بسم الله الرحمن الرحیم

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلىٰ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

استان شناسی گلستان

پایهٔ دهم

دورهٔ دوم متوسطه

عنوان و نام پدیدآور	:	استان‌شناسی گلستان [کتاب‌های درسی] : ۱۱۰۳۲۴/ برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری؛ مؤلفان : محمدرضا چورلی، اسماعیل شاهکویی، منیژه حسن‌زاده نامقی، علی وطنی، ایل‌محمد توفیقی؛ زیرنظر کارشناسان گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری؛ وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
مشخصات نشر	:	تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
مشخصات ظاهری	:	۱۶۳ ص. : مصور (رنگی)، نقشه، جدول، نمودار
شابک	:	۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۰۲۰-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فیپا
یادداشت	:	کتابنامه : ص. ۱۶۰.
شناسه افزوده	:	الف ــ شعبانی، خلیل. ب ــ سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. ج ــ دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری. د ــ ادارهٔ کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی.
رده‌بندی دیویی	:	۲۳۷/۱۷ ک ۳۷۳
شماره کتاب‌شناسی ملی	:	۲۷۷۷۹۹۲

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	**استان‌شناسی گلستان ـ پایهٔ دهم دورهٔ دوم متوسطه ـ ۱۱۰۳۲۴**
پدیدآورنده :	**سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی**
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	**دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری**
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	**محمدرضا چورلی، اسماعیل شاهکویی، منیژه حسن‌زاده نامقی، علی وطنی و ایل محمد توفیقی (اعضای گروه تألیف) ـ حسن ستایش (ویراستار)**
مدیریت آماده‌سازی هنری :	**اداره کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی**
شناسه افزوده آماده‌سازی :	**احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) ـ طاهره حسن‌زاده (مدیر هنری، طراح گرافیک و طراح جلد) ـ راحله زادفتح‌اله (صفحه‌آرا) ـ زهرا ایمانی نصر، مریم جعفر علیزاده، معصومه صابری، زینت بهشتی‌شیرازی و حمید ثابت‌کلاچاهی (امور آماده‌سازی)**
نشانی سازمان :	**تهران : خیابان ایرانشهر شمالی ـ ساختمان شمارهٔ ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)** **تلفن : ۹ـ۸۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹** **وبگاه : www.chap.sch.ir و www.irtextbook.ir**
ناشر :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران : تهران ـ کیلومتر ۱۷ جادهٔ مخصوص کرج ـ خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن : ۵ـ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار : ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی : ۱۳۹ـ۳۷۵۱۵**
چاپخانه :	**شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»**
سال انتشار و نوبت چاپ :	**چاپ یازدهم ۱۴۰۱**

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به‌صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۸-۰۲۰-۰۵-۹۶۴-۹۷۸ ISBN 978 – 964– 05 – 2020 – 8

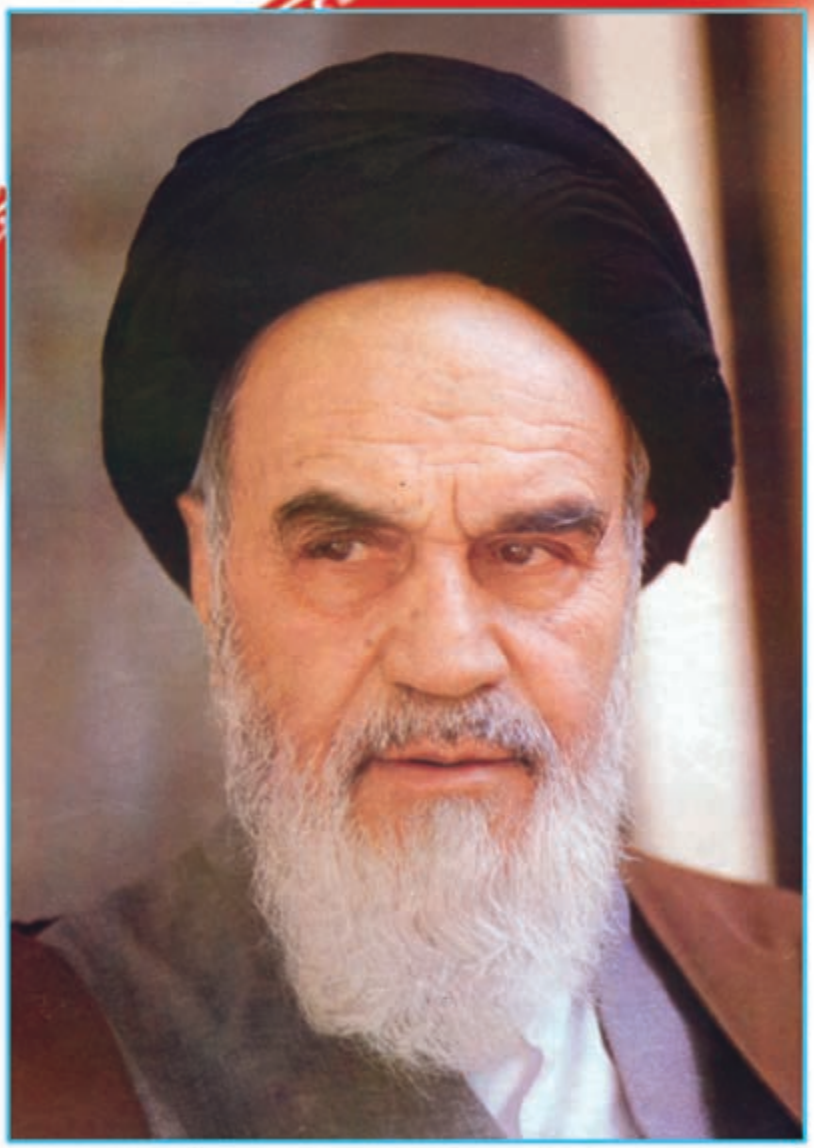

نهضت برای اسلام نمی‌تواند محصور باشد در یک کشور و نمی‌تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنبالهٔ نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده‌است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همهٔ عالم است.

امام خمینی «قُدِّسَ سِرُّهُ»

دریای خزر
سرزد از افق، مهر خاوران
فروغ دیدهٔ حق باوران
بهمن، فرایمان ماست
پیامت ای امام
استقلال، آزادی نقش جان ماست
شهیدان، پیچیده در گوش زمان فریادتان
پاینده مانی و جاودان
جمهوری اسلامی ایران
خلیج فارس
بحر
تنب بزرگ
تنب کوچک
ابوموسی
دریای عمان

فهرست مطالب

فصل اول: جغرافیای طبیعی استان گلستان ۱

درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت ۳

درس دوم : ناهمواری‌ها ۷

درس سوم : عوامل مؤثر بر آب و هوا ۱۹

درس چهارم : منابع طبیعی ۲۸

درس پنجم : مسائل و مشکلات زیست محیطی استان ۴۳

فصل دوم: جغرافیای انسانی استان گلستان ۴۹

درس ششم : تقسیمات سیاسی استان ۵۱

درس هفتم : شیوه‌های زندگی در استان ۵۶

درس هشتم : جمعیت استان و حرکت آن ۶۷

فصل سوم: ویژگی‌های فرهنگی استان گلستان ۷۴

درس نهم : بازشناسی هویت فرهنگی استان ۷۶

فصل چهارم: پیشینه و مفاخر استان گلستان ۸۴

درس دهم : گذشتهٔ استان و مراکز اولیه تمدن ۸۶

درس یازدهم : نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی ۹۶

فصل پنجم: توانمندی‌های استان گلستان ۱۰۴

درس دوازدهم : قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان ۱۰۶

درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی استان ۱۳۰

فصل ششم: شکوفایی استان گلستان پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ۱۴۳

درس چهاردهم : شکوفایی استان پس از انقلاب اسلامی ۱۴۵

درس پانزدهم : چشم‌انداز آینده استان ۱۵۶

معلّمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در بارهٔ مطالب این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۷۵/۴۸۷۴ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email) talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دفتر تألیف کتاب های درسی عمومی و متوسطه نظری

سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامهٔ استان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب استان‌شناسی چیست و مطالعهٔ این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب استان‌شناسی شما را با استان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه و مسئول است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور و سرزمین ملی خویش در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از استان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینهٔ تاریخی استان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آیندهٔ جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای، باید شما را به عنوان یک انسان مسئول به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوّهٔ یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبهٔ محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامهٔ استان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در استان شما کدام است و یا اینکه تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همهٔ امکانات موجود در محیط، فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل استان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی استان خود آگاه شوید و برای حلّ آن، راه‌حل‌های خلّاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش دربارهٔ محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند استان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعهٔ شهر و استان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه‌تنها می‌تواند موجب دلبستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فنّاورانهٔ کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در استان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبهٔ ایران عزیز تلاش کنند. در ادامهٔ این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّهٔ رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

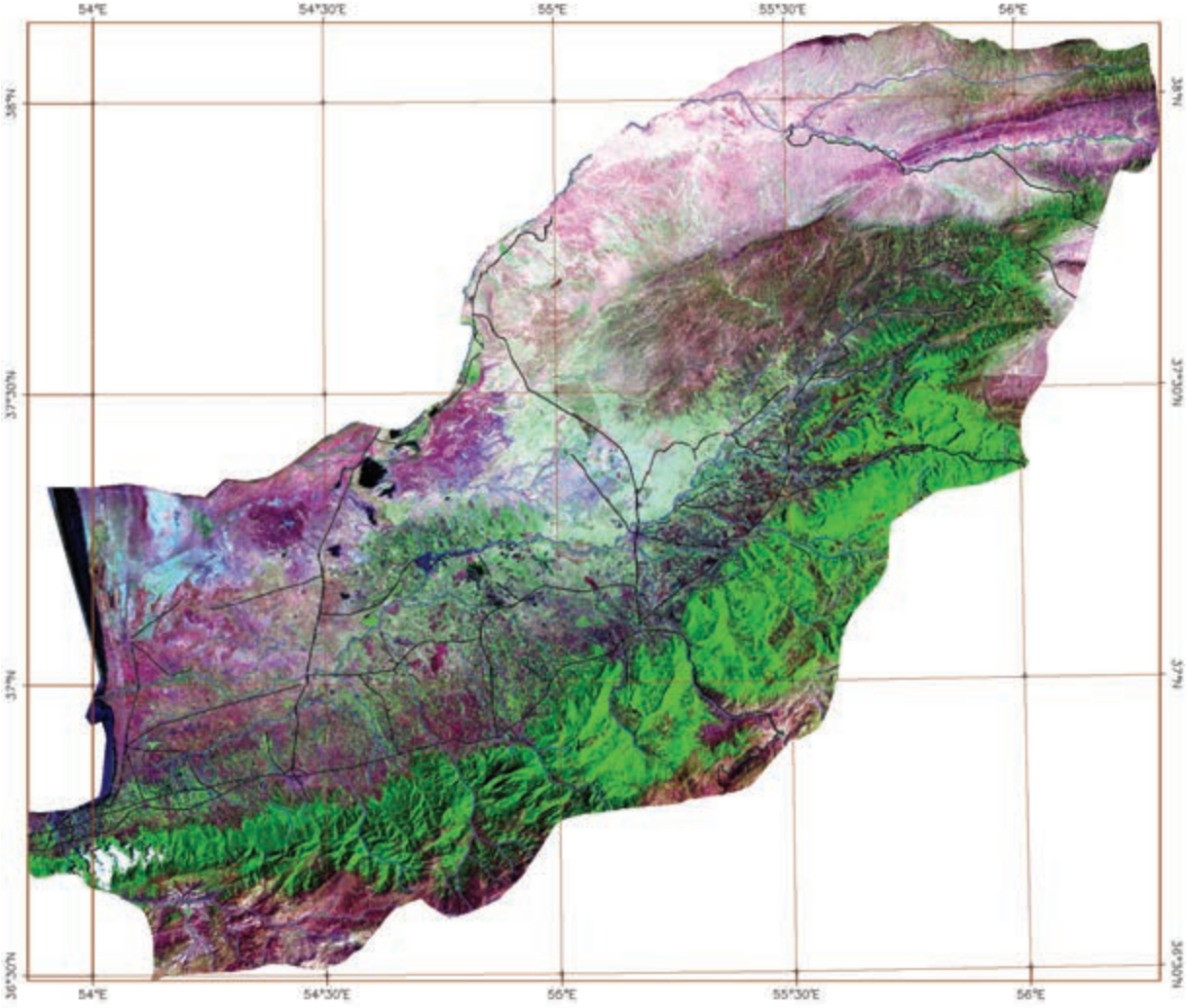

تصویر ماهواره‌ای استان گلستان

تصاویر ماهواره‌ای LANDSAT ــ ۷ از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در تصویر فوق که تحت عنوان تصویر گویا شده شناخته می‌شود، خطوط آبی رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. در این تصاویر ماهواره‌ای زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم‌یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)

فصل اول

جغرافیای طبیعی استان گلستان

جغرافیای طبیعی استان

درس ۱ موقعیت جغرافیایی و وسعت

به شکل ۱ــ۱ نگاه کنید؛ آیا می‌دانید استان ما در کجای ایران قرار دارد؟ استان گلستان با کدام استان‌ها همجوار است؟ در شمال استان گلستان چه کشوری قرار دارد؟ در این درس با موقعیت نسبی و ریاضی استان گلستان آشنا می‌شوید.

موقعیت نسبی

استان گلستان با وسعت ۲۰۴۳۸/۳ کیلومتر مربع از شمال با کشور ترکمنستان، از جنوب با استان سمنان، از شرق با استان خراسان شمالی و از غرب با استان مازندران و دریای خزر محدود می‌شود.

شکل ۱ــ۱ــ نقشهٔ تقسیمات کشوری جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

برای مطالعه

استان گلستان از طرف شمال با جمهوری ترکمنستان ۲۰۵ کیلومتر مرز مشترک دارد که ۱۲۰ کیلومتر آن را مرز آبی رودخانه اترک تشکیل داده است. این استان یکی از شاهراه‌های اصلی ورود به پنج کشور آسیای میانه از طریق مرز اینچه برون و از طریق دریا با روسیه و اروپا می‌باشد.

جدول ۱ــ۱ــ مقایسه مساحت استان گلستان با مساحت ایران

	مساحت به کیلومتر مربع	سهم از کشور به درصد	رتبه
ایران	۱۶۴۸۱۹۵	۱۰۰	ــ
گلستان	۲۰۴۳۸/۳	۱/۳	۲۱

موقعیت ریاضی (طول و عرض جغرافیایی)

به شکل ۱ــ۱ و جدول ۲ــ۱ نگاه کنید. استان گلستان بین نصف النهارهای ۵۳ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی نسبت به نصف النهار گرینویچ (مبدأ) و بین مدارهای ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه و ۳۸ درجه و ۸ دقیقه عرض شمالی قرار دارد.

برای مطالعه

جدول ۲ــ۱ــ طول و عرض جغرافیایی استان گلستان

طول جغرافیایی شرقی				عرض جغرافیایی شمالی			
حداقل		حداکثر		حداقل		حداکثر	
دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه	دقیقه	درجه
۵۱	۵۳	۲۱	۵۶	۳۰	۳۶	۸	۳۸

جغرافیای طبیعی استان

زمین شناسی

شکل نهایی رشته کوه‌های البرز شرقی بر اثر حرکات کوه‌زایی آلپی در اواخر دورهٔ ترشیاری به‌وجود آمده‌اند؛ و در طول دورهٔ کواترنر، آب‌های روان، نقش اصلی را در فرسایش و تغییر شکل کنونی ناهمواری‌ها داشته است.

در شمال و شمال شرقی استان رسوبات لسی، تپه ماهورهای کم ارتفاعی را به‌وجود آورده که از نظر کشاورزی و تهیه آجر و سفال اهمیت اقتصادی دارد.

وجود تعدادی گل فشان در شرق دریای خزر مانند گل فشان نفتلیجه در شهرستان گمیشان، نشان دهندهٔ فعالیت‌های درونی زمین و وجود منابع نفت و گاز در این مناطق می‌باشد.

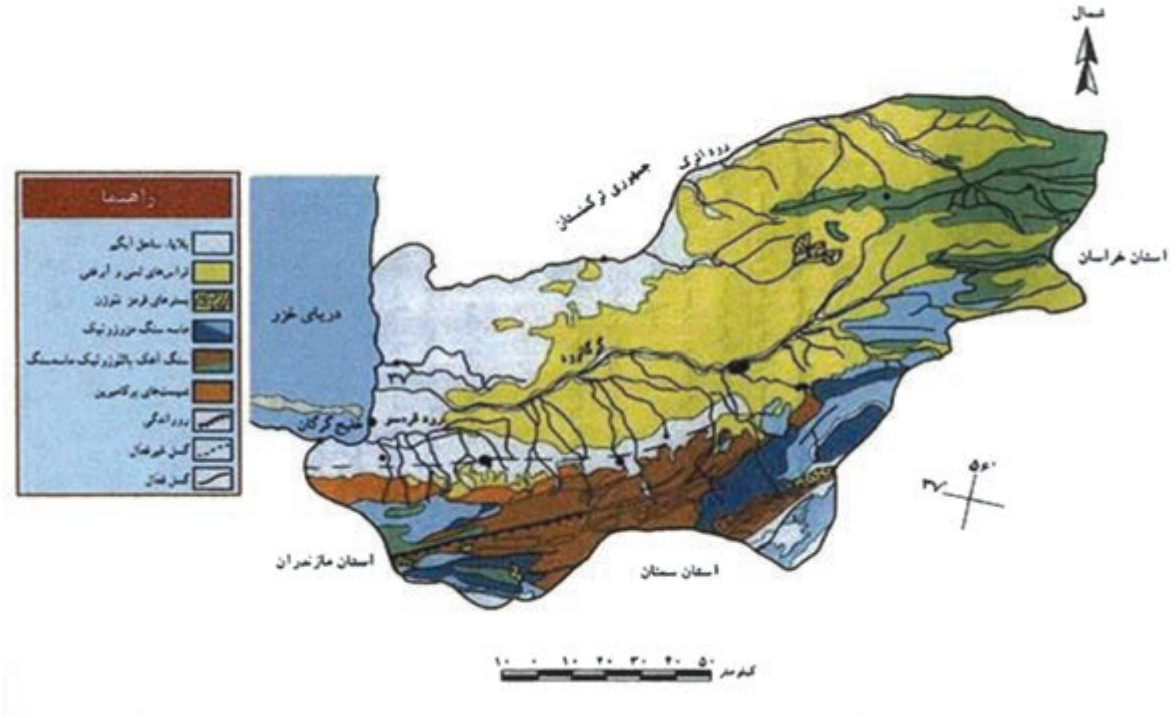

شکل ۲ــ۱ــ نقشهٔ زمین‌شناسی استان گلستان

برای مطالعه

قدیمی‌ترین سنگ‌های استان، از نوع دگرگونی متعلق به شیست‌های گرگان مربوط به‌دوره پر کامبرین است که در حد فاصل کردکوی تا علی‌آباد امتداد دارد. سطح وسیعی از استان در نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای بوسیلهٔ رسوبات رودخانه‌ای، دلتایی و ساحلی مربوط به عهد حاضر پوشانده شده است. بخش‌های کوچکی از استان از سنگ‌های آذرین مانند بازالت تشکیل شده است.

شکل۳ــ۱ــ گل فشان نفتلیجه ــ شهرستان گمیشان

شکل۴ــ۱ــ تپه ماهورهای لسی ــ شهرستان کلاله

فعالیت گروهی ۱ــ۱

۱ــ با توجه به شکل ۵ــ۱ طول و عرض جغرافیایی استان را در جاهای خالی پر کنید.

شکل ۵ــ۱ــ نقشهٔ موقعیت ریاضی استان گلستان

۲ــ در جاهای خالی کلمات مناسب بنویسید:

الف) در غرب استان گلستان دریای ..... و استان..... قرار دارد.

ب) استان گلستان از شرق به استان ..... و از شمال به کشور ..... منتهی می‌شود.

۳ــ قدیمی‌ترین سنگ‌های استان از چه نوعی است و در کجاها پراکنده شده است؟

درس ۲ ناهمواری‌ها

«... و در زمین کوه‌های ثابت و محکمی افکند، تا شما را نلرزاند»

سورهٔ نحل ــ آیهٔ ۱۵

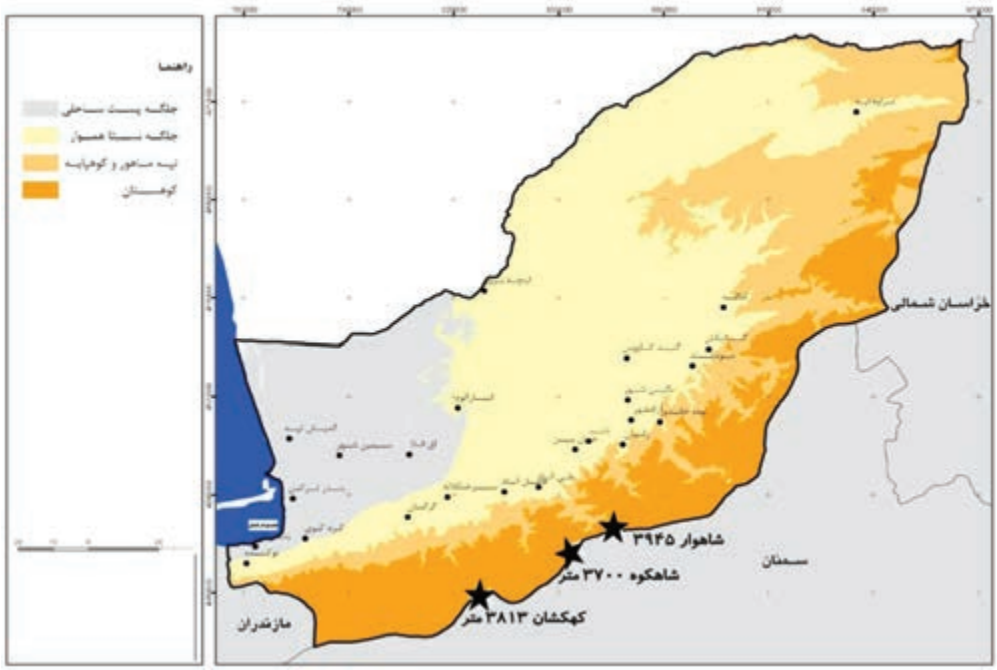

شکل ۶ــ۱ــ نقشهٔ ناهمواری‌های استان گلستان

ناهمواری‌ها

به شکل ۶ــ۱ به دقت نگاه کنید. آیا استان از لحاظ ناهمواری شکل یکنواختی دارد؟ چرا؟

استان گلستان بین رشته کوه البرز، بیابان‌های ترکمنستان، کوه‌های خراسان شمالی و دریای خزر واقع شده است.

ناهمواری‌های استان را می‌توان به سه ناحیه تقسیم کرد :

۱) **ناحیهٔ کوهستانی** : این ناحیه ادامهٔ رشته کوه‌های البرز شرقی است که از غرب به شرق کشیده شده و به تدریج به سمت شمال شرقی متمایل شده و از ارتفاع آن کاسته می‌شود. کوهستان، ارتفاعات بیش از ۱۰۰۰ متر را تشکیل می‌دهد. در جنوب استان قله‌های بلندی واقع شده است ؛ از جمله شاهوار با ارتفاع ۳۹۴۵ متر بلندترین قلهٔ استان است. با توجه به شکل ۶ــ۱ دو قلهٔ بلند دیگر را نام ببرید.

برای مطالعه

استان گلستان دارای قلّه‌های مرتفعی است که برخی از آنها عبارت‌اند از : قله شاهکوه با ارتفاع ۳۷۰۰ متر، پیرگردکوه با ارتفاع ۳۲۰۴ متر، چل چلی با ارتفاع ۳۱۱۱ وخوش ییلاق با ارتفاع ۲۸۰۲ متر، قله ابر با ارتفاع ۲۸۷۵متر، قله النگ با ارتفاع ۲۸۸۵متر، قله درازنو با ارتفاع ۲۸۸۸ متر و ...

کوهستان‌ها از نظر تأمین منابع آب، تعدیل درجه حرارت، استخراج معادن و گردشگری از اهمیت فراوانی برخوردارند.

شکل۷ــ۱ــ کوه النگ در جادهٔ آزادشهر ــ شاهرود

شکل ۸ــ۱ــ روستای زیارت ــ گرگان

شکل ۹ــ۱ــ قلعه ماران و ذخیره گاه زربین در جنوب شهرستان رامیان

شکل۱۰ــ۱ــ چین قائم در جادهٔ خوش ییلاق در مسیر آزادشهر ــ شاهرود

۲) ناحیهٔ کوهپایه‌ای : این ناحیه بیشتر در پای ارتفاعات جنوب و شرق استان، با ارتفاع ۳۰۰ تا ۱۰۰۰متر از سطح دریا واقع شده است. در این ناحیه مخروط افکنه‌های کوچک و بزرگی وجود دارد که بر اثر رسوبات آبرفتی رودها تشکیل شده است. مخروط افکنه‌ها به‌علت خاک حاصلخیز، منابع آب کافی و آب و هوای معتدل از مراکز استقرار سکونتگاه‌های روستایی و شهری استان محسوب می‌شود. در این ناحیه به‌علت نفوذپذیری زیاد رسوبات، سفره‌های آب زیرزمینی فراوانی وجود دارد که به‌صورت چاه و قنات مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳) ناحیهٔ جلگه‌ای : هم زمان با عقب‌نشینی دریای خزر به دلیل شرایط آب و هوایی، فرسایش شدید آبی و تراکم آبرفتی رودها، اراضی جلگه‌ای هلالی شکل و وسیعی در شمال استان به‌وجود آمده است. ارتفاع این ناحیه بین ۲۶- متر تا ۳۰۰ متر است که از غرب به سمت شرق و جنوب شرق افزوده می‌شود. در ناحیه جلگه‌ای پست و هموار ساحلی، تپه‌های ماسه‌ای تشکیل شده که سدی طبیعی و کم ارتفاع بین دریای خزر و جلگه گرگان پدید آورده است. این تپه‌های ماسه‌ای ساحلی به علت نسیم دریا به خشکی و بالعکس بوجود آمده است.

نواحی جلگه‌ای به‌خاطر داشتن خاک نرم و حاصلخیز، آب و هوای معتدل و بارندگی مناسب از یک سو و خلاقیت و پشتکار ساکنان از سوی دیگر شرایط مساعدی را برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی و دامداری فراهم کرده است؛ به‌طوری که استان گلستان یکی از قطب‌های کشاورزی ایران محسوب می‌شود.

ناحیهٔ جلگه‌ای به لحاظ کشاورزی، دامپروری، استقرار صنایع و سکونت‌های شهری و روستایی حایز اهمیت است.

برای مطالعه

جدول ۳ــ۱ــ مشخصات اشکال ناهمواری‌ها در استان گلستان

اشکال	وسعت به کیلومتر مربع	نسبت به‌درصد	ارتفاع به متر
جلگه	۱۲۵۷/۳	۵۹/۵	۲۶- تا ۳۰۰
کوهپایه	۴۴۱۵	۲۱/۶	۳۰۰ تا ۱۰۰۰
کوهستان	۳۸۶۶	۱۸/۹	۱۰۰۰ +
کل	۲۰۴۳۸/۳	۱۰۰	۳۹۴۵

فعالیت گروهی ۲ـ۱

۱ـ چرا در ناحیهٔ کوهپایه‌ای سطح سفره‌های آب زیرزمینی بالاست؟

۲ـ علل تشکیل جلگه‌های وسیع و هموار در شمال استان چه می‌باشد؟

۳ـ بیشتر شهرهای استان در چه طبقات ارتفاعی واقع‌اند؟ چرا؟

۴ـ با توجه به جدول ۳ـ۱، بیشترین و کمترین مساحت استان درکدام نوع ناهمواری واقع است؟

۵ـ با توجه به شکل ۱۱ـ۱ ارتفاعات پایین‌تر از سطح آب دریا و ارتفاعات بیشتر از ۳۵۰۰ متر را در چه قسمت‌هایی از استان می‌بینیم؟

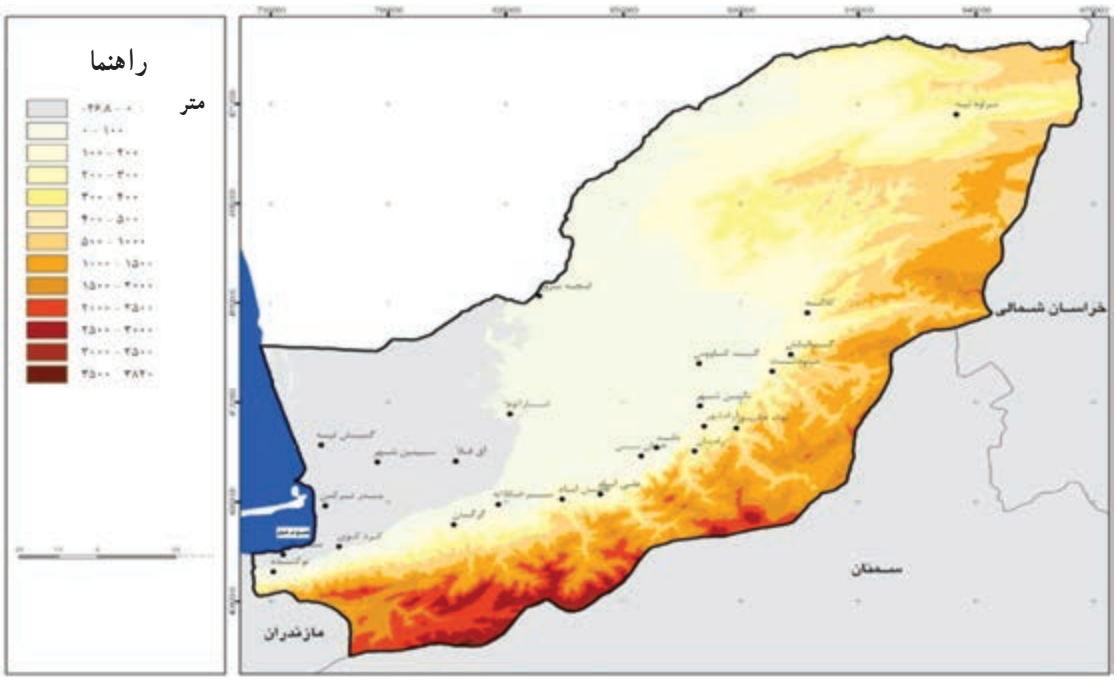

شکل ۱۱ـ۱ـ نقشهٔ طبقات ارتفاعی استان گلستان

مخاطرات طبیعی و راه‌های مقابله با آن

به نظرشما چه نوع مخاطرات طبیعی استان گلستان را تهدید می‌کند؟ در محل زندگی شما چه نوع مخاطرهٔ طبیعی بیشتر اتفاق می‌افتد؟ در سال‌های اخیر مخاطرا ت طبیعی، خسارات جانی و مالی فراوانی به مردم استان زده است. در این بخش به مخاطرات طبیعی زلزله، سیل، لغزش زمین ، خشکسالی و آتش سوزی در جنگل‌ها و مراتع می‌پردازیم.

● **زلزله**

«ای مردم از (عذاب) پروردگارتان بترسید، که زلزله رستاخیز امر عظیمی است.»
سورهٔ حج ــ آیهٔ ۱

به شکل ۱۲ــ۱ نگاه کنید؛ آیا ایران جزء مناطق زلزله‌خیز دنیا است؟ استان گلستان چطور؟ آیا محل زندگی شما تا حدّی در معرض خطر زمین لرزه می‌باشد؟

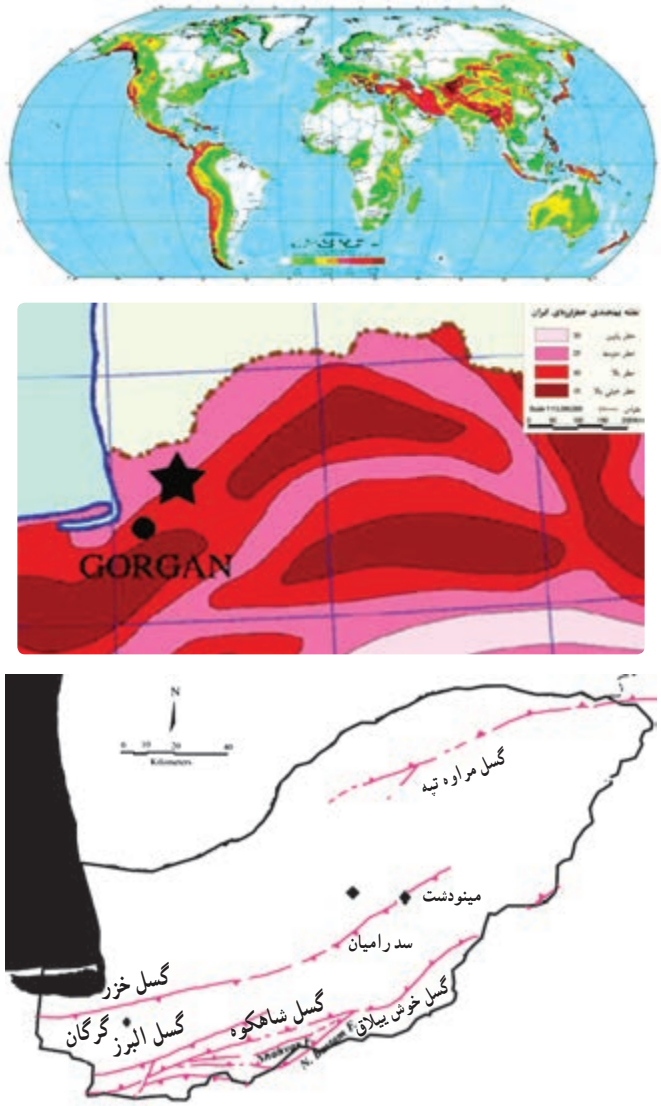

شکل۱۲ــ۱ــ نقشه‌های مناطق لرزه‌خیز جهان، پهنه‌بندی خطر زلزله‌ای شمال‌شرق ایران و گسل‌های فعال استان گلستان

بیشتر زلزله‌ها در محلی اتفاق می‌افتد که دارای گسل و شکستگی باشد. زمین لرزه‌های استان، ناشی از حرکات زمین در اطراف دوگسل فعال البرز و خزر است. این دو گسل قدیمی بوده و به علت فرو رانش پوستهٔ خزری به زیر پوستهٔ البرز بوجود آمده‌اند. با توجه به شکل ۱۲ــ۱ بیشتر روستاها و شهرهای استان بین دو گسل البرز و خزر قرار دارند؛ به طوری که هر چه از شمال به جنوب استان می‌رویم خطر لرزه‌خیزی بیشتر می‌شود. به دلیل وجود گسل مراوه تپه در شمال شرقی استان، یکی از کانون‌های لرزه خیز استان قرار دارد. هنوز کسی نمی‌تواند پیش‌بینی کند که زلزله در چه زمان، کجا و با چه شدتی اتفاق می‌افتد ؛اما اگر موارد ایمنی رعایت شود، می‌توان خطرهای مالی و جانی زلزله را کاهش داد.

راه‌های مقابله با خطر زمین‌لرزه در استان

۱ــ شناسایی دقیق موقعیت و رفتار گسل‌های فعال

۲ــ جلوگیری از ساخت و ساز در اطراف گسل‌های فعال

۳ــ مقاوم سازی سازه‌ها در مقابل خطر زمین لرزه

شما چه راهکارهای دیگری برای کاهش خسارت‌های ناشی از زلزله پیشنهاد می‌کنید؟

برای مطالعه

جدول ۴ــ۱ــ زمان و محل وقوع بعضی از زلزله‌های استان

سال وقوع زلزله	محل وقوع زلزله	بزرگی زلزله به ریشتر
۱۳۴۴/۴/۵	گنبد کاووس	۵/۴
۱۳۶۱/۹/۵	بندر ترکمن	۴
۱۳۶۸/۹/۱۳	گرگان	۵/۵
۱۳۷۰/۷/۳	مراوه تپه	۶/۷
۱۳۷۱/۲/۱۴	رامیان	۵/۲
۱۳۷۱/۸/۲۸	مینودشت	۴/۸
۱۳۷۱/۱۰/۱۵	علی آباد	۴/۶
۱۳۷۸/۹/۱۵	علی آباد	۴/۵
۱۳۸۳/۷/۱۷	آق قلا	۵/۸

● سیل

«آب را از آسمان نازل کردیم و سپس در هر رودخانه‌ای به اندازهٔ ظرفیتش جاری ساختیم.»

سورهٔ رعد ــ آیهٔ ۱۷

علل طبیعی وقوع سیل در استان را می‌توان شدت، میزان و تداوم بارش، نوع خاک، شیب زمین و پوشش طبیعی نام برد. عوامل تشدید کنندهٔ وقوع سیل شامل تخریب پوشش گیاهی جنگلی و مرتعی، ساخت و سازهای غیر اصولی منازل و راه‌های ارتباطی درحریم و بستر رودخانه‌ها و مسیل‌ها، فقدان سیستم هشداردهی و آموزش مقابله با سیل می‌باشد. بیشتر سیل‌ها از نظر زمان وقوع در استان، سیل‌های تابستانه است که عمدتاً در ماه مرداد و فصل بهار روی می‌دهند؛ مانند سیل‌های مربوط به سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۵ گرگان‌رود و رود اترک.

بیشتر سیل‌های بزرگ عمدتاً درشرق استان اتفاق افتاده است ؛ مانند سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰ که به وسعت ۱۰۰۰۰۰ هکتار در شهرستان‌های مینودشت، گالیکش، کلاله و گنبد خسارت‌های فراوانی به تأسیسات شهری، روستایی، زیر بنایی، کشاورزی، مسکونی، تجاری و اراضی جنگلی و مرتعی وارد کرد.

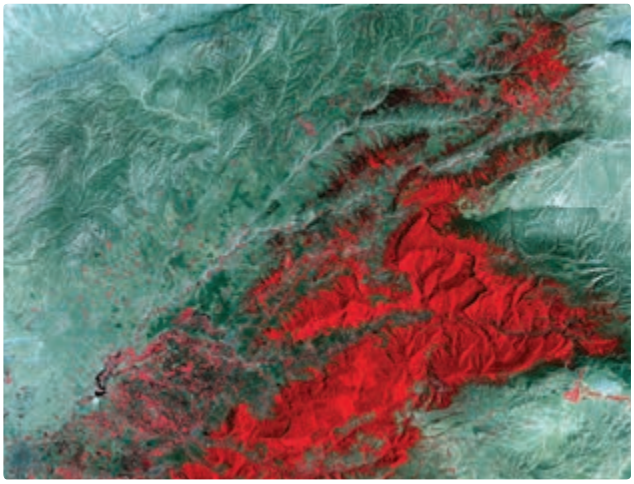

شکل ۱۳ــ۱ــ تصویر ماهواره‌ای قبل از وقوع سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰در شرق استان

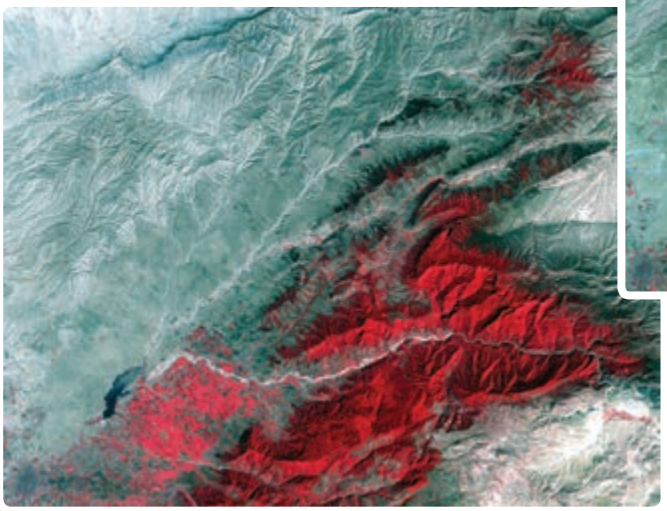

شکل۱۴ــ۱ــ تصویر ماهواره‌ای بعد از وقوع سیل ۲۰ مرداد ماه ۱۳۸۰در شرق استان

قبل از وقوع سیل سال ۱۳۸۰

بعد از وقوع سیل سال ۱۳۸۰

شکل ۱۵ــ۱ــ رود خانهٔ مادرسو در مسیر پارک ملی گلستان

به شکل ۱۶ــ۱ نگاه کنید؛ محل سکونت شما تا چه اندازه در معرض خطر سیل می‌باشد؟

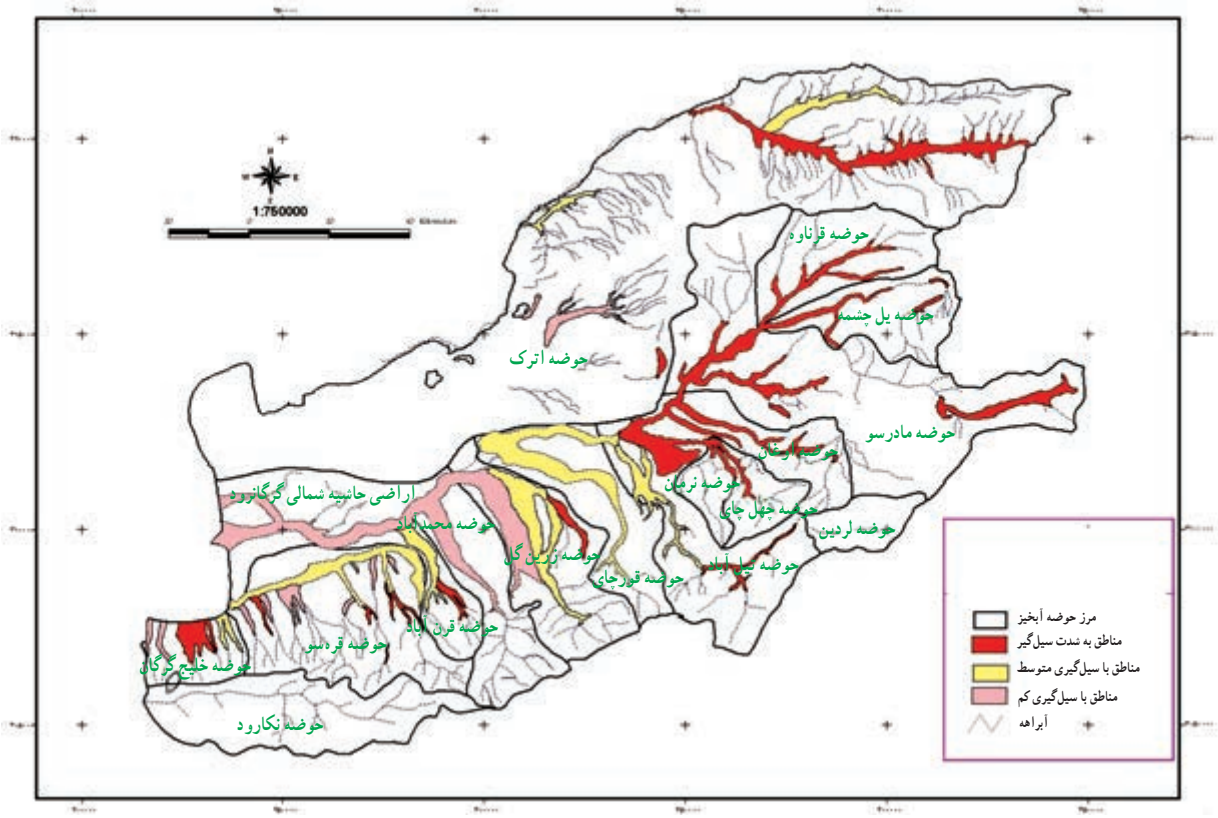

شکل ۱۶ــ۱ــ نقشهٔ سیل خیزی استان

شکل۱۷ــ۱ــ بروز خسارت در واقعهٔ سیل ۱۳۸۴ــ کلاله

شکل ۱۸ــ۱ــ مناطق بالادست سد بوستان بعد از سیل ۱۳۸۰

برای مطالعه

جدول ۵ــ۱ــ جدول سیل‌خیزی حوضه‌های آبریز استان گلستان

نام حوضه آبریز	استعداد سیل‌خیزی	خصوصیات
گرگان‌رود	خیلی بالا	کوهستانی وجنگلی ــ دشت بزرگ ــ عرض و پهنا بزرگ ــ تراکم جمعیتی بالاــ تراکم زراعیــ اهمیت ترابری
اترک	خیلی بالا	کوهستانی و دشتی ــ فاقد پوشش گیاهی مناسب ــ خاک نامناسب ــ طول زیاد و اهمیت دامی و زراعی
قره سو	بالا	کوهستانی و جنگلی ــ دشت متوسط ــ عرض و پهنا متوسط ــ تراکم جمعیتی بالاــ تراکم زراعی و اهمیت ترابری
خلیج گرگان	بالا	کوهستانی و جنگلی ــ دشت کم ــ عرض و پهنا کم ــ تراکم جمعیتی بالا ــ تراکم زراعی و اهمیت ترابری

راه‌های جلوگیری از شدت خسارت ناشی از سیل

۱ــ شناسایی مناطق سیل خیز

۲ــ انجام امور آبخیزداری در بالادست حوضه آبریز

۳ــ سد سازی

۴ــ آموزش همگانی

شما چه راه‌کارهایی را برای کاهش خسارات مالی و جانی ناشی از سیل پیشنهاد می‌کنید؟

شکل ۱۹ــ۱ــ گابیون‌بندی در سرشاخه‌های حوضه و امنان در شهرستان آزاد شهر

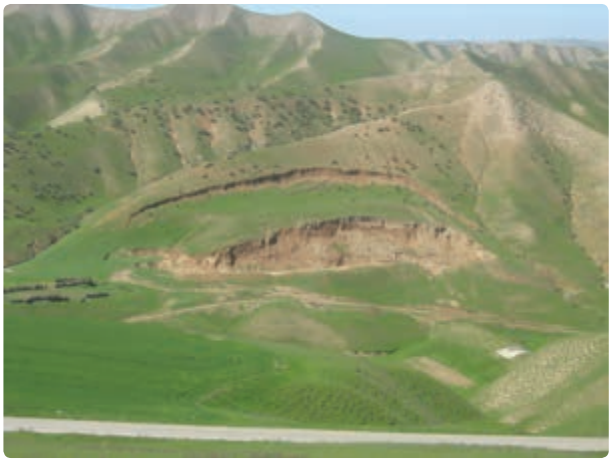

شکل ۲۰ــ۱ــ لغزش زمین ــ مینودشت

شکل۲۱ــ۱ــ تراس‌بندی اراضی شیبدار حوضه آبخیز دوزین در شهرستان مینودشت

● **زمین لغزش** : لغزش زمین در هر ناحیه‌ای بستگی به جنس رسوبات، وزن مواد بر روی دامنه، میزان رطوبت موجود در خاک و شیب زمین دارد.

بیشتر لغزش زمین در استان بر روی رسوبات سست جنوب شهرستان مینودشت و رسوبات شیست پرکامبرین در جنوب شهرستان گرگان دیده می‌شود.

با توجه به شکل ۲۲ــ۱ بیشترین خطر لغزش در چه نوع ناهمواری مشاهده می‌شود؟
محل سکونت شما تا چه حد در معرض خطر رانش زمین است؟

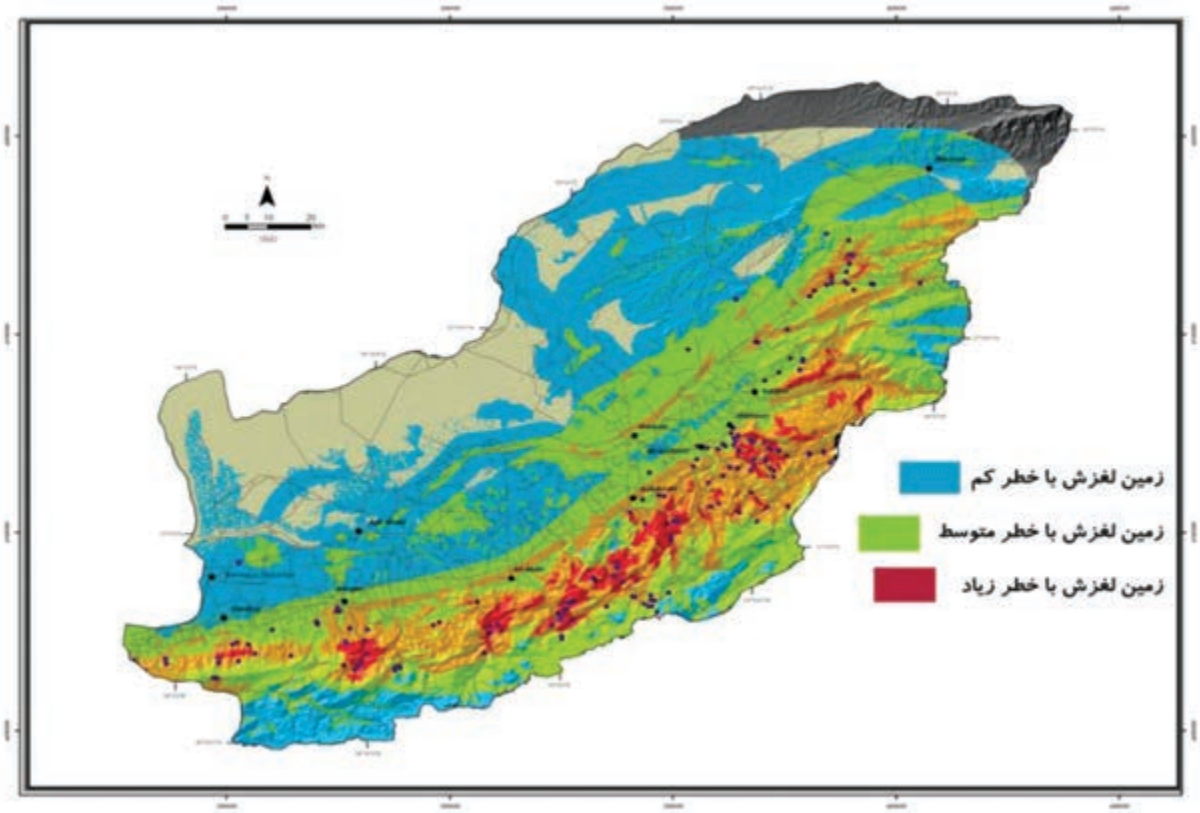

شکل۲۲ــ۱ــ نقشهٔ پهنه‌بندی خطر زمین لغزش استان گلستان

بیشتر بدانیم

حدود ۹۵۰۰۰۰ هکتار از وسعت استان سیل خیز و ۷۵۰۰۰۰ هکتار آن سیل گیر می‌باشد. ۱۲۳ مورد سیل در دو دههٔ گذشته در شش شهر روی داده که ۳۱/۴۷۳/۵۸۰/۵۵۰ ریال خسارات مالی و موجب مرگ ۳۰۲ نفر و ۸۰۷۰ رأس دام شده است. تاکنون ۸۳۰ نقطهٔ لغزش در محدوده استان شناسایی و ثبت شده است و در ۶ منطقه از استان زمین‌لغزش به‌وقوع پیوسته که مساحت کل مناطق فوق معادل ۲۲۰۰ هکتار است. وقوع لغزش زمین در این مناطق موجب مرگ ۶ نفر شده است.

● **خشکسالی** : در استان، یک رویداد آب‌وهوایی است که به‌طور متناوب با شدت و ضعف اتفاق می‌افتد. بیشترین خسارت ناشی از خشکسالی در استان، به بخش‌های کشاورزی و دامداری وارد می‌شود. کاهش ذخائر آب موجود در تالاب‌ها و دریاچهٔ سدها، کاهش شدید آب‌های زیر زمینی و وقوع آتش سوزی در جنگل از دیگر آثار خشکسالی در استان است.

شکل ۲۳ــ۱ــ آتش‌سوزی در جنگل‌های استان

برای مطالعه

جدول۶ــ۱ــ موارد و مساحت آتش‌سوزی در جنگل‌ها و مراتع استان طی سال‌های ۱۳۸۵ــ ۱۳۷۰

سال	فقره آتش‌سوزی			مساحت به هکتار		
	جمع	جنگل	مراتع	جمع	جنگل	مراتع
۱۳۷۰	۱۲	۱۱	۱	۲۵	۲۵	۱۴
۱۳۷۵	۷۲	۷۰	۲	۷۴۷	۷۴۴	۳
۱۳۸۰	۴۴	۴۱	۳	۲۴۴	۲۴۱	۳
۱۳۸۱	۶۰	۵۹	۱	۳۹۶	۳۸۹	۷
۱۳۸۲	۸۵	۵۸	۲۷	۱۹۰۴	۱۲۰	۱۷۸۴
۱۳۸۳	۵۵	۳۹	۱۶	۵۸۴	۶۷	۵۱۷
۱۳۸۴	۱۳۲	۱۳۰	۲	۶۳۳	۶۱۱	۲۲
۱۳۸۵	۱۳۰	۱۳۰	۰	۵۴۸	۵۴۸	۰

فعالیت گروهی ۳ــ۱

۱ــ قبل، هنگام و بعد از وقوع زلزله چه اقداماتی انجام می‌دهید؟

۲ــ چگونه می‌توان خطرات ناشی از خشکسالی را کاهش داد؟

۳ــ بیشتر لغزش زمین در چه بخش‌هایی از استان مشاهده می‌شود؟

درس ۳ عوامل مؤثر بر آب و هوا

آب وهوای استان گلستان تحت تأثیر عوامل گوناگونی چون عرض جغرافیایی، ارتفاع و امتداد رشته کوه‌های البرز، نزدیکی به دریا ، بیابان ترکمنستان و نیز جلگهٔ سیبری در شمال روسیه، وزش بادهای محلی و ناحیه‌ای، جا به‌جایی توده‌های هوایی شمالی و غربی و پوشش متراکم جنگلی از تنوع زیادی برخوردار است. به تصاویر زیر نگاه کنید؛ چرا استان گلستان دارای طبیعت چهار فصل می‌باشد؟

شکل۲۴ــ۱ــ طبیعت چهار فصل استان گلستان

از میان عوامل یاد شده، سه عامل رشته کوه‌های البرز (رشته کوه‌های جنوب و شرق استان)، توده‌های هوا و مجاورت با دریای خزر، نقش عمده‌ای در شکل‌گیری و تنوع آب و هوای استان ایفا می‌کنند.

۱ــ رشته کوه‌های البرز (رشته کوه‌های جنوب و شرق استان)

ناهمواری‌ها از مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری و تنوع آب و هوا هستند. در این میان می‌توان به تأثیر مهم رشته‌کوه‌های البرز اشاره کرد. گستردگی تغییرات ارتفاع در استان که از سطح دریا تا حدود ۴۰۰۰ متر را شامل می‌شود، سبب تنوع پراکندگی مکانی دما و بارش شده است .وجود رطوبت فراوان و برخورد آن به ارتفاعات موجب صعود و سردی هوا و در نتیجه، بارندگی می‌شود.

مناطق جنوبی استان بیشترین بارش و کمترین دما را دارند در حالی که نواحی شمالی حداقل بارش و حداکثر دما را به‌خود اختصاص داده‌اند.

شکل ۲۵ــ۱ــ ناهمواری‌های جنوبی استان ــ گرگان

«ما بادها را برای بارورساختن (ابرها و گیاهان) فرستادیم.»
سورهٔ حجر ــ آیهٔ ۲۲

۲ــ توده‌های هوا

مهم‌ترین توده‌های هوایی که وارد استان می‌شوند عبارت‌اند از :

الف) تودهٔ هوای شمالی(سیستم پرفشار سیبری) : این توده ازجلگه سیبری به سمت این استان پیشروی می‌کند. در طول فصل‌های پاییز و زمستان سبب سردی هوا، ریزش باران، برف و ایجاد یخ‌بندان در ارتفاعات و در فصول بهار و تابستان سبب خنکی هوا می‌گردد.

ب) تودهٔ هوای غربی (سیستم کم فشار غربی) : این تودهٔ هوا از سوی اقیانوس اطلس، دریای مدیترانه و دریای سیاه به‌جانب ایران حرکت می‌کند و به‌همراه توده‌های ناشی از مرکز کم فشار باران‌زا بیش از نیمی از ریزش‌های جوی استان را موجب می‌شوند. فعالیت آن در فصول سرد سال در نقاط پست و ارتفاعات به‌صورت باران و برف و در فصول گرم باعث افزایش رطوبت، شرجی شدن هوا و بارندگی در استان می‌شود.

۳ــ مجاورت با آب‌ها

رطوبت دریای خزر به‌دلیل وجود سرزمین‌های هموار در استان تا عمق خشکی نفوذ می‌کند. این رطوبت مانع از کاهش دما در زمستان و افزایش بیش از حد آن در تابستان می‌گردد. این رطوبت در تابستان زمینه ایجاد هوای شرجی را فراهم می‌آورد.

آیا در شهر یا روستای محل زندگی شما پدیده شرجی اتفاق می‌افتد؟ در چه فصلی بیشتر مشاهده می‌شود. چرا؟

● **عناصر آب و هوا** : بارندگی و دما دو عنصر اصلی آب و هوا هستند که به طور مختصر به خصوصیات آنها در استان اشاره می‌شود :

الف) بارش: از نظر پراکندگی مکانی بارش، مناطق گوناگون استان از بارش یکسان برخوردار نیستند، به‌طورکلی هرچه از غرب به سمت شرق و از جنوب به سمت شمال حرکت کنیم، از مقدار بارش کاسته می‌شود.

میزان بارش در شمالی‌ترین نقاط استان کمتر از ۲۰۰ میلی‌متر و در نقاط جنوبی استان به بیش از ۹۰۰ میلی‌متر نیز می‌رسد. بارش در ارتفاعات بیشتر به صورت برف دیده می‌شود.

برای مطالعه

میزان بارندگی سالانه استان بین ۳۵۰ تا ۶۱۰ میلی‌متر می‌باشد. بارندگی سالانه ایستگاه‌های گرگان، گنبد، کلاله و مراوه‌تپه به ترتیب ۵۲۹/۴، ۴۶۵/۷، ۶۰۱ و ۳۵۵/۳ میلی‌متر می‌باشد.

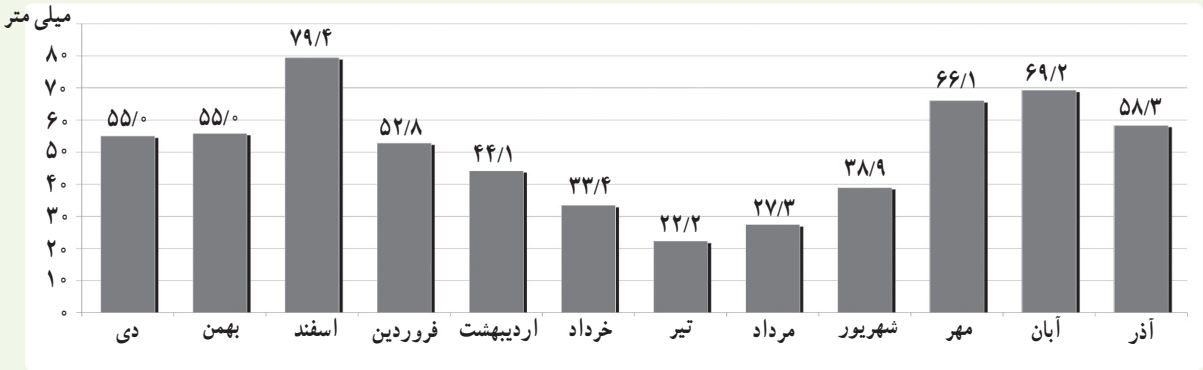

شکل ۲۶ــ۱ــ میانگین میزان بارندگی ماهانه بر حسب میلی متر ــ گرگان سال ۱۳۸۸

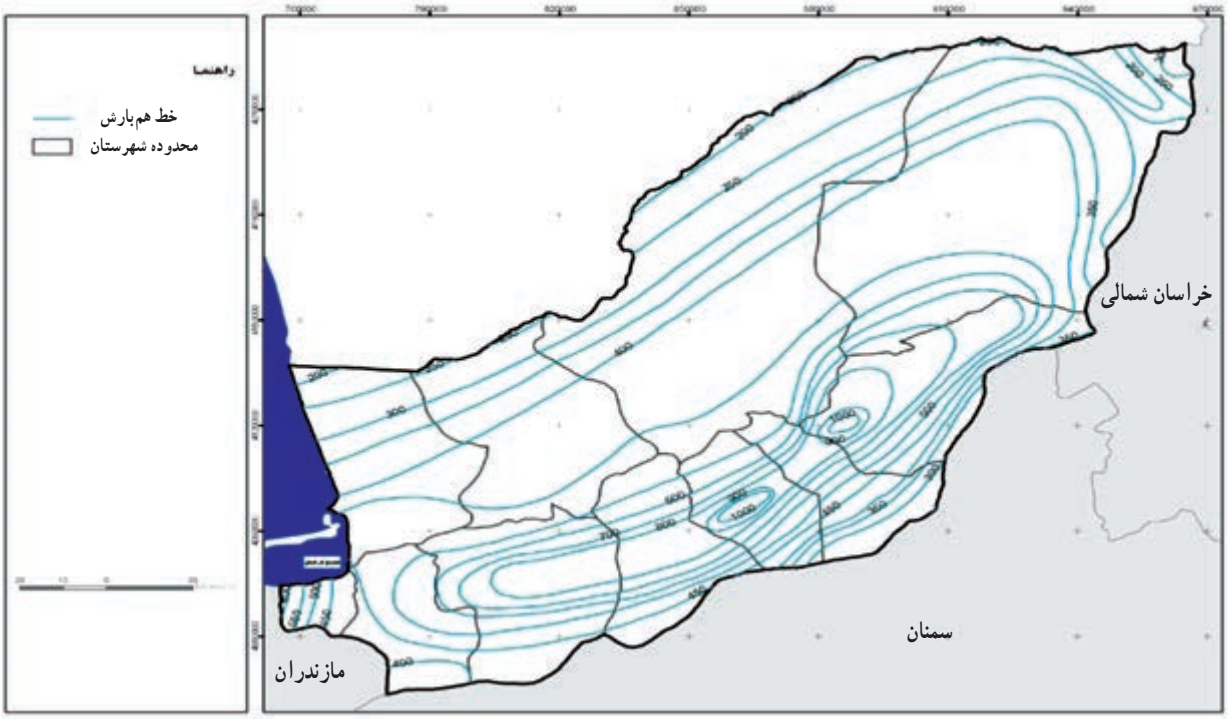

شکل ۲۷ــ۱ــ نقشهٔ منحنی هم بارش استان

دراستان گلستان بیشترین میزان بارش سالانه در فصل‌های پاییز و زمستان و کمترین میزان آن در بهار و تابستان است. به‌طوری که استان، یک دوره بارانی و یک دورهٔ کم باران دارد.

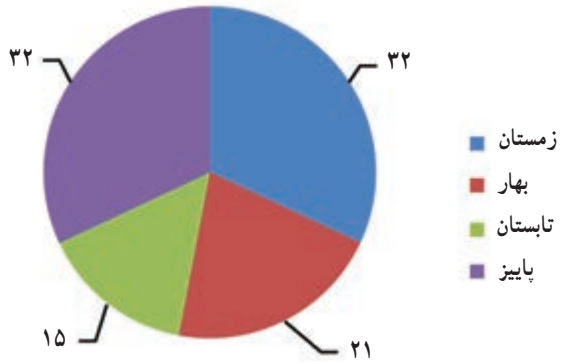

شکل۲۸ــ۱ــ نمودار فصلی بارندگی گرگان به‌درصد

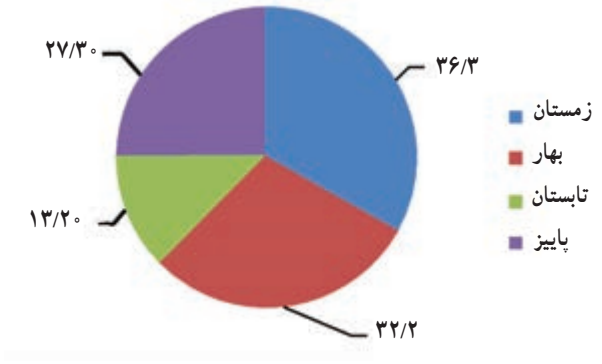

شکل۲۹ــ۱ــ نمودار فصلی بارندگی گنبد به درصد

ب) دما : درجه حرارت نقاط مختلف استان یکسان نیست. هرچه از غرب به شرق و از جنوب به شمال برویم، بر دمای محیط افزوده می‌شود.

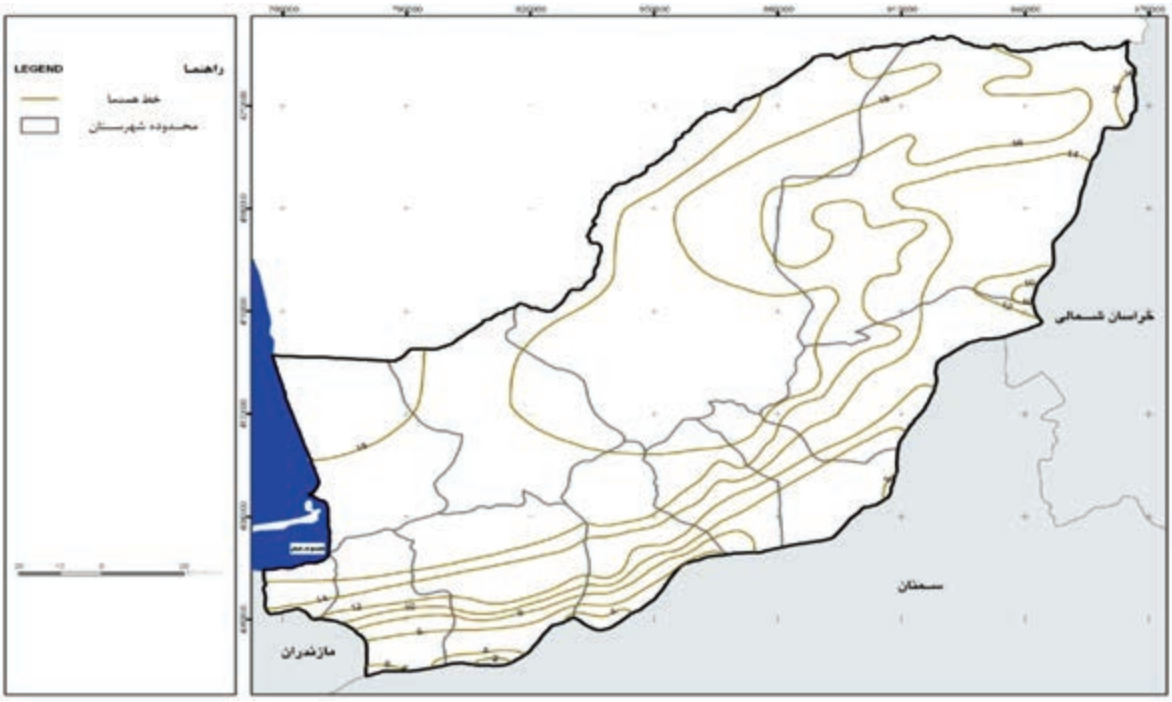

شکل ۳۰ــ۱ــ نقشهٔ منحنی هم دمای استان

برای مطالعه

با مطالعهٔ داده‌های ایستگاه‌های هواشناسی استان در می‌یابیم که میانگین روزانه دمای هوای ایستگاه‌های گرگان، گنبد، کلاله و مراوه‌تپه به ترتیب ۱۷/۷، ۱۸/۵، ۱۸/۲ و ۱۸/۱ درجه سانتی‌گراد بوده است. کمترین و بیشترین تعداد روزهای یخ‌بندان مربوط به ایستگاه‌های مراوه تپه (۱۴ روز) و ایستگاه کلاله (۱۷ روز) می‌باشد.

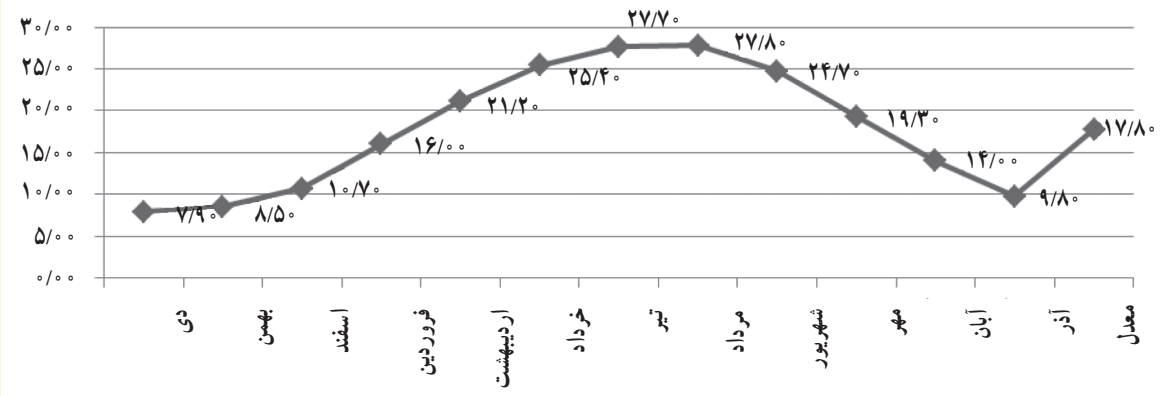

شکل۳۱ــ۱ــ نمودار میانگین ماهانهٔ دما در ایستگاه هواشناسی گرگان

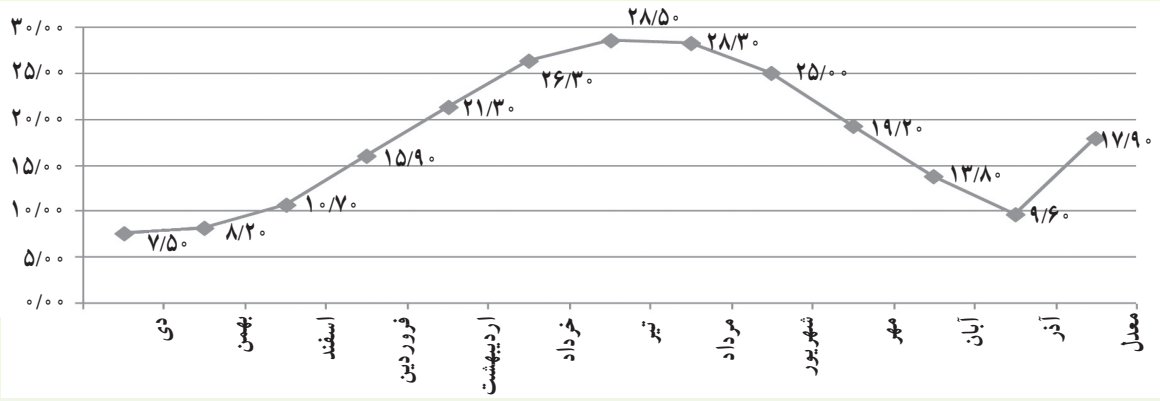

شکل ۳۲ــ۱ــ نمودار میانگین ماهانهٔ دما در گنبد

● **رطوبت نسبی** : میانگین رطوبت نسبی سالانه ایستگاه‌های مزبور به ترتیب ۷۱، ۶۸، ۶۹، ۶۱ درصد بوده که حداکثر آن مربوط به ایستگاه‌های گرگان و حداقل آن مربوط به مراوه تپه است.

● **تبخیر و تعرق** : میزان تبخیر و تعرق سالانه ایستگاه‌های سینوپتیک گرگان، گنبد، کلاله و مراوه‌تپه به‌ترتیب ۱۳۰۱/۸، ۱۳۲۴/۱، ۱۵۶۲/۳ و ۲۲۲۸/۴ میلی‌متر بوده است.

● **باد** : حداکثر سرعت باد ایستگاه‌های مزبور به ترتیب ۲۵، ۴۰، ۲۱ و ۳۰ متر در ثانیه و باد غالب غربی و جنوب غربی و جنوب شرقی است.

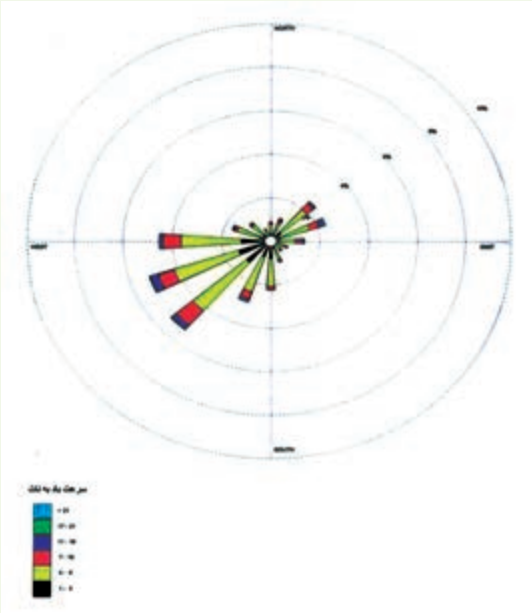

شکل۳۳ــ۱ــ گلباد ایستگاه هواشناسی گرگان

آیا می‌دانید

ــ دمای زیاد هوا بر بدن انسان تأثیر نامطلوبی دارد؛ مثلاً افزایش ضربان قلب، تنگی نفس، ضایعات پوستی، کاهش نیروی جسمانی و روانی.

انواع آب وهوا

با توجه به خصوصیات دما و بارش دراستان گلستان، انواع آب و هوای نیمه‌مرطوب معتدل، مرطوب معتدل، نیمه مرطوب سرد، خشک سرد، نیمه خشک سرد، خشک، نیمه خشک و نیمه خشک معتدل را می‌توان در این استان مشاهده کرد.

● **آب و هوای نیمه مرطوب معتدل** : ازشهرستان بندرگز تا مینودشت تحت پوشش این نوع آب و هوا است. از ویژگی‌های اصلی این آب وهوا، اعتدال هوا در زمستان و خشکی هوا در تابستان می‌باشد. در این قلمرو، یخ‌بندان و بارش برف کمتر اتفاق می‌افتد و در چندین ماه از سال، آسمان صاف و به رنگ آبی تیره است. گاه ممکن است طی چهار تا پنج ماه باران کافی نبارد.

● **آب وهوای مرطوب معتدل** : در بخش جنوبی استان گلستان به علت نزدیکی به ارتفاعات و وجود پوشش جنگلی مناسب نسبت به سایر نواحی استان،تغییرات محسوسی در آب وهوا دیده می‌شود؛به طوری که در زرین گل،رامیان، فاضل آباد و ناهارخوران گرگان میزان بارندگی افزایش می‌یابد. میزان بارندگی سالانه در مینودشت، رامیان و زرین گل به بیش از ۸۰۰ میلی‌متر می‌رسد.

شکل۳۴ــ۱ــ ناحیهٔ مرطوب معتدل ــ مینودشت

شکل۳۵ــ۱ــ بخش معتدل مرطوب و نیمه مرطوب روستای چلی ــ دهانهٔ محمدآباد از توابع فاضل‌آباد

● **آب و هوای نیمه مرطوب سرد :** با افزایش ارتفاعات از نواحی جلگه‌ای شمال به‌سوی ارتفاعات البرز در جنوب استان و دور شدن از دریای خزر، به‌تدریج از ارتفاع ۱۵۰۰ تا ۳۰۰۰متری شرایط آب و هوای نیمه مرطوب سرد ایجاد می‌شود. زمستان‌های سرد و یخ‌بندان و طولانی و تابستان‌های معتدل و کوتاه از خصوصیات این آب و هواست. کاهش میزان بارندگی سالانه و دمای هوا از ویژگی‌های اصلی این محدوده به شمار می‌رود.

● **آب و هوای خشک سرد و نیمه خشک سرد :** در قله‌های کوهستان‌های مرتفع دامنهٔ شمالی البرز در ارتفاعاتی بیش از ۳۰۰۰متر، دمای هوا به شدت کاهش می‌یابد و یخ‌بندان‌های طولانی روی می‌دهد. زمستان‌های سرد و طولانی و تابستان‌های کوتاه و خنک از ویژگی‌های این آب و هواست. در این مناطق ریزش جوی غالباً به‌صورت برف است که در فصل سرما روی هم انباشته می‌شود و تا اواسط دورهٔ گرم سال نیز دوام می‌آورد. در این محدودهٔ آب و هوایی، در قله‌های منفرد مانند شاهوار، پیر گرد کوه و کهکشان شرایط تشکیل یخچال‌های کوهستانی و انباشت دائمی برف فراهم است. بدین جهت،حتی در گرم‌ترین ماه‌های تابستان نیز ذخایر برف و یخ در این نقاط وجود دارد.

● **آب و هوای خشک، نیمه خشک و نیمه خشک معتدل :** در قسمت‌های شمال و شرق استان گلستان به‌علت دور بودن از دریای خزر، کاهش ارتفاعات البرز شرقی و نزدیکی به بیابان‌های ترکمنستان تغییرات محسوسی در آب و هوا دیده می‌شود؛ از جمله خشکی و گرمای هوا تشدید می‌گردد و به‌تدریج شرایط آب‌وهوایی نیمه خشک وخشک حاکم می‌شود. در بخشی از ارتفاعات شرقی و کرانه‌های ساحلی استان آب و هوای نیمه خشک معتدل نیز وجود دارد.

شکل۳۶ــ۱ــ بخش خشک و نیمه خشک استان ــ شهرستان کلاله

جغرافیای طبیعی استان

بدین‌ترتیب، استان گلستان از پراکندگی اقلیمی متنوعی برخوردار است زیرا از اقلیم معتدل مرطوب تا خشک سرد در این استان مشاهده می‌شود.

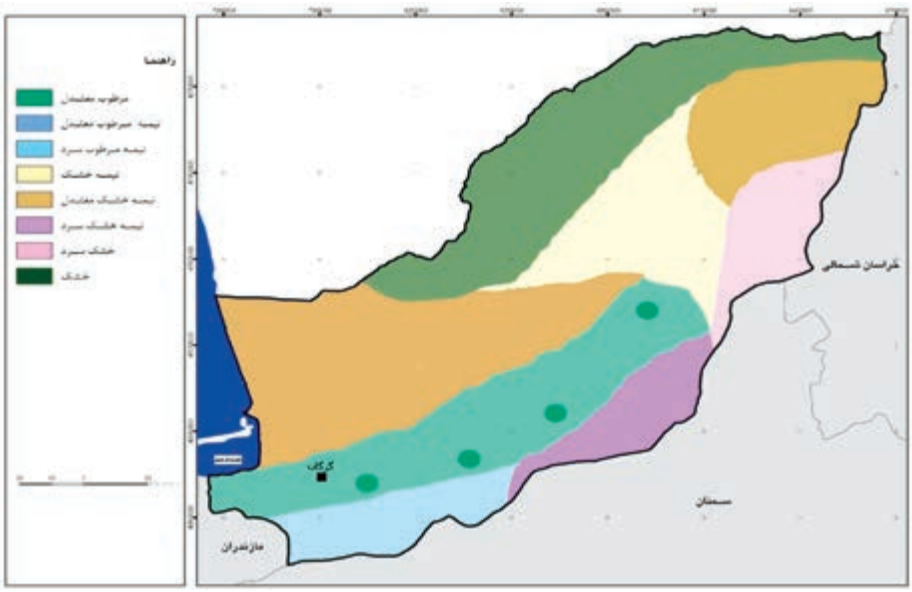

شکل۳۷ــ۱ــ نقشهٔ انواع آب و هوای گلستان

بیشتر بدانیم

● **تأثیر آب و هوا بر زیست بوم‌ها :** آب و هوا بیش از هر عامل دیگر در نوع و شکل زندگی انسان‌ها تأثیر دارد. تغییر در عناصر مختلف آب و هوا مانند (رطوبت ودما و...) در نقاط مختلف استان بر خاک، پوشش گیاهی، زندگی جانوری، تمرکز جمعیت و نوع سکونتگاه و معیشت انسان‌ها تأثیر گذاشته است. تنوع آب و هوایی باعث تنوع زیست‌بوم‌ها شده است. وجود مخروط افکنه‌های پایکوهی حاصلخیز علاوه بر تمرکز فعالیت ، به‌دلیل کشت انواع و اقسام محصولات زراعی و باغی، استان گلستان را به یکی از قطب‌های کشاورزی کشور و محل اصلی تجمع فعالیت‌های انسانی تبدیل کرده است. در بخش جنوبی به‌ویژه در نواحی کوهستانی یکی از بهترین زیست بوم‌های جنگلی جهان را در خود جای داده است و نیز یکی از کم نظیرترین مناطق ییلاقی جهان است. در بخش شمالی استان به‌علت بارش کم، گرمای زیاد و شوری خاک امکانات کشاورزی محدود، فاصله شهرها و روستاها از یکدیگر زیاد است.

فعالیت گروهی ۴ــ۱

۱ــ با توجه به نقشه منحنی‌های هم‌بارش، مناطق مختلف استان را از نظر بارش با هم مقایسه کنید و دلیل تفاوت آنها را بنویسید.

۲ــ روند تغییرات بارندگی و دمای استان از غرب به شرق و از شمال به جنوب چگونه است؟

۳ــ با توجه به انواع آب و هوای استان، محل زندگی شما در کدام ناحیه قرار گرفته است؟

درس ۴ منابع طبیعی

منابع طبیعی بخشی از نعمت‌های خدادادی است که در اختیار بشر قراردارد و حفاظت از آن وظیفهٔ همه است. امروزه به طبیعت و زیست بوم تنها به عنوان یک پدیده مادی نگریسته نمی‌شود بلکه طبیعت جزئی از زندگی انسان است.

۱ــ منابع آب در استان

استان گلستان با توجه به موقعیت جغرافیایی، شرایط آب و هوایی، وضعیت ناهمواری‌ها و مجاورت با دریای خزر، از نظر فراوانی منابع آب حایز اهمیت است. میانگین بارش استان تقریباً ۳ برابر میانگین بارش کشور است. مجموع حجم آب‌های سطحی و زیرزمینی استان بالغ بر ۲۴۸۵ میلیون متر مکعب است که از این مقدار، ۴۹/۷ درصد آن را آب‌های سطحی و بقیهٔ آن را آب‌های زیرزمینی تشکیل می‌دهد. منابع آب استان را می‌توان به دو دستهٔ آب‌های سطحی و زیرزمینی تقسیم کرد :

برای مطالعه

جدول ۷ــ۱ــ پتانسیل منابع آب استان گلستان به تفکیک حوضه‌های آبریز

حوضه آبریز	آب سطحی	آب زیرزمینی	کل منابع آب
اترک	۲۵۷	۴۵	۳۰۲
گرگان‌رود	۸۲۸	۱۰۰۰	۱۸۲۸
قره‌سو	۱۰۰	۱۷۰	۲۷۰
خلیج گرگان	۴۰	۳۰	۷۰
نکارود علیا	۱۰	۵	۱۵
استان	۱۲۳۵	۱۲۵۰	۲۴۸۵

جغرافیای طبیعی استان

الف) آب‌های سطحی : شامل رودها و دریاچه‌ها می‌باشد.

● **رودها**

رودهای استان همواره شریان اصلی حیات و تکیه‌گاه کشاورزی در این خطهٔ زرخیز بوده‌اند. تعداد رودهای جاری استان بالغ بر ۴۰ شاخه است که عموماً رودهای اصلی از شرق به غرب و شاخه‌های فرعی از جنوب به شمال جریان دارند.

۱ــ رود اترک : این رود از کوه‌های هزار مسجد سرچشمه می‌گیرد. طول آن ۵۴۵ کیلومتر است که در قسمت شمالی استان با جهت شرقی ــ غربی جریان دارد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل سومبار، آجی سو، آق‌سو و ... می‌باشد که پس از عبور از نواحی کوهستانی به تپه ماهورهای کم ارتفاع مرزی می‌رسد. تقریباً ۱۲۰ کیلومتر از رود اترک، مرز دو کشور ایران و ترکمنستان را تشکیل می‌دهد و سپس در خلیج حسینقلی در ترکمنستان به دریای خزر می‌ریزد. به‌علت بهره‌برداری بیش از حد از این رود برای مصارف کشاورزی و سایر امور، آب بسیار کمی به دریا می‌ریزد. این رود در فصول گرم، کم آب و حتی خشک است.

۲ــ گرگان رود : این رود از ارتفاعات جنگل گلستان، گلی داغ در کلاله، کوه‌های آلاداغ و ارتفاعات غربی خراسان سرچشمه می‌گیرد. طول آن ۳۵۰ کیلومتر و در قسمت مرکزی استان با جهت شرقی ــ غربی جریان دارد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل دوغ، زاو، اوغان، چهل‌چای، زرین‌گل، رامیان، نوده، رودبار محمدآباد و... می‌باشد. گرگان رود پس از عبور از شهرهای گنبدکاووس و آق قلا، در غرب روستای خواجه نفس با تشکیل دلتای بزرگی به دریای خزر می‌ریزد. در استان گلستان، به منظور بهره‌برداری بیشتر از آب برای توسعهٔ کشاورزی سد وشمگیر، گلستان و بوستان بر روی گرگان‌رود و شاخه‌های آن احداث شده است. بزرگ‌ترین سد خاکی استان، سد نرماب است که برروی رودخانه چهل چای مینودشت در حال احداث می‌باشد.

۳ــ رود قره سو : این رود از کوه‌های النگ در رشته کوه‌های البرز شرقی سرچشمه می‌گیرد و پس از اتصال به رودهای نومل، زیارت، گرماب دشت، ناهار خوران، شصت کلاته، النگ دره، توشن و... در کنار روستای قره‌سو به خلیج گرگان می‌ریزد. به‌منظور تأمین آب آشامیدنی شهر گرگان و آبیاری زمین‌های کشاورزی، سد کوثر (نومل) احداث شده است.

۴ــ رودخانه‌های حوضه خلیج گرگان :این رودخانه‌ها به‌صورت شاخه‌های مستقل از دامنه‌های شمالی ارتفاعات جنوب شهرستان‌های بندرگز و کردکوی سرچشمه گرفته و در بخش جنوب غربی استان با جهت جنوبی ــ شمالی جریان می‌یابد. مهم‌ترین شاخه‌های آن شامل کارکنده، باغو، گز، وطنا، جفاکنده، مزنگ، نوکنده و... می‌باشند.

● **دریاچه‌ها**

منابع عمدهٔ تغذیه کننده آب دریاچه‌ها در واقع جریان آب رود اترک از طریق کانال‌ها و آب حاصل از ریزش‌های جوی در دوره سرد سال است. بزرگ‌ترین دریاچه داخلی استان دریاچه آلا گل بوده که وسعت آن ۲۵۰۰ هکتار است.

از آب دریاچه‌ها برای کشاورزی، آبیاری مراتع، پرورش ماهی و ایجاد منطقه‌ای برای گذراندن اوقات فراغت مردم استفاده می‌شود. به همین منظور، دریاچه‌های مصنوعی کوچک دیگری نیز به نام ناور (آب بند) در کوهپایه‌ها و جلگه در مسیر رودها ایجاد شده است.

شکل ۳۸ــ۱ــ ناور (آب بند) ــ توشن ــ گرگان

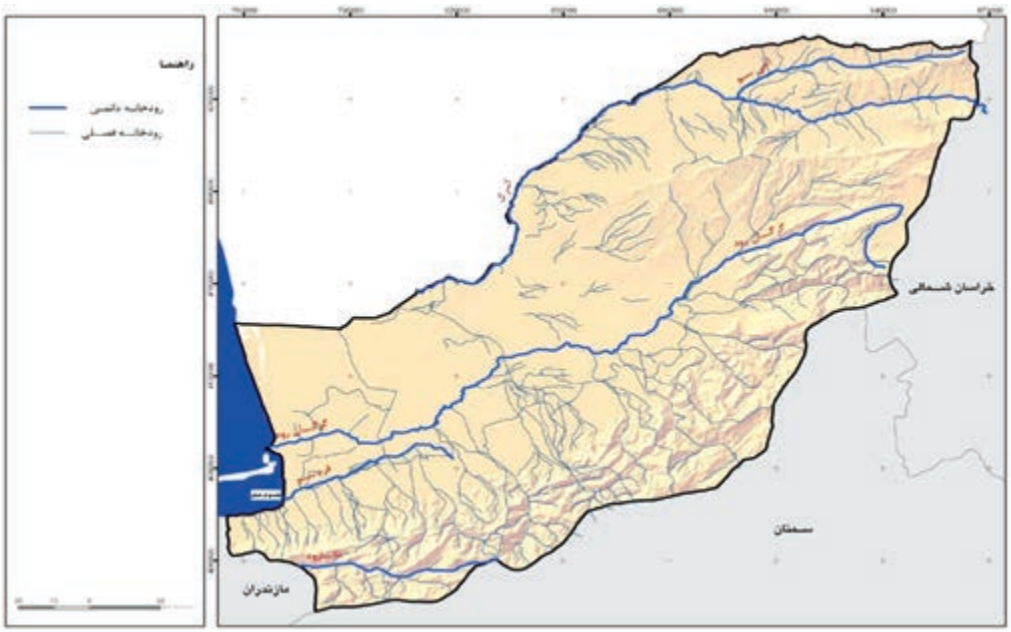

شکل ۳۹ــ۱ــ نقشهٔ رودهای استان گلستان

ب) آب‌های زیرزمینی : آب‌های زیرزمینی شامل چاه‌های عمیق تا نیمه عمیق، قنات‌ها وچشمه‌ها می‌باشد. در استان گلستان به دلیل بارش نسبتاً مناسب و نفوذپذیری زیاد خاک، سفره‌های آب زیرزمینی غنی‌ای تشکیل شده است. تمام کوهستان‌های واقع در جنوب استان به‌ویژه قسمت‌های مرتفع آن در فصل سرد زیر پوششی از برف پنهان است. بالا رفتن دمای روزانه به‌تدریج این برف‌ها را ذوب نموده و قسمت اعظم آب آنها به زمین نفوذ می‌کند. این آب‌ها منشأ حیات چشمه‌ها، قنات‌ها و چاه‌هایی است که بخش قابل توجهی از نیازهای کشاورزی، شرب و صنعت استان را تأمین می‌کند.

سطح آب‌های زیرزمینی در نواحی کوهستانی و کوهپایه‌ای، پایین و در نواحی جلگه‌ای، بالاست. در کرانه‌های ساحلی و شمالی جلگهٔ گرگان، بیشتر آب‌های سطحی و زیرزمینی به دلیل نزدیکی به دریا و جنس زمین، شور هستند؛ در جنوب جلگهٔ گرگان نیز آب‌های سطحی کیفیت مطلوبی دارند.

برای مطالعه

مصرف آب در استان

میزان آب مصرفی در استان نسبت به کل منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی، حدود ۱/۵۲۲/۰۰۰/۰۰۰ مترمکعب است.

بخش کشاورزی : برای آبیاری ۲۵۰۰۰۰ هکتار از زمین‌های کشاورزی، ۷۷۲ میلیون متر مکعب آب مصرف می‌شود که بیشترین درصد از مجموع آب‌ها را به خود اختصاص داده است. شهرها و روستاهای استان ۶/۱ میلیون متر مکعب از آب‌های سطحی و ۹۳ میلیون متر مکعب از آب‌های زیرزمینی را به مصرف می‌رسانند.

کمترین میزان مصرف آب‌های استان مربوط به بخش صنعت و معدن است. در حال حاضر، نحوهٔ بهره‌برداری آب‌های سطحی از طریق تأسیسات آبی استان، مانند سدها، ایستگاه‌های پمپاژ، آب بندها و آب‌های زیرزمینی ازطریق چاه‌های عمیق و نیمه‌عمیق، قنات و چشمه‌ها صورت می‌گیرد. ایستگاه‌های پمپاژ برداشت آب در استان عمدتاً با اهداف کشاورزی بخصوص زراعت و باغداری و پرورش ماهی مورد استفاده قرار می‌گیرند. این ایستگاه‌ها اغلب بر روی شبکه‌های سنتی و تا حدودی مدرن و اغلب بر روی شبکه‌های رودخانه‌های اترک، گرگان‌رود و سرشاخه‌های آن و قره‌سو و برخی بندهای انحرافی و نهرهای کوچک احداث شده‌اند. همچنین ایستگاه‌های پمپاژ نصب شده بر روی شبکه‌های مدرن نیز عمدتاً بر روی سدهای مهمی نظیر سدهای گلستان و وشمگیر و یا بر روی سدهای کوچک مخزنی دیده می‌شوند.

جدول ۸ــ۱ــ بهره‌برداری از شبکه‌های مدرن تحت سدهای استان تا پایان سال ۱۳۸۷ به میلیون متر مکعب

نام سد	زراعی و باغی		پرورش ماهی	تبخیر	محیط‌زیست	صنایع، طیور و خدمات	جمع
	میزان	وسعت تحت شبکه (هکتار)					
بوستان	۲۸/۷۶	۳۶۰۰	۳	۳/۴۸	۵/۷۶		۴۱
گلستان	۵۱/۳۶ ایستگاه‌های پایاب ۲۰	۸۶۰۰ ۲۰۵۰	۲	۱۰/۵۸	۵/۷		۹۰
وشمگیر	۷۸/۸۸ پایاب ۳/۹۲ بی‌بی‌شیروان ۸/۵ ایمرها ۹/۳۳	۱۲۰۰۰ ۴۰۰ ۵۰۰ ۷۰۰	مخزن سد ۳ شبکه ۱۵/۱۲	۸/۹۱	۶/۱۱		۱۳۴/۸۳
کوثر	۶/۶۹	۱۰۰۰	۰/۰۵	۰/۳۴۹	۰/۰۵	۰/۱	۷/۲۴
آلاگل	۳۰	۲۹۹۴	۱۹/۶۸	۱۶	۶/۳	۱۳	۸۵
دانشمند			۰/۵	۶		۱۶	۲۴
جمع کل	۲۳۷/۴۴	۳۱۸۴۴	۴۳/۳۵	۴۵/۳۲	۲۳/۹۹	۲۹/۱	۳۸۷/۰۸

شکل ۴۰ــ۱ــ سد زرین گل در جنوب شهر علی آباد

شکل ۴۱ــ۱ــ سد کوثر در شرق گرگان

فعالیت گروهی ۵ـ۱

۱ـ آب‌های آشامیدنی شهر یا روستای شما از کجا تأمین می‌شود؟ گزارشی تهیه و به کلاس ارائه دهید.

۲ـ برای آن‌که خود و دیگران با کمبود آب مواجه نشوید، چه اقداماتی انجام می‌دهید؟

۳ـ محل زندگی شما در کدام حوضهٔ آبریز قرار دارد؟

۴ـ پیامدهای افت شدید سطح آب‌های زیرزمینی چیست؟

۵ـ طبق جدول الگوی مصرف، مقدار آب در نظر گرفته شده برای کلیه مصارف هر شهروند ۱۳۵ لیتر در شبانه روز است. حال اگر تعداد افراد یک خانواده را به‌طور میانگین ۵ نفر در نظر بگیریم، طبق این الگو، مقدار آب مصرفی یک خانواده ۶۷۵ لیتر می‌شود و اگر مصرف روزانه خانواده را در تعداد روزهای ماه ضرب کنیم (لیتر ۲۰۲۵۰=۶۷۵×۳۰) مقدار مصرف ماهیانهٔ خانواده تقریباً برابر با ۲۰ متر مکعب خواهد بود. حالا با مراجعه به قبض آب خانوادهٔ خود، ببینید که مقدار آب مصرفی خانوادهٔ شما در یک ماه چقدر است؟ چنانچه بیش از ۲۰ متر مکعب بود، لازم است با راهنمایی اعضای خانواده‌تان،در مصرف آب صرفه‌جویی کنید و استفاده از آب را به‌حد الگوی مصرف برسانید.

۲ـ خاک در استان

خاک‌های استان به طور عمده از رسوبات آبرفتی دوره کواترنری تشکیل شده‌اند که در نتیجه فرسایش کوه‌های البرز و حمل مواد توسط رودها به وجود آمده‌اند. در قسمت‌های جلگه‌ای و پایکوهی جنوب و شرق استان به‌دلیل وجود رسوبات نرم آبرفتی و مخروط افکنه‌ای و خاک‌های جنگلی قهوه‌ای یکی از بهترین اراضی کشاورزی ایران را تشکیل داده است. به‌طور کلی هرچه به طرف شمال استان پیش برویم شوری ناشی از آب‌های زیر زمینی و شرایط آب وهوایی، بهره‌برداری از خاک‌ها را واقعاً ناممکن می‌سازد.

آیا می‌دانید

ـ مساحت اراضی قابل کشت استان حدود ۸۵۰ هزار هکتار است که در حال حاضر ۶۵۰ هزار هکتار آن به‌صورت دیم و آبی کشت می‌شود و بقیهٔ اراضی به مقدار ۲۰۰ هزار هکتار به دلیل عدم تأمین آب یا کیفیت خاک فاقد کشت‌اند.

۳ـ پوشش گیاهی در استان

جنگل‌ها و گیاهان سبز اطراف ما، از مهم‌ترین عوامل حیات بخش کرهٔ زمین به‌شمار می‌آیند. استان گلستان به‌دلیل مساعدت آب و هوایی، ناهمواری‌ها، نوع خاک و بارش مناسب یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین منابع تجدیدشونده جهان می‌باشد و روز به روز بر اهمیت آن از نظر اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی افزوده می‌شود.

انواع پوشش گیاهی استان را می‌توان به سه دسته استپ، جنگل و مرتع تقسیم کرد.

الف) استپ : به درختچه‌ها و بوته‌های خاردار که با فاصله از هم روییده‌اند استپ می‌گویند. بیش از ۳۵ درصد از کل وسعت استان پوشیده شده از استپ نیمه بیابانی با خاک‌های شور و قلیایی می‌باشد. درختچه گز و گونه‌های علفی‌گون، درمنه و خار شتر معروف‌ترین گیاهان استپی استان می‌باشد.

شکل ۴۲ــ۱ــ جامعه گیاهی گون در استپ کوهی ــ ارتفاعات شاه‌کوه در شهرستان گرگان

ب) جنگل‌ها در استان : جنگل‌ها از مهم‌ترین منابع طبیعی تجدید شونده کشور به حساب می‌آیند. بینش و تفکر سازنده و مثبت، نسبت به این منبع عظیم می‌تواند گذشته از ارزش اقتصادی، موجبات حفاظت و بهبود محیط زیست، حفاظت از منابع اراضی و خاک، کنترل و تقویت مخازن آبی و ... را فراهم نماید.

براساس آمار سال ۱۳۸۵ اداره کل منابع طبیعی استان گلستان، وسعت جنگل‌های استان معادل ۴۳۸۷۹۹ هکتار اعلام شده است. این گستره جنگلی که از نوکنده در غرب تا گلی داغ در شرق گسترش دارد، دارای سه چهرهٔ متفاوت به قرار زیر است :

- جنگل‌های مرطوب که از نوکنده آغاز شده و به دره زیارت در گرگان ختم می‌شود.
- جنگل‌های نیمه‌مرطوب شامل جنگل‌های شرق دره زیارت می‌باشد.
- جنگل‌های نیمه‌خشک که در دامنه‌های شرقی و جنوبی و روی یال‌ها گسترش یافته است.

جنگل‌های پهن برگ استان از تنوع گونه‌ای بسیار خوبی برخوردار بوده و در واقع یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین جنگل‌های تجاری و صنعتی کشور محسوب می‌شود. گونه‌های بسیار با ارزشی چون بلند مازو، راش، توسکا، افرا، ملج، نمدار، ممرز و... در این جنگل‌ها وجود دارد که از نظر زیست محیطی، اقتصادی و گردشگری دارای اهمیت فراوان می‌باشد.

علاوه برگونه‌های فوق بایستی به گونهٔ کمیاب سرخدار اشاره نمود که به صورت نسبتاً خالص و انبوه در محدوده‌ای از جنگل‌های علی‌آباد وجود دارد. همچنین گونهٔ زربین در جنگل‌های زرین‌گل علی‌آباد، رامیان و مینودشت، جامعه جنگلی طبیعی قابل توجهی را تشکیل می‌دهد. گونه سوزنی برگ سرونوش نیز یکی دیگر از گونه‌های درختی ویژه است که در جنگل‌های سورکش در دهانه محمدآباد از توابع فاضل آباد در ارتفاع ۱۶۰۰ متری، رویشگاه منحصر به‌فردی را تشکیل می‌دهد.

برای مطالعه

● **ذخیره‌گاه جنگلی به هکتار :**

ــ سورکش (سرونوش) با وسعت ۱۹۵
ــ چهارباغ با وسعت ۸۰۰
ــ زربین زرین‌گل با وسعت ۱۳۰
ــ ارس جهان‌نما با وسعت ۳۰۰
ــ سرخدار دهنه زرین‌گل (افرا تخته) با وسعت ۳۸۰
ــ پسته غازان قایه با وسعت ۶۲۵۰
ــ زربین رامیان با وسعت ۱۵۰
ــ چشمه بلبل با وسعت ۳۸۵

● **پارک جنگلی (به هکتار) :**

ــ قرق (پارک جنگلی طبیعی) با وسعت ۱۳۰۰
ــ دلند با وسعت ۶۰۰
ــ امام رضا با وسعت ۵۴
ــ مبارک‌آباد با وسعت ۲۰۰
ــ النگ دره با وسعت ۱۷۵
ــ کبودوال با وسعت ۲۵۰
ــ آهنگران خان‌ببین با وسعت ۳۰

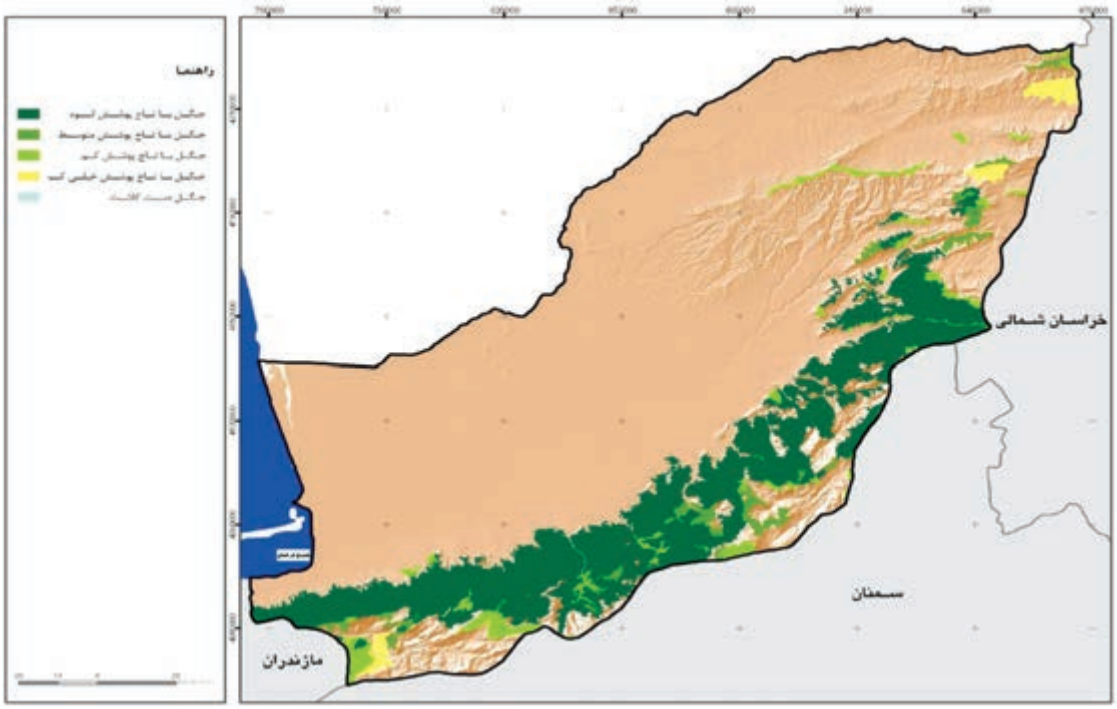

شکل ۴۳ــ۱ــ نقشهٔ انواع جنگل‌های استان گلستان

برای مطالعه

جدول ۹ــ۱ــ مساحت جنگل‌های طبیعی استان گلستان در سال ۱۳۸۴ به‌هکتار

سال	کل	تجارتی	حفاظتی	مخروبه و اراضی جنگلی
۱۳۸۴	۳۷۹۳۷۳	۲۴۹۳۷۳	۷۰۰۰۰	۶۰۰۰۰

از مجموع ۳۷۹ هزار هکتار از جنگل‌های طبیعی استان گلستان، حدود ۶۶ درصد تجارتی، ۱۸ درصد حفاظتی و ۱۶ درصد مخروبه و اراضی جنگلی است.

شکل ۴۴ــ۱ــ نواحی جنگلی در ارتفاعات جنوبی استان

ج) **مراتع در استان** : براساس آمار سال ۱۳۸۵، مساحت کل مراتع استان گلستان قریب ۱/۱۲۶/۰۰۰ هکتار برآورد گردیده که این میزان حدود ۱/۳۱ درصد از مساحت کل مراتع کشور را شامل می‌شود. مراتع استان از نظر موقعیت جغرافیایی و شرایط آب‌وهوایی، مشتمل بر سه گروه عمده مراتع ییلاقی، قشلاقی و میان‌بند به قرار زیر است :

● ***مراتع ییلاقی:*** این نوع مراتع در نواحی جنوبی جنگل‌های استان واقع شده و مساحتی در حدود ۲۵۰ هزار هکتار را شامل می‌شود. مراتع ییلاقی همه ساله از اواسط بهار مورد تعلیف احشام دامداران بومی استان قرار می‌گیرد.

● ***مراتع قشلاقی:*** بخش قابل ملاحظه‌ای از مراتع استان یعنی حدود۷۹۶ هزار هکتار را مراتع قشلاقی تشکیل می‌دهد که عمدتاً در مناطق جلگه‌ای و در شمال استان تا نوار مرزی ایران با ترکمنستان ادامه می‌یابد. این مراتع همه ساله برای علوفهٔ دامی مورد استفاده دامداران بومی مناطق داشلی‌برون، گنبد، مراوه‌تپه، علی‌آباد و عشایر شمال خراسان قرار می‌گیرد.

● ***مراتع میان‌بند:*** وسعت این مراتع حدود ۸۰ هزار هکتار برآورد می‌گردد و شامل مراتعی است که در زمان کوچ دامداران و عشایر از ییلاق به قشلاق و بالعکس مورد استفاده قرار می‌گیرد. لذا فصل چرای این مراتع یک الی دو ماه در بهار و پاییز می‌باشد. این زمان در استان‌های مختلف با توجه به شرایط آب و هوایی تغییر می‌کند.

از کل مساحت ۱/۱۲۶/۰۰۰ هکتاری مراتع استان، ۱۹/۷ درصد به‌عنوان مراتع خوب و درجه یک، ۲۱/۸ درصد به‌عنوان مراتع متوسط و درجه ۲ و ۵۸/۵ درصد به‌عنوان مراتع ضعیف و یا درجه ۳ شناخته می‌شود.

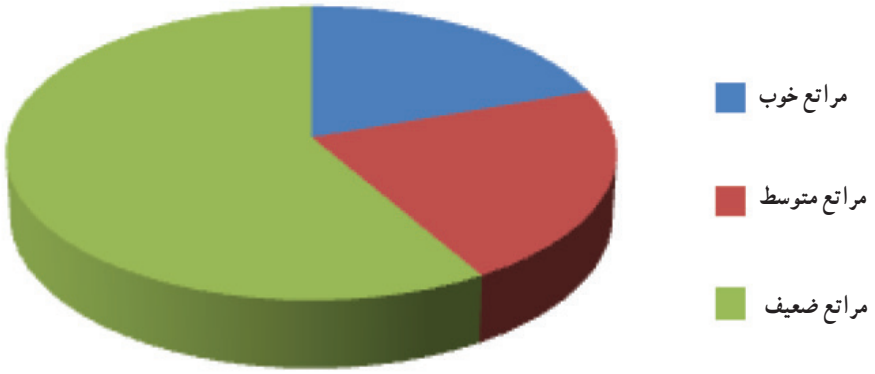

شکل ۴۵ــ۱ــ نمودارمراتع استان از نظر کیفیت

● **روند تغییرات وسعت مراتع استان** : اگر به نقشهٔ مراتع استان توجه کنیم می‌بینیم که بین میزان بارش منطقه و کیفیت مراتع رابطهٔ مستقیم وجود دارد؛ به گونه‌ای که بهترین مراتع در نواحی پربارش استان قرار دارند و هرچه به سمت نواحی خشک پیش برویم، از کیفیت مراتع کاسته می‌شود.

شکل ۴۶ــ۱ــ چرای گوسفندان در مراتع ییلاقی سر علی آباد ــ شهرستان گرگان

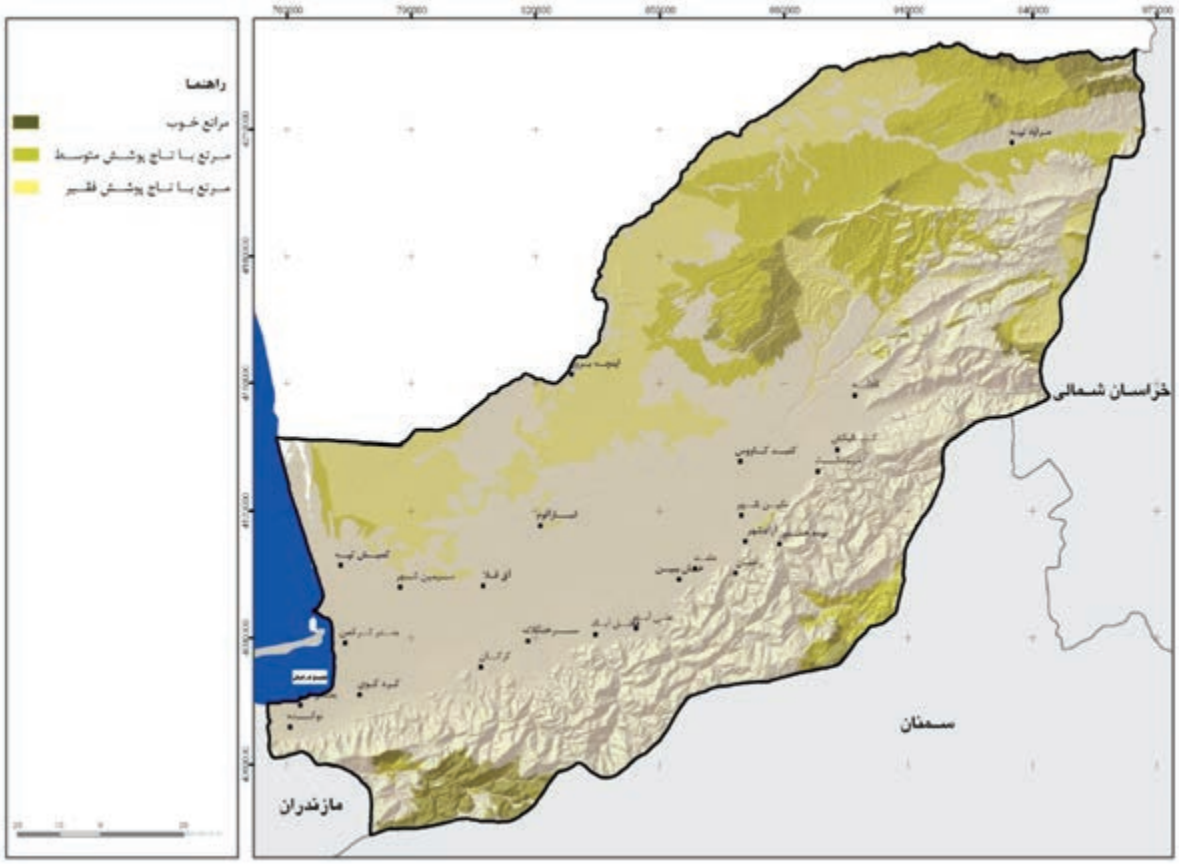

شکل ۴۷ــ۱ــ نقشهٔ مراتع استان گلستان

شکل ۴۸ــ۱ــ مراتع قشلاقی استان

برای مطالعه

● **عوامل تخریب جنگل‌ها و مراتع استان**

طی سال‌های ۱۳۶۷تا ۱۳۸۴ بخش وسیعی از مراتع استان تخریب شده است که در آن عوامل انسانی و طبیعی دخالت دارند.

عوامل انسانی : شامل تغییر کاربری جنگل‌ها و مراتع، گسترش شهرها و روستاها، توسعه زمین‌های کشاورزی، چرای بی‌رویه دام‌ها، عدم تعادل بین تعداد دام و ظرفیت مراتع و ناآگاهی از نقش آنها و سودجویی و... می‌باشد.

عوامل طبیعی : شامل کمبود بارندگی، آتش‌سوزی جنگل‌ها و مراتع در اثر صاعقه و رعد و برق یا سهل‌انگاری، خشکسالی‌ها و... می‌باشد.

در سال‌های اخیر، نهادهای دولتی با کمک روستانشینان و کوچ‌نشینان به ترمیم و احیای بخشی از مراتع تخریب‌شدهٔ استان اقدام کرده‌اند.

شکل ۴۹ــ۱ــ تخریب جنگل و مرتع دراثر ساخت‌وساز و کشاورزی

شکل ۵۰ــ۱ــ تخریب جنگل‌ها در منطقهٔ تنگراه ــ مینودشت

برای مطالعه

د) حیات وحش جانوری : امروزه حفاظت از حیات‌وحش جانوری و اعمال مدیریت مناسب، با توجه به‌تهدیدات روزافزون و صدمات وارده بر آنها بسیار ضروری است. به‌همین جهت محیط زیست استان برای حفظ و حراست مطلوب از تنوع زیستی و گونه‌های در معرض خطر انقراض و حتی گونه‌هایی که زمانی در این منطقه زیست می‌نموده‌اند و به واسطهٔ تخریب زیستگاه و شکار بی‌رویه، نسل آنها در استان منقرض شده، کار تکثیر، پرورش و رهاسازی را در دستور کار خود قرار داده است.

بیر هیرکانی، بزرگ‌ترین عضو خانوادهٔ گربه‌سانان در گذشته پراکندگی وسیعی در مناطق جنگلی هیرکانی تا پارک ملی گلستان و شبه‌جزیره میانکاله داشته است. این جانور گونه‌ای منقرض شده به‌حساب می‌آید. به‌طوری که از دههٔ ۱۳۳۰ که آخرین بیر در پارک ملی گلستان شکار شد، از وجود آن گزارشی در دست نیست.

باتوجه به شکل ۵۱ــ۱ــ باکمک دبیر زیست‌شناسی خود گونه‌های حیات‌وحش را نام گذاری کنید.

فعالیت گروهی ۶ـ۱

۱ـ مهم‌ترین رویشگاه‌های جنگلی استان گلستان در کدام مناطق واقع شده‌اند؟

۲ـ درباره سابقهٔ جنگل‌های محل سکونت خود تحقیق نموده و دلایل تخریب آنها را بررسی نمایید.

۳ـ به‌صورت گروهی و همراه با دبیر و مدیر مدرسه از نزدیک‌ترین جنگل بازدید علمی به‌عمل آورده و گزارشی نیز تهیه نمایید.

۴ـ برای حفاظت از جنگل‌ها و مراتع استان چه راهکارهایی را ارائه می‌دهید؟

درس ۵ مسائل و مشکلات زیست‌محیطی استان

در دهه‌های اخیر شهرنشینی سریع و عدم توجه به اثرات زیست محیطی فعالیت‌های صنعتی، یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده محیط زیست انسانی در استان بوده است. فاضلاب‌های خانگی، پساب‌های صنعتی، سموم دفع آفات و کودهای شیمیایی، مواد زاید جامد، آلاینده‌های میکروبی و شیمیایی موجود در آب‌های زیرزمینی از عوامل اصلی آلودگی آب‌ها به شمار می‌آیند. عوامل تهدیدکننده خاک‌ها را نیز می‌توان در کمبود بارندگی، کاهش مواد آلی خاک، افزایش میزان شوری و قلیایی‌بودن خاک، تغییر کاربری اراضی و آلاینده‌های صنعتی جستجو نمود. عدم وجود برنامه جامعی برای حفاظت از خاک به ویژه در زمینهٔ استفاده زیاد از حد سموم و کودهای شیمیایی و اکتشاف و بهره‌برداری ناصحیح معادن از جمله مهم‌ترین چالش‌های حفاظت از خاک در کشور هستند. توجه به وضعیت و چگونگی دفع فاضلاب‌های صنعتی و معدنی، در استان از اهمیت بالایی برخوردار است.

منابع آلوده‌کننده موجبات آلودگی زیست محیطی منابع آب، خاک و هوای استان را فراهم آورده‌است. مهم‌ترین این منابع شامل فاضلاب‌های شهری و خانگی، فاضلاب‌های صنعتی، پساب‌های کشاورزی و فاضلاب‌های واحدهای دامداری و دامپروری، موادزائد جامد، فعالیت کارخانه‌ها و وسائط نقلیه موتوری و سایر مراکز فعالیت استان است.

شکل ۵۲ــ۱ــ منابع آلوده کنندهٔ محیط زیست

آلودگی هوا

آلودگی هوا عبارت است از وجود یک یا چند آلوده کننده در هوای آزاد به مقدار و مدتی که کیفیت آن را طوری تغییر دهد که برای سلامتی انسان، گیاهان و یا سایر موجودات زنده مضر باشد. در استان گلستان در اثر فعالیت منابع آلوده‌کننده روزانه مقادیر زیادی گازهای خطرناک و سمی به محیط تخلیه می‌گردد. این گازها با توجه به سمّی بودن، اثرات مخربی بر انسان و سایر موجودات زنده برجای می‌گذارد. یکی از عوامل مهم آلودگی هوای استان، سوزاندن بقایای گیاهی در مزارع کشاورزی می‌باشد. این مسئله به‌ویژه پس از برداشت گندم که وسیع‌ترین مزارع کشاورزی‌استان را شامل می‌شود و نیز مزارع سویا، قابل مشاهده است. آتش‌زدن مزارع پس از برداشت محصول، علاوه بر ایجاد آلودگی هوا، سبب از بین رفتن موجودات خاکزی که کودساز هستند، می‌شود.

شکل ۵۳ــ۱ــ برخی از عوامل آلوده‌کننده هوای استان

بیشتر بدانیم

مصرف بیش از حد سموم دفع آفات نباتی در فصل بهار و تابستان، آب و هوای فضای شهرها و روستاهای استان را کاملاً دچار آلودگی می‌کند. علاوه بر آن، وسایل نقلیه موتوری، ماشین آلات کشاورزی، واحدهای پنبه پاک کنی، کارخانه‌های آسفالت، کوره‌های آجرپزی و کشتارگاه‌های صنعتی دام و طیور از مهم‌ترین آلاینده‌های هوا در استان گلستان هستند.

آلودگی آب

رودخانه‌ها به عنوان مهم‌ترین منبع تأمین‌کننده آب مصرفی استان تحت تأثیر آلاینده‌های صنعتی، کشاورزی و شهری قرار دارند. انتقال پساب‌های کشاورزی از طریق آب‌های سطحی و زیرزمینی به رودخانه‌ها باعث ورود مقدار زیادی مواد شیمیایی شامل ازت، فسفر و سموم آفت‌کش به آب‌ها می‌شود. این امر علاوه بر آلودگی خاک و آب، باعث مرگ آبزیان در جویبارها، نهرها و... می‌شود.

شکل ۵۴ــ۱ــ ورود آب‌های آلوده به رودخانه‌ها و ناورها

الف) آلاینده‌های شهری : فاضلاب‌های شهری و خانگی آلاینده شامل فاضلاب منابع خانگی، مراکز تجاری، خدماتی و درمانی و رواناب‌های سطحی شهرها می‌باشد. این‌گونه فاضلاب‌ها به‌علت دارا بودن مواد آلی، عوامل بیماری‌زا، مواد شوینده و نیز پس‌مانده‌های آلی و معدنی حاصل از کار و زندگی، در زمرهٔ آلاینده‌های مهم محیط زیست به‌شمار می‌آیند. به‌طور کلی در شهرها، فاضلاب‌های خانگی و شهری از نظر حجم تولیدی و بار آلی نسبت به سایر منابع آلاینده، در درجه اول اهمیت قرار دارد، زیرا این فاضلاب‌ها عمدتاً بدون هیچگونه تصفیه‌ای وارد چرخهٔ

شکل۵۵ــ۱ــ تصفیه‌خانه فاضلاب شهری

زیستی می‌شوند که این پدیده به‌خصوص در شهرهای بزرگ، تبدیل به یک معضل اجتماعی شده است. باید یادآور شد که جمع‌آوری و تصفیه فاضلاب شهرها به اندازهٔ تأمین آب سالم لازم و ضروری است. توسعه شهرها و روستاها که خود ناشی از رشد جمعیت است، آلودگی آب‌ها را افزایش می‌دهد. پساب‌های شهری حاوی مواد شیمیایی، انگل‌ها، میکروب‌ها، شوینده‌های مختلف، سموم شیمیایی و... است که می‌توانند باعث آلودگی آب شوند.

بیشتر بدانیم

تمرکز تعداد زیادی از شهرها و روستاها در اطراف رودخانه‌ها و فقدان سیستم تصفیه فاضلاب باعث انتقال مستقیم پساب‌های این مراکز به شبکه آب‌های سطحی می‌شود. در حوضه‌های آبریز فاضلاب‌های روستایی، شهری، خانگی و کشاورزی بدون پالایش وارد رودخانه می‌شود. همچنین در مناطقی که زباله‌های شهری در زمین دفن می‌شوند، شیرابه‌های آنها می‌تواند باعث انتقال آلاینده‌ها به آب‌های زیر زمینی شود.

ب) آلاینده‌های کشاورزی : فعالیت کشاورزی در استان گلستان می‌بایستی که در جهت حفظ و بهره‌گیری معقول و متناسب از منابع و رعایت مسائل زیست محیطی باشد. در زه آب‌های کشاورزی، انواع ناخالصی از قبیل کودهای گیاهی، حیوانی و شیمیایی، سموم و علف‌کش‌ها و دیگر بقایای مزرعه وجود دارد. نفوذ این زه آب‌ها در خاک به تدریج موجب کاهش قدرت تهویه آن می‌شود و سپس ترکیبات شیمیایی خاک دگرگون شده و مجموع این عوامل باعث اختلال در حیات و فعالیت موجودات ریز خاک خواهد شد که ادامه این روند سبب تغییر کیفیت آب‌های زیرزمینی می‌گردد.

شکل ۵۶ ــ ۱ــ ورود فضولات حیوانی به رودخانه و ورود آب آلوده به قنات

ج) **آلاینده‌های صنعتی** : آلودگی‌های صنعتی، ترکیبی از فاضلاب صنعتی، آلودگی‌های حرارتی و هیدروکربورها می‌باشد که مراکز صنعتی، مهم‌ترین منابع تولید کننده آنها به شمار می‌آیند. فاضلاب تولید شدهٔ حاصل از فعالیت مراکز صنعتی استان، حاوی سموم، فلزات سنگین و مواد شیمیایی بسیاری است که جدا نمودن آنها بسیار مشکل است و درصورت ورود به آب‌های زیرزمینی به‌علت سمی بودن زیاد، سلامت انسان‌ها را به خطر می‌اندازد.

شکل ۵۷ــ۱ــ فاضلاب تولید شده از مراکز صنعتی

پسماند (زباله)

زباله به اشکال گوناگونی آب‌های سطحی و زیرزمینی را آلوده می‌سازد. در نتیجهٔ انباشت زباله در یک مکان، بعد از مدتی مایع لزج متعفن تیره رنگی که شدیداً آلوده است و به نام نشتاب زباله نامیده می‌شود، از کف محل انباشت در جهت شیب زمین شروع به حرکت می‌کند و در مسیر خود خاک و منابع آب سطحی را آلوده می‌کند و در صورت نفوذ در خاک ممکن است آب‌های زیرزمینی را آلوده سازد. پسماندها به پنج گروه تقسیم می‌شوند :

۱ــ **صنعتی** : شامل مواد تولید شده در مراکز صنعتی مانند انواع ضایعات، قطعات فرسوده و تجهیزات الکترونیکی

۲ــ **کشاورزی**

۳ــ **بیمارستانی** : داروها، فیلم و عکس‌های رادیولوژی

۴ــ ویژه : مانند پسماندهای خطرناک شامل اشیای تیز و برنده (تیغ، سوزن و...)، انواع لامپ‌ها، شیشه‌ها و...

۵ــ عادی : شامل پسماندهای خشک مانند انواع پلاستیک، کاغذ، قوطی و بطری و پسماندهای‌تر، مانند انواع باقیمانده مواد غذایی، ضایعات سبزی، میوه‌ها و ...

برخی پسماندها برای تولیدکود گیاهی(کمپوست) مورد استفاده قرار می‌گیرد.

● **راه‌های مقابله با آلودگی‌های زیست محیطی** : اقدامات مختلفی از طرف سازمان‌ها و نهادهای مرتبط به‌منظور رفع و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی به شرح ذیل در حال انجام می‌باشد :

ــ احداث شبکه دفع فاضلاب و ایجاد تصفیه خانه برای پالایش پساب‌های صنعتی و خانگی

ــ جمع آوری و دفع بهداشتی پسماند و اجرای سیستم بازیافت در شهرها و روستاهای استان

ــ ساماندهی صنایع آلوده ساز و احداث شهرک‌های صنعتی به فاصله دور از شهرها به ویژه نواحی شمالی استان

ــ استفاده از مبارزه بیولوژیک در مبارزه با آفات به جای سموم دفع آفات

ــ گسترش جایگاه‌های سوخت CNG در استان و گازسوز کردن تاکسی‌ها و خودروهای سواری، ایجاد شبکه قطارهای برقی در مسیر شرق و غرب استان و ممنوعیت تولید خودروهای آلاینده

ــ بالابردن آگاهی و اطلاعات مردم از طریق وسایل ارتباط جمعی

شکل ۵۸ــ۱ــ کارخانهٔ کمپوست و بازیافت زبالهٔ گرگان در شمال آق قلا

فعالیت گروهی ۷ــ۱

۱ــ چهار مورد از مشکلات زیست محیطی محل خود را ذکر نمایید.

۲ــ برای کاهش و رفع مشکلات زیست محیطی چه راهکارهایی را پیشنهاد می‌کنید.

فصل دوم

جغرافیای انسانی استان گلستان

درس ۶ تقسیمات سیاسی استان

به شکل زیر نگاه کنید؛ این نقشه تقسیمات سیاسی استان گلستان را نشان می‌دهد. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی سال ۱۳۹۰ این استان دارای ۱۴ شهرستان، ۲۵ شهر، ۲۷ بخش، ۵۹ دهستان و ۱۰۰۹ روستا است.

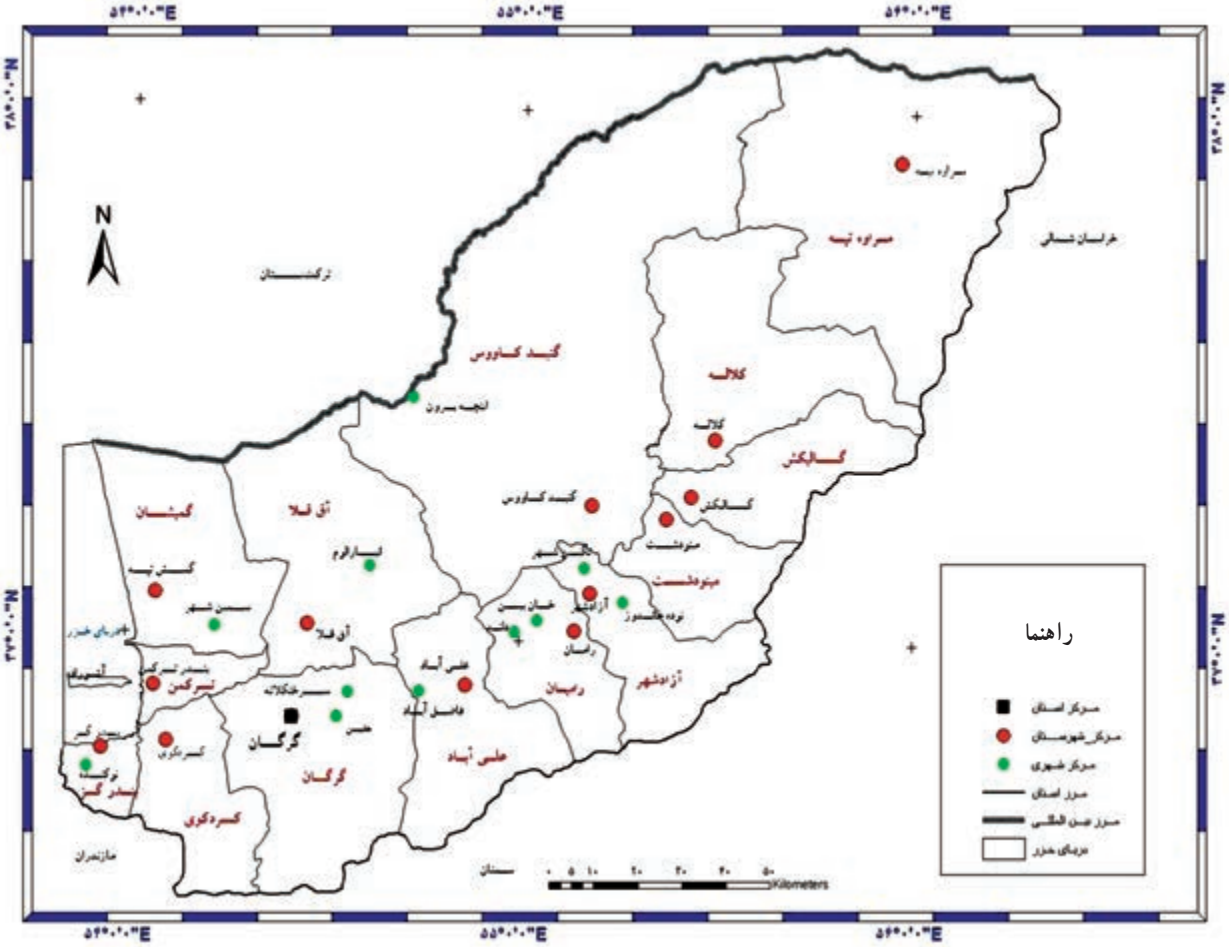

شکل ۱ــ۲ــ نقشهٔ تقسیمات سیاسی استان گلستان

فعالیت گروهی ۱ـ۲

با توجه به شکل ۱ـ۲ و جدول ۱ـ۲ به سؤالات زیر پاسخ دهید:

۱ـ کدام شهرستان‌های استان با کشور ترکمنستان مرز مشترک دارند؟

۲ـ شهرستان‌هایی که دارای مرز دریایی هستند را ذکر نمایید.

۳ـ تعداد شهرستان‌ها در نیمهٔ شمالی استان بیشتر است یا نیمهٔ جنوبی؟ چرا؟

۴ـ شما در شهرستان ..... بخش ..... شهر ..... دهستان ..... روستای ..... زندگی می‌کنید.

۵ـ با توجه به نقشهٔ گنگ ۲ـ۲ جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید:

۱ـ شهرستان .....

۲ـ استان .....

۳ـ کشور همسایه .....

۴ـ شهرستان .....

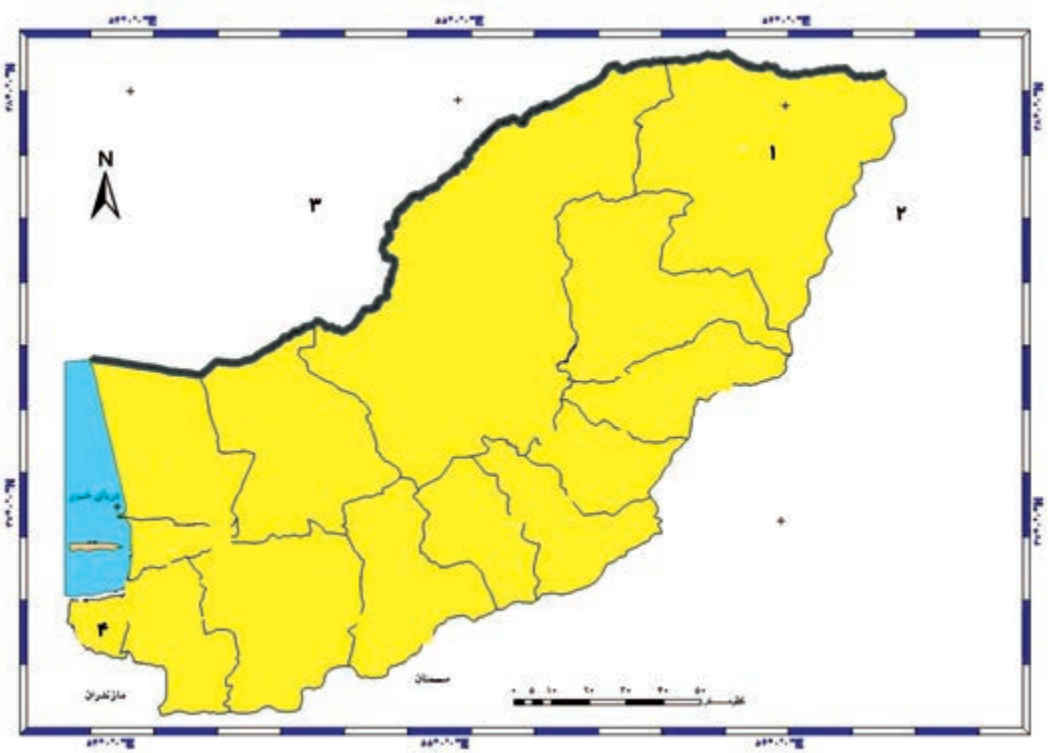

شکل ۲ـ۲ـ نقشهٔ گنگ استان گلستان

برای مطالعه

جدول شماره ۱ــ۲ــ اسامی شهرستان‌های استان گلستان به تفکیک شهرستان، بخش و دهستان‌های تابعه در سال ۱۳۹۰

شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
بندرگز	مرکزی	بندرگز	انزان غربی	گز غربی	بندرگز
			انزان شرقی	گل افرا	
	نوکنده	نوکنده	بنفشه‌تپه	نوکنده	نوکنده
			لیوان	لیوان‌شرقی	
علی‌آباد	مرکزی	علی‌آباد	کتول	مزرعه	علی‌آباد
			زرین‌گل	کردآباد	
	کمالان	فاضل‌آباد	شیرنگ‌علیا	شیرنگ‌علیا	فاضل آباد
			استرآباد	فاضل‌آباد	
گرگان	مرکزی	گرگان	استرآبادجنوبی	جلین‌علیا	گرگان جلین
			روشن‌آباد	لمسک	
			انجیرآب	زنگیان	
	بهاران	سرخنکلاته	استرآباد شمالی	سرخنکلاته	سرخنکلاته
			قرق	نوده‌ملک	
آق‌قلا	مرکزی	آق‌قلا	آق آلتین	عطاآباد	آق‌قلا
			شیخ موسی	گری‌دوجی	
			گرگان‌بوی	قانقرمه	
	وشمگیر	انبارالوم	مزرعهٔ جنوبی	چین‌سیولی	انبارالوم
			مزرعهٔ شمالی	انبارالوم	
ترکمن	مرکزی	بندر ترکمن	قره سوی شرقی	قره قاشلی	بندر ترکمن
			قره سوی غربی	نیاز آباد	
	سیجوال	سیجوال	جعفر بای جنوبی	پنج پیکر	
			فراغی	خواجه لر	

شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
گنبد	مرکزی	گنبد	آق‌آباد	آق‌آباد	گنبدکاووس
			باغلی‌ماراما	باغلی‌ماراما	
			فجر	فجر	
			سلطانعلی	سلطانعلی	
	داشلی‌برون	اینچه برون	اترک	داشلی‌برون	اینچه برون
			کرند	کرند	
آزادشهر	مرکزی	آزادشهر	نظام آباد	نگین شهر	نگین شهر آزادشهر
			خرمارود شمالی	آزادتپه	
	چشمه‌ساران	نوده خاندوز	خرمارود جنوبی	نوده خاندوز	نوده خاندوز
			چشمه ساران	فارسیان	
رامیان	مرکزی	رامیان	دلند	دلند	رامیان دلند
			قلعه میران	باقرآباد	
	فندرسک	خان‌ببین	فندرسک شمالی	سعدآبادفندرسک	خان‌ببین
			فندرسک‌جنوبی	دارکلاته	
مینودشت	مرکزی	مینودشت	چهل‌چای	القجر	مینودشت
			قلعه‌قافه	قلعه‌قافه	
			کوهسارا	دوزین	
گالیکش	مرکزی	گالیکش	قراولان	آق‌قمیش	گالیکش
			نیلکوه	فارسیان	
			ینقاق	ینقاق	
کلاله	مرکزی	کلاله	آق‌سو	آجن‌سنگرلی	کلاله
			تمران	تمرقره‌قوزی سفلی	
			کنگور	کنگور	
	پیشکمر	پیشکمر	زاوه‌کوه	گوکجه	
			عرب داغ	عزیزآباد	

جغرافیای انسانی استان

شهرستان	بخش	مرکز بخش	دهستان	مرکز دهستان	شهر
مراوه تپه	مرکزی	مراوه تپه	مراوه تپه	سزش	مراوه تپه
			پالیزان	قازان قایه	
	گلی داغ	گلی داغ	گلی داغ	گلی داغ	
			شملی	عرب قره حاجی	
کردکوی	مرکزی	کردکوی	سدن‌رستاق شرقی	یساقی	کردکوی
			سدن رستاق غربی	چهارده	
			چهارکوه	سرکلاته خرابشهر	
گمیشان	مرکزی	گمیش تپه	نفتلیجه	قلعه جیق بزرگ	گمیش تپه
			جعفربای غربی	خواجه نفس	
	گل دشت	سیمین شهر	قزل آلان	آرخ بزرگ	سیمین شهر
			جعفر بای شرقی	بصیر آباد	

درس ۷ شیوه‌های زندگی در استان

به شکل‌های زیر با دقت نگاه کنید؛ شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بیان کنید.

شکل ۳ــ۲ــ کوچ عشایر

شکل۴ــ۲ــ چشم اندازی از شهر گرگان

شکل ۵ــ۲ــ زمین‌زراعی شالی ــ شهرستان کردکوی

در استان گلستان همانند سایر مناطق کشور سه نوع شیوهٔ زندگی رایج است که در این درس با برخی از ویژگی‌های آن آشنا می‌شویم.

جغرافیای انسانی استان

۱ــ زندگی عشایری

عشایر استان در سال ۱۳۸۸ با جمعیتی بالغ بر ۵۰۸۲ خانوار و ۳۰۳۸۳ نفر، در حدود ۳ درصد جمعیت استان را تشکیل می‌دهند. استان گلستان به علت وجود کوه‌های البرز با دامنه‌های سرسبز (مراتع ییلاقی) در مجاورت جلگهٔ وسیع گرگان (مراتع قشلاقی) شرایط مناسب و مطلوبی برای پیدایش و تکوین زندگی عشایری داشته است. سختی این شیوهٔ زندگی و تحولات اجتماعی منجر به تغییر شیوهٔ زندگی عشایر و روی آوردن بسیاری از آنها به زندگی یکجا نشینی شده است.

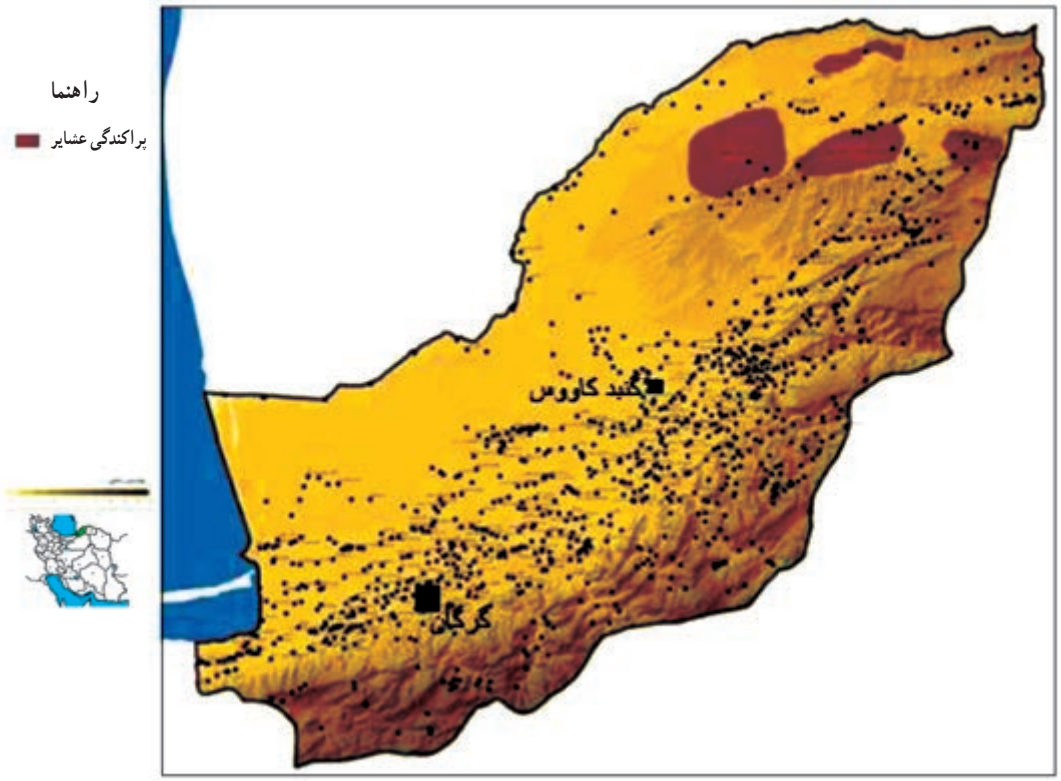

شکل ۶ــ۲ــ نقشهٔ پراکندگی عشایر استان گلستان

* با توجه به شکل ۶ــ۱ در درس اول تعیین کنید مراتع ییلاقی و قشلاقی در کدام نوع ناهمواری استان واقع شده‌اند؟

درحال حاضر عشایر استان به سه گروه تقسیم می‌شوند : کوچنده، نیمه کوچنده، رمه گردان

الف) کوچنده : عشایر کوچنده منحصر به ایلات کرد شمال خراسان رضوی و خراسان شمالی است. عشایر کرد هر ساله با آغاز فصل سرد وارد استان شده و مدت شش ماه در مراتع قشلاقی به سر می‌برند.

ب) نیمه کوچنده : بزرگ‌ترین ایل‌های ترکمن گوکلان‌ها که در شرق گنبد تا مرز خراسان شمالی و یموت‌ها در غرب گنبد تا دریای خزر ساکن هستند. در گذشته ترکمن‌ها کوچ رو بودند امّا بعدها عواملی چون سختی این شیوهٔ زندگی، درگیری‌های قومی، شرایط سیاسی و وضعیت مناسب کشاورزی منطقه آنها را وادار به یکجا نشینی کرده است.

ج) رمه‌گردان : در دامنه جنوبی کوه‌های گوکجه و تپه ماهورهای منتهی به جلگه گرگان که بخشی از حوضه آبگیر گرگان‌رود را شامل می‌شود، نیز مراتع وسیعی وجود دارد که هر ساله محل پذیرای دام‌های نیمه کوچندگان روستاهای حاشیهٔ آن و رمه‌گردانان بخش جنوبی و استان سمنان می‌باشد.

سکونتگاه‌های طوایف کرد در قشلاق چادر و در ییلاق پناهگاه‌های سنگی است. به پناهگاه‌های چوبی نیمه کوچندگان بومی در ییلاق کومه و به چادر موقت عشایر ترکمن آلاچیق می‌گویند.

شکل ۷ــ۲ــ آلاچیق ــ شهرستان مراوه تپه

شکل ۸ــ۲ــ کوچ عشایر کرد استان ــ شهرستان مراوه تپه

برای مطالعه

در سرشماری سال ۱۳۸۷ مرکز آمار ایران تعداد طوایف مستقل کرد که در استان گلستان قشلاق کرده‌اند، ۲۱ طایفه مستقل (ساریخانلو، قلیانلو، سیفکانلو، هشت مرخی، کیکانلو، روطانلو، توپکانلو، بریمانلو، امیرانلو، شیخ امیرانلو، ملوانلو، پهلوانلو، باچوانلو باچکانلو، قهرمانلو، بیچیرانلو، ایزانلو، جیرستان آنی نصر، جیرستان الخاص، میلانلو، نامانلو) گزارش شده است که علاوه بر شهرستان مراوه تپه در مراتع بخش داشلی برون از توابع شهرستان گنبد نیز قشلاق کرده‌اند.

جدول ۲ــ۲ــ مشخصات زیست بوم‌های عشایری استان

ردیف	نام زیست‌بوم	مساحت به‌هکتار		تعداد سامان	تعداد سامان عرفی	تعداد کانون توسعه	تعداد خانوار	۱ــ درون کوچ ۲ــ برون کوچ	محل ییلاق قشلاق
		ییلاق	قشلاق						
۱	کرد اترک شمالی	ــ	۶۹۹۰۶	۴	۲۵	۱	۶۷۰	۲	*
۲	کرد اترک جنوبی	ــ	۴۶۶۰۲	۴	۲۲	۳	۱۱۹۷	۲	*
۳	ترکمن	ــ	۲۰۳۱۹۱	۱۶	۶۹	ــ	۹۰۲	۱	گلستان
۴	یموت	ــ	۵۰۹۶۴	۱۴	۵۰	ــ	۷۱۶	۱	گلستان

* ییلاق استان‌های خراسان شمالی و رضوی ــ قشلاق استان گلستان

● **اقتصاد جامعه عشایری** : تکیه اصلی اقتصاد عشایری استان بر دامداری استوار است. زراعت و صنایع‌دستی در مرتبه دوم و سوم توانسته‌اند جایگاه مناسبی را در اقتصاد عشایری به خود اختصاص دهند. عشایر نه تنها در تولید مواد پروتئینی و لبنی نقش دارند، بلکه به عنوان پشتوانهٔ انقلاب، حافظان و مرز داران واقعی و مایهٔ برکت نظام قلمداد می‌شوند.

عشایر استان با مشکلات عدیده‌ای از جمله کمبود شدید آب آشامیدنی، نبود ایل راه‌های مناسب، کاهش منابع، تبدیل مراتع و چراگاه‌ها به اراضی مزروعی و مسکونی، عدم امکانات رفاهی مناسب و مشکلات سفر مواجه‌اند.

شکل ۹ــ۲ــ نقش زنان عشایر کرد استان ــ کلاله

برای مطالعه

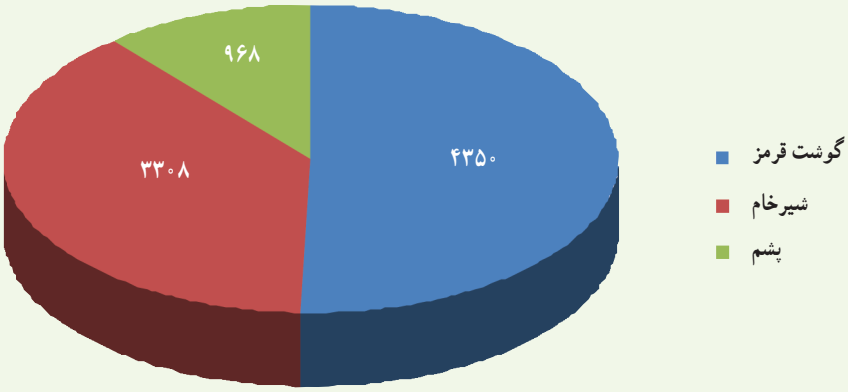

شکل ۱۰ــ۲ــ نمودار تولیدات دامی عشایر استان گلستان در سال ۱۳۸۸

۲ــ زندگی روستایی

تعداد روستاییان استان در سال ۱۳۸۸، ۷۶۲۱۵۵ نفر بوده که ۴۳/۷ درصد از جمعیت استان را تشکیل می‌دهند. روستاهای استان از نظر شکل از نوع متمرکزند و در حاشیهٔ رودها و راه‌های ارتباطی به شکل طولی مشاهده می‌شود.

شکل ۱۱ــ۲ــ روستای طولی زیارت ــ گرگان

عوامل مؤثر بر شکل‌گیری روستاها :

الف) پراکندگی نواحی روستایی بیش از هرچیز تحت تأثیر محیط طبیعی است. عوامل محیط طبیعی عبارتند از :

- اشکال ناهمواری (پستی و بلندی)
- آب و هوا، پوشش گیاهی و محیط‌زیست
- نحوهٔ دسترسی به منابع آب و خاک

ب) علاوه بر محیط طبیعی، عوامل دیگری مانند عوامل اقتصادی، امکانات ارتباطی، انگیزه‌های سیاسی و نظامی، فرهنگی و مذهبی در شکل‌گیری روستاها نقش دارند.

- **توانمندی‌های روستاهای استان**

ــ وجود اراضی مستعد برای کشت

ــ تنوع محصولات و تولیدات دامی و کشاورزی

ــ آب و هوا و منابع طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت‌های کشاورزی

ــ زمینه‌های مناسب برای گسترش صنعت گردشگری در بسیاری از روستاهای استان و...

- **محدودیت‌ها و مشکلات روستاهای استان**

ــ سنتی بودن نظام تولید کشاورزی

ــ خرد بودن اراضی کشاورزی

ــ گسترش فیزیکی شهرها و تبدیل کاربری اراضی کشاورزی حاشیه شهرها به دیگر کاربری‌ها

ــ مهاجرت شدید از روستا به طرف شهرها و...

امروزه سکونتگاه‌های روستایی به علت نزدیکی به شهرها، وجود وسایل ارتباطی و آسفالته بودن راه‌ها، مشابه سکونتگاه‌های شهری شده است. همچنین ادامهٔ روند توسعهٔ کنونی شهرها منجر به توسعهٔ آنها به‌سمت نواحی روستایی درحاشیهٔ شهرها و از بین رفتن باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی خواهد شد.

اکثر روستاهای استان در نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای استقرار یافته‌اند و تعداد کمی از روستاها در نواحی کوهستانی واقع شده‌اند. فعالیت‌های کشاورزی در پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی استان نقش دارند. به‌دلیل همجواری زمین‌های کشاورزی با سکونتگاه‌های شهری و روستایی، همواره به عنوان تهدیدی جدی در جهت تبدیل زمین‌های زراعی به زمین‌های مسکونی (شهری و روستایی) محسوب می‌گردد. این تهدید، منابع آب اراضی کشاورزی استان را نیز شامل می‌شود.

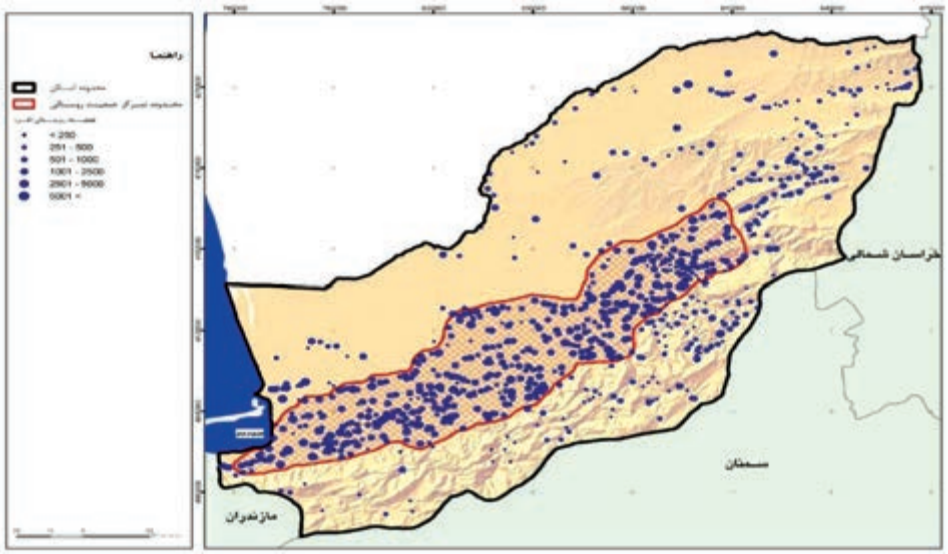

شکل۱۲ــ۲ــ نقشهٔ پراکندگی سکونتگاه‌های روستایی استان

آیا هیچ دربارهٔ آنچه کشت می‌کنید اندیشیده‌اید؟ آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟
(سورهٔ واقعه آیه ۶۳ و ۶۴)

● **منابع درآمد روستاییان** : بیشتر درآمد روستاییان استان از طریق زراعت تأمین می‌شود. از دیگر منابع درآمد روستاییان می‌توان به باغداری، دامداری، صنایع‌دستی، صیادی، پرورش زنبور عسل، کرم ابریشم و صنایع دستی اشاره نمود. ابریشم‌بافی بیشتر در روستاهای شرقی، صیادی در نواحی ساحلی و زنبورداری در نواحی جنگلی و کوهپایه‌ای استان انجام می‌شود.

شکل۱۳ــ۲ــ مزرعهٔ برنج ــ آزادشهر

شکل۱۴ــ۲ــ زمین‌های کشاورزی ــ گرگان

بیشتر بدانیم

جدول ۳ــ۲ــ وسعت اراضی زیر کشت استان گلستان به تفکیک زراعی و باغی، آبی و دیم به هزارهکتار در سال۱۳۸۷

شرح	کل	آبی	دیم
زراعی	۶۰۶	۳۱۲	۲۹۴
باغ و قلمستان	۳۳	۲۳	۱۰
جمع	۶۳۹	۳۳۵	۳۰۴

۳ــ زندگی شهری

به شکل‌های زیر با دقت نگاه کنید چه تفاوت‌هایی در آن مشاهده می‌کنید ؟

شکل ۱۵ــ۲ــ بافت قدیم ــ گرگان

شکل۱۶ــ۲ــ بافت جدید ــ گرگان

جمعیت شهری استان گلستان در سال ۱۳۸۸معادل ۸۸۷۶۴۱ نفر که حدود ۵۲/۵ درصدجمعیت استان در ۲۵ شهر استان ساکن می‌باشند. شهرهای استان به‌طور عمده جمعیت کمتر از پنجاه هزار نفر دارند. تنها دو شهر گرگان و گنبد دارای جمعیتی بیش از صد هزار نفر می‌باشند.

اکثر شهرهای استان از توسعه و بزرگ شدن روستاها به‌وجود آمده‌اند به‌همین دلیل به آنها روستا شهر می‌گویند. تنها شهرهای گرگان (استرآباد)، گنبد (جرجان) و گمیشان (گمش تپه) قدمت دیرینه‌ای دارند.

نواحی جلگه‌ای و پست به لحاظ شرایط مساعد و مناسب طبیعی و اقلیمی از حداکثر مناطق شهری برخوردار می‌باشد. چنانکه تمام شهرهای استان در ارتفاع کمتر از ۲۰۰ متر از سطح دریا قرار دارند. از نظر پراکندگی جغرافیایی عمدتاً شهرها در امتداد غربی ــ شرقی منطبق بر جادهٔ ارتباطی و ترانزیتی تهران ــ گرگان ــ مشهد شکل گرفته‌اند؛ اما این شبکه ارتباطی باعث پیوند منسجم و منظمی بین نواحی شهری استان به یکدیگر نمی‌شود.

در نواحی جلگه ای شمالی استان به‌دلیل وجود اراضی شور، محدودیت آب و خاک، آب وهوای خشک و نیمه‌خشک و در نواحی کوهستانی جنوب استان به لحاظ شرایط اقلیمی سرد، اراضی سنگلاخی و ناهموار، دامنه‌های پرشیب از حداقل تراکم جمعیتی و نقاط مسکونی برخوردار است.

اتکا به تولیدات کشاورزی و عدم توسعه بهینه صنعت، سبب عدم رشد پدیدهٔ شهرنشینی و ایجاد تعادل نسبی میان سکونتگاه‌های روستایی و شهری شده است.

بنادر استان گلستان

بندر ترکمن : این بندر در غرب استان قرار دارد که از شمال به جمهوری ترکمنستان، از شرق به شهرستان‌های گنبد کاووس و آق‌قلا، از غرب به دریای خزر و از جنوب به شهرستان کردکوی محدود است.

شکل ۱۷ــ۲ــ اسکلهٔ تفریحی ــ بندر ترکمن

جاذبه‌های گردشگری بندر ترکمن عبارت است از : بازارچه ساحلی و اسکله تفریحی بندر ترکمن.

شکل ۱۸ــ۲ــ اسکله تفریحی ــ بندر ترکمن

شکل ۱۹ــ۲ــ بازارچه ساحلی ــ بندر ترکمن

بندر گز : این بندر در غرب استان و جنوب خلیج گرگان قرار دارد. بندر گز کوچک‌ترین شهرستان استان گلستان می‌باشد. این منطقه به علت پایین بودن از سطح دریا فاقد هرگونه بلندی بوده و کاملاً هموار و جلگه‌ای است.

از جاذبه‌های گردشگری این بندر به چشمه قلقلی و توسکا چشمه می‌توان اشاره نمود.

شکل ۲۰ــ۲ــ اسکلهٔ تفریحی ــ بندر گز

فعالیت گروهی ۲ــ۲

۱ــ به نظر شما چرا مهم‌ترین منبع درآمد روستاییان استان، زراعت است؟

۲ــ در شیوه‌های کشاورزی گذشته و امروزه چه تفاوت‌هایی مشاهده می‌شود؟

۳ــ پراکندگی شهرهای استان عمدتاً در چه امتدادی قرار دارد؟

۴ــ چرا تعداد و تراکم شهرهای استان در نواحی جلگه‌ای شمال به حداقل رسیده است؟

۵ــ وجود بندر ترکمن و بندر گز چه تأثیری بر شکوفایی اقتصاد استان دارد؟

درس ۸ جمعیت استان و حرکت آن

او به شماره تمام موجودات کاملاً آگاه است.
(سوره مریم، آیه ۹۴)

امروزه تعداد جمعیت و ویژگی‌های مرتبط با آن، پایه و زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری است. در واقع جمعیت ازجمله موضوعات مهم اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود که بر عملکرد اقتصادی و اجتماعی جامعه اثر می‌گذارد و در عین حال از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی نیز تأثیر می‌پذیرد. به سبب اهمیت آگاهی از ویژگی‌های جمعیتی در تهیهٔ برنامه‌های توسعهٔ اقتصادی ــ اجتماعی، در این درس تلاش می‌شود بخشی از ویژگی‌های جمعیتی استان به‌طور مختصر ارائه گردد.

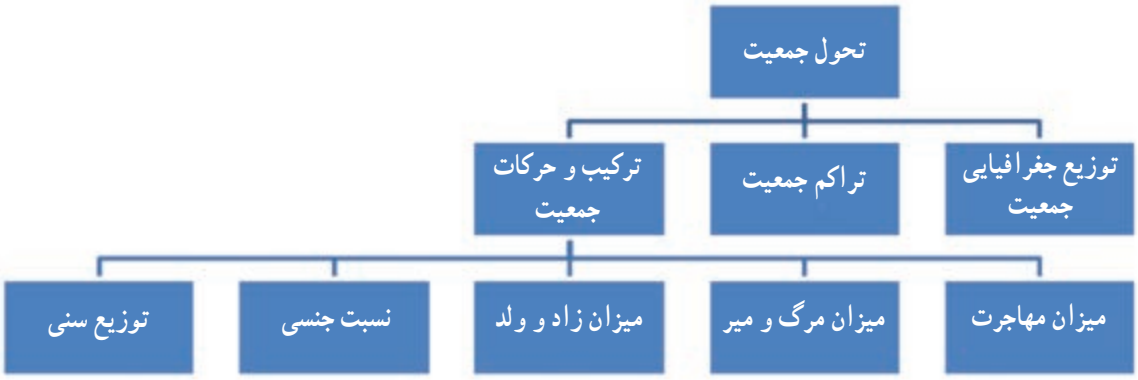

شکل ۲۱ــ۲ــ نمودار ویژگی‌های جمعیتی استان

توزیع جغرافیایی جمعیت

اگر به توزیع جغرافیایی جمعیت کشور، استان و شهرستان خود بنگریم، در می‌یابیم که جمعیت به‌صورت یکسان و یکنواخت پراکنده نشده است.

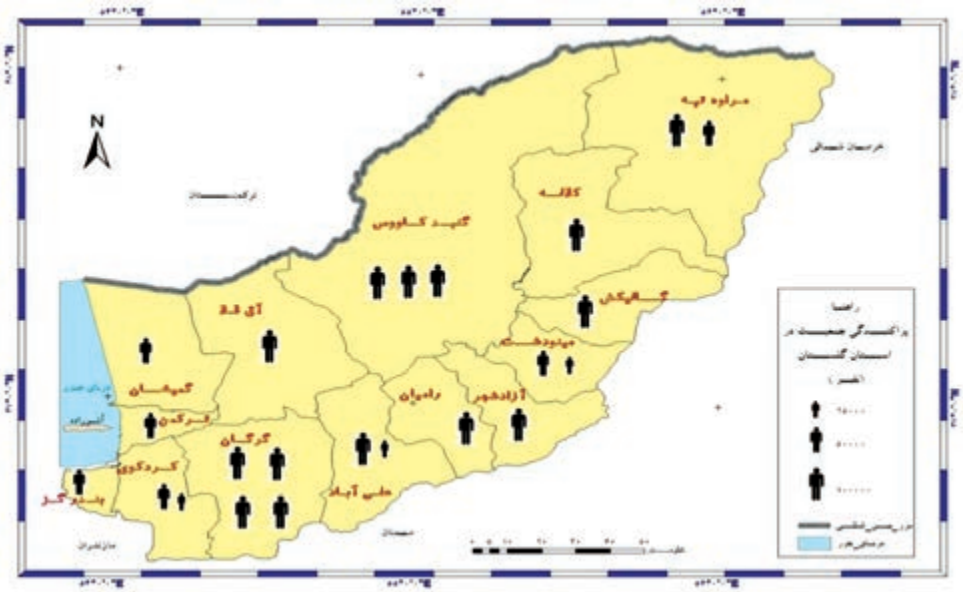

شکل ۲۲ ــ۲ــ نقشه پراکندگی جمعیت استان گلستان

جمعیت استان گلستان در اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۳۵، معادل ۳۲۰۱۸۱ نفر بوده که از این تعداد ۲۱/۹ درصد آن شهرنشین و ۷۸/۱ درصد آن روستانشین بوده‌اند. همچنین در سال ۱۳۸۵ از جمعیت ۱۶۱۷۰۸۷نفری استان، ۴۹/۱۷ درصد آنان را شهرنشین و ۵۰/۸۳ درصد را روستانشین تشکیل داده است.

برای مطالعه

جدول۴ــ۲ــ تحول جمعیت و توزیع جغرافیایی آن برحسب شهری و روستایی در استان گلستان

سال	جمعیت کشور به نفر	استان به‌نفر	جمعیت شهری به‌نفر	درصد شهرنشینی	جمعیت روستایی به‌نفر	درصد روستانشین
۱۳۳۵	۱۸٫۹۵۴٫۷۰۴	۳۲۰٫۱۸۱	۷۰٫۰۳۴	۲۱/۹	۲۵۰۱۴۷	۷۸/۱
۱۳۴۵	۲۵٫۷۸۸٫۷۲۲	۵۲۲٫۲۷۵	۱۷۰٫۷۹۱	۳۲/۷	۳۵۱۴۸۴	۶۷/۳
۱۳۵۵	۳۲٫۵۰۰٫۰۰۰	۷۸۰٫۹۴۴	۲۶۴٫۲۵۴	۳۳/۸	۵۱۶۶۹۰	۶۶/۲
۱۳۶۵	۴۹٫۵۰۰٫۰۰۰	۱٫۱۴۵٫۰۳۳	۴۲۲٫۱۹۳	۳۷/۰	۷۲۱۱۴۷	۶۳/۰
۱۳۷۵	۶۰٫۰۵۵٫۴۸۸	۱٫۴۲۶٫۲۸۸	۵۸۸٫۹۸۵	۴۱/۳	۸۳۰۱۷۱	۵۸/۲
۱۳۸۵	۷۰٫۴۹۵٫۷۸۲	۱٫۶۱۷٫۰۸۷	۷۹۵٫۱۲۶	۴۹/۱۷	۸۱۹۵۸۴	۵۰/۸۳

فعالیت گروهی ۳ـ۲

۱ـ با توجه به شکل ۲۳ ـ۲ روند تغییرات جمعیت استان را تفسیر نمایید.

۲ـ با توجه به جدول ۴ـ۲، نمودار دایره ای درصد جمعیت شهرنشین و روستانشین استان را در سال ۱۳۸۵ ترسیم نمایید.

۳ـ چه عواملی باعث شده که از جمعیت روستانشین استان کاسته و بر جمعیت شهرنشین افزوده گردد؟

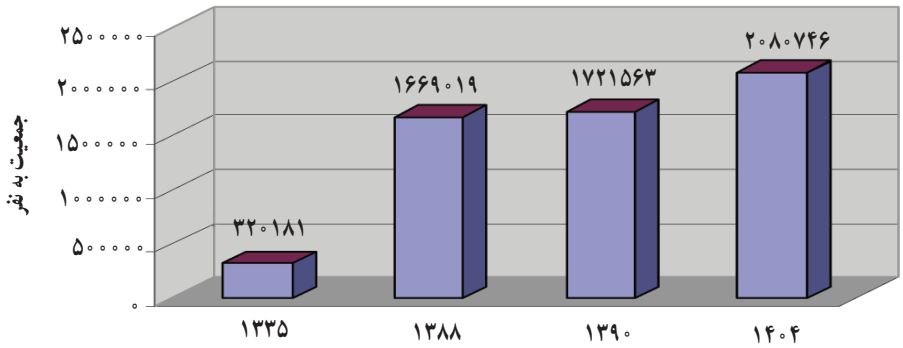

شکل۲۳ـ۲ـ نمودار ستونی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۸ و پیش‌بینی روند افزایش جمعیت استان در سال‌های ۱۴۰۴ـ۱۳۹۰

بیشترین نسبت جمعیت شهرنشین استان بر اساس اطلاعات سال ۱۳۸۸به شهرستان گرگان با ۷۵/۵درصد و بیشترین نسبت روستانشینی به شهرستان مراوه تپه با ۸۴/۹ درصد اختصاص داشته است.

تراکم جمعیت

تراکم جمعیت کشور در سال ۱۳۶۵، ۳۰ نفر، در سال ۱۳۷۵ به ۳۷ نفر و در سال ۱۳۸۵ به ۴۳ نفر در هرکیلومترمربع رسیده است. تراکم جمعیت استان در این سال‌ها به ترتیب ۵۶، ۷۰ و ۷۹ نفر درکیلومترمربع بوده است. استان گلستان عمدتاً به دلیل شرایط جغرافیایی و اقلیمی و نیز دستیابی به منابع آب، جزء استان‌های متراکم کشور بوده، به‌طوری که طی دوـ سه دهۀ اخیر، میزان تراکم جمعیتی آن همواره بالاتر از میانگین تراکم جمعیتی کشور می‌باشد.

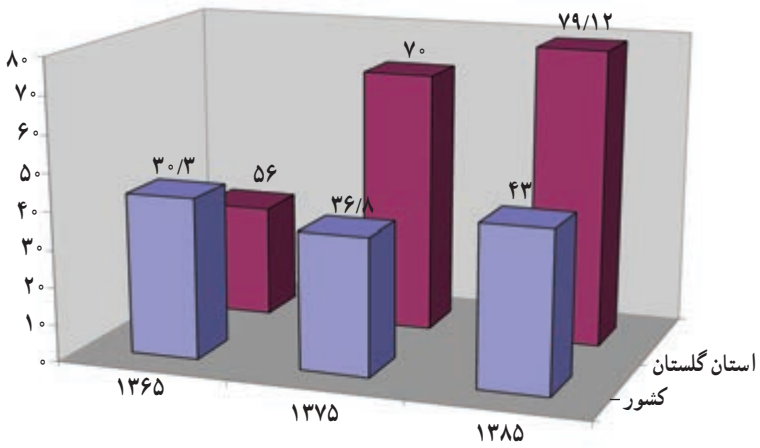

شکل۲۴ـ۲ـ نمودار ستونی مقایسۀ تراکم جمعیت استان به کشور ۸۵ـ۱۳۶۵

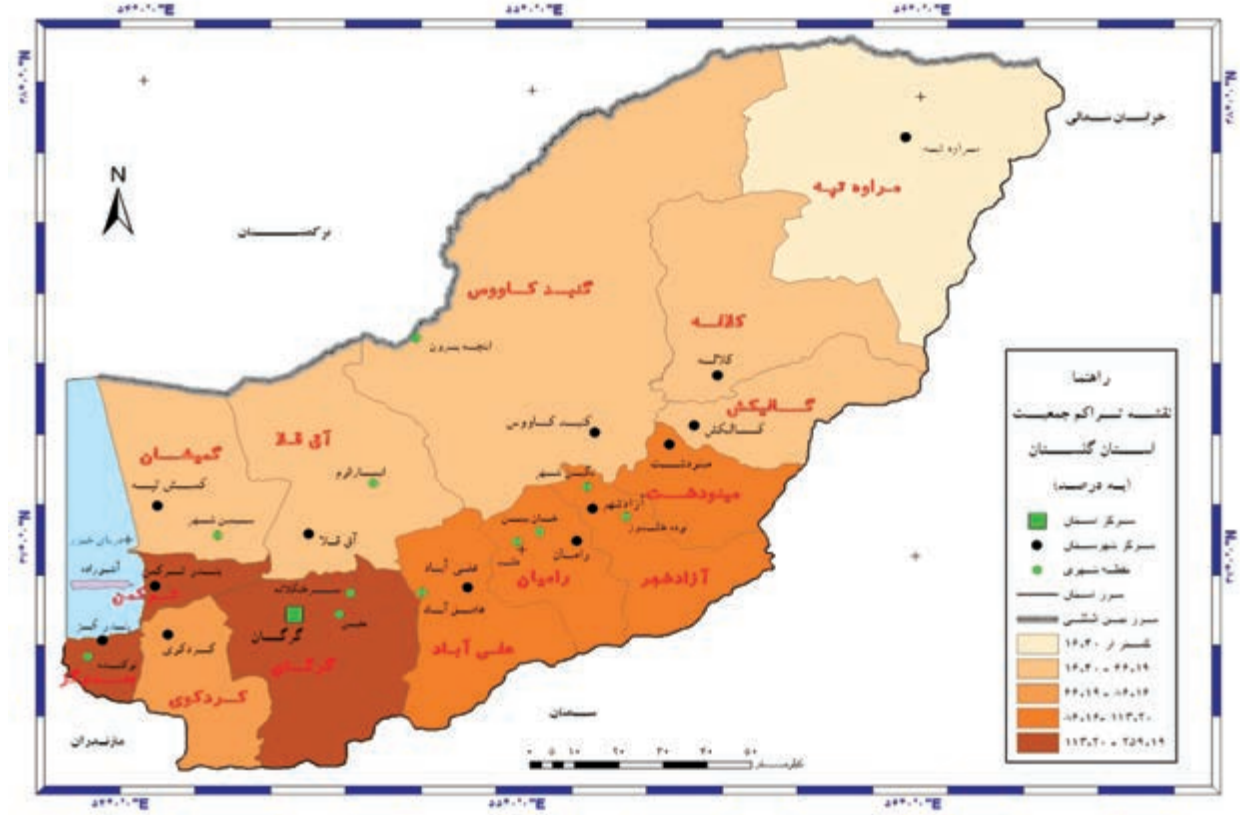

شکل ۲۵ــ۲ــ نقشه تراکم جمعیت استان گلستان به تفکیک شهرستان در سال ۱۳۹۰

به شکل۲۵ــ۲ نگاه کنید؛ پر تراکم‌ترین شهرستان‌ها از نظر جمعیت، شامل..... و..... و..... و کم تراکم‌ترین شامل..... می‌باشند.

با توجه به شکل ۲۴ــ۲ چرا تراکم جمعیت در استان گلستان بیشتر از میزان تراکم کشوری است؟

ترکیب و حرکات جمعیت

۱ــ توزیع سنی : سن یکی از متغیرهای اصلی جمعیت است که در قالب موضوعاتی چون موالید، مرگ و میر، فعالیت، ازدواج، آموزش و...، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

درصد جمعیت گروه سنی ۱۴ــ۰ سال در استان گلستان طی سال‌های ۶۵ تا ۱۳۸۵ از ارقام کل کشور بیشتر بوده است. همچنین درصد گروه‌های سنی ۱۵ تا ۶۴ سال و ۶۵ ساله و بیشتر استان در طی سه سرشماری اخیر پایین‌تر از نسبت کشوری است.

جدول۵ــ۲ــ تحولات ساختار سنی کشور و استان طی ۸۵ــ۱۳۶۵

شرح		۱۳۶۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵	
		جمعیت	درصد	جمعیت	درصد	جمعیت	درصد
کشور	۰ــ۱۴	۲۴۴۷۴۰۱۷	۴۵/۱	۲۳۷۲۵۵۴۵	۳۹/۵	۱۷۶۸۱۶۲۹	۲۵
	۱۵ــ۶۴	۲۵۴۶۹۲۷۵	۵۱/۵	۳۲۷۳۴۷۶۲	۵۶/۱	۴۹۱۵۷۵۶۲	۶۹/۷
	+۶۵	۱۵۰۱۷۱۸	۳	۲۵۹۵۱۸۱	۴/۴	۳۶۵۶۵۹۱	۵/۱
استان گلستان	۰ــ۱۴	۵۵۳۳۷۷	۴۸/۳	۶۰۴۴۴۷	۴۲/۳	۴۳۹۶۲۱	۲۷/۱
	۱۵ــ۶۴	۵۶۲۶۵۸	۴۹/۱	۷۷۰۹۸۱	۵۴/۰۵	۱۱۰۸۱۷۹	۶۸/۵
	+۶۵	۲۷۷۱۳	۲/۴	۵۰۷۳۱	۳/۵	۶۹۲۸۷	۴/۲

با توجه به جدول ۵ــ۲ دلایل کاهش بیش از ۲۰ درصدی جمعیت استان در سنین ۱۴ــ۰ ساله در طی دو دهۀ ۱۳۸۵ نسبت به ۱۳۶۵ چیست؟

۲ــ نسبت جنسی : نسبت جنسی در استان گلستان، در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ به ترتیب برابر با ۱۰۲/۸، ۹۹/۲ و ۹۸/۹ بوده که روند نزولی داشته است.

به‌منظور درک عینی تر هرم جمعیت استان، به انعکاس هرم سنی در طی دو دهه ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ می‌پردازیم.

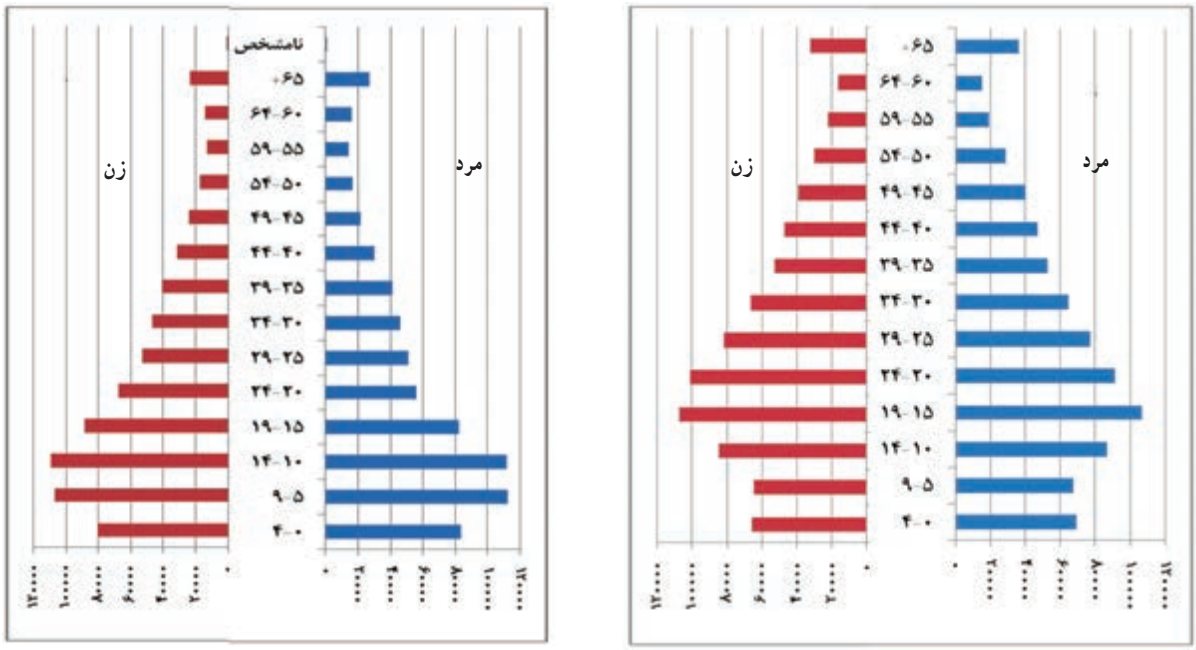

۱۳۷۵ شکل۲۶ــ۲ــ هرم سنی جمعیتی تعداد گروه‌های سنی به تفکیک جنسی درسال ۱۳۷۵و ۱۳۸۵ ۱۳۸۵

فعالیت گروهی ۴ـ۲

۱ـ بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۰ شکل هرم جمعیتی استان یا شهرستان خود را رسم کنید.

۲ـ آیا در شکل هرم جمعیتی استان در طی سال‌های ۸۵ـ۱۳۷۵ تفاوتی مشاهده می‌گردد؟ به‌صورت گروهی بررسی نمایید.

۳ـ رشد جمعیت : رشد جمعیت از نظر کمی عبارت است از افزایش یا کاهش نسبی جمعیت در زمان معین. (معمولاً در یک سال). در صورتی که رشد جمعیت افزایش داشته باشد؛ می‌توان گفت جمعیت دارای رشد مثبت و در صورت کاهش، رشد منفی دارد. مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر رشد جمعیت عبارت‌اند از : زاد و ولد، مرگ و میر و مهاجرت.

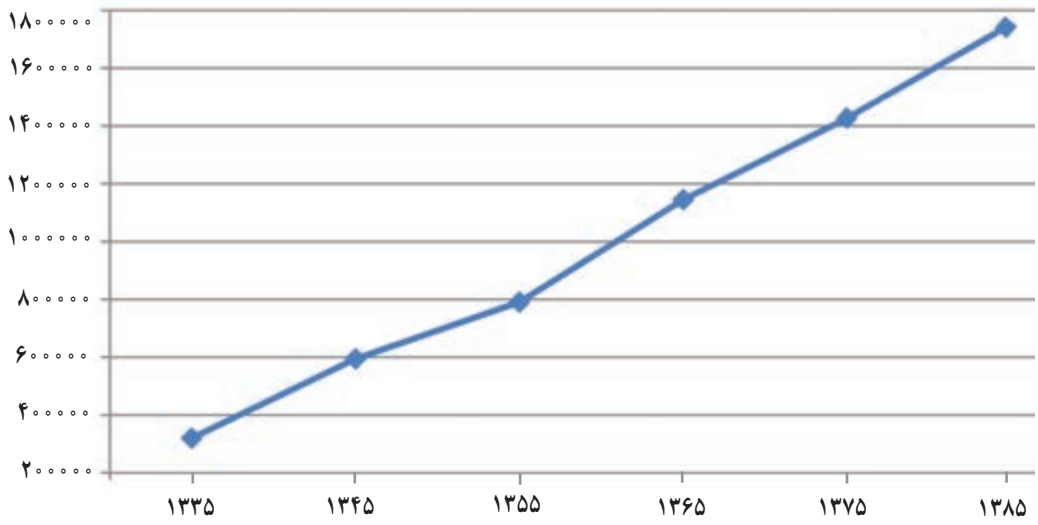

شکل۲۷ـ۲ـ نمودار جمعیت استان طی سال‌های ۱۳۸۵ـ۱۳۳۵

۴ـ میزان زاد و ولد (موالید) : در استان، میزان زاد و ولد در سال ۱۳۶۵، ۴۸/۶ نفر در هزار؛ در سال ۱۳۷۵، ۲۴/۸ نفر و در سال ۱۳۸۵، ۲۰/۸۱ نفر در هزار بوده است.

۵ـ میزان مرگ و میر : میزان مرگ و میر در استان گلستان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۴/۸ نفر (نقاط شهری استان ۴/۷ و در نقاط روستایی ۴/۹) در هزار محاسبه شده است. میزان مرگ و میر استان (شهری و روستایی) پایین‌تر از رقم کشوری است.

۶ـ میزان مهاجرت : استان گلستان یکی از استان‌های مهاجرپذیر کشور محسوب می‌شود. شهرستان‌های گرگان و گنبدکاووس به‌عنوان دو قطب برخوردار از امکانات و خدمات و ظرفیت‌های فعالیت و سکونت، بیشترین شمار و نسبت جمعیت مهاجر وارد شده به استان و جابه‌جا شده در استان را به خود اختصاص داده‌اند. استان‌های تهران، خراسان رضوی، مازندران، سیستان و بلوچستان و سمنان عمده‌ترین استان‌های مهاجر فرست به استان گلستان بوده‌اند.

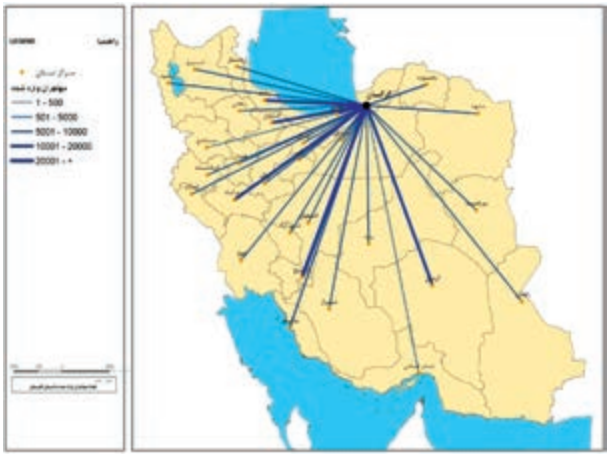

شکل ۲۸ــ۲ــ مهاجرین وارد شده به استان گلستان

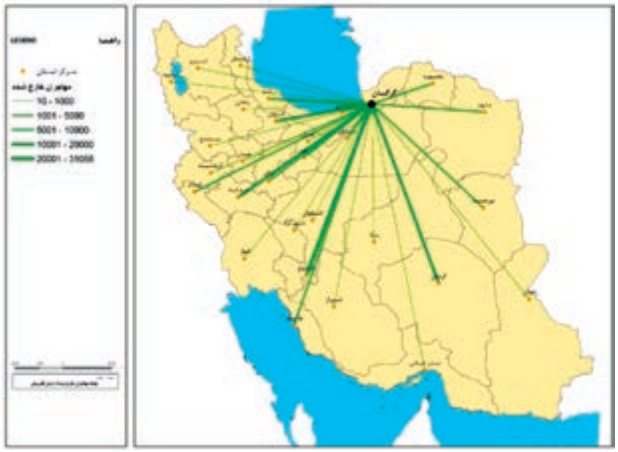

شکل ۲۹ــ۲ــ مهاجرین خارج شده از استان گلستان

فعالیت گروهی ۵ــ۲

ــ یکی از موضوعات زیر را انتخاب و دربارهٔ آن تحقیق کنید.

الف) علل مهاجرت به استان گلستان.

ب) مهم‌ترین پیامدهای مطلوب و نامطلوب مهاجرت برای مبدأ و مقصد.

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان گلستان

ویژگی‌های فرهنگی استان

درس ۹ بازشناسی هویت فرهنگی استان

«ای مردم! ما شما را از مرد و زنی آفریدیم و شما را به تیره‌ها و قبیله‌ها تقسیم کردیم تا یکدیگر را بشناسید. ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست،البته خدا از حال شما کاملاً آگاه است».

(سوره حجرات : آیه۱۳)

به تصاویر صفحه قبل با دقّت بنگرید؛ پس از مشورت با اعضای گروه و بحث و بررسی پیرامون آنها، به سؤالات زیر پاسخ دهید؛

هریک از تصاویرنشانگرچیست؟

چرا باید هویت فرهنگی خویش را بشناسیم ؟

تنوع اقلیمی و جاذبه‌های طبیعی تنها عامل شهرت استان گلستان نیست. بلکه، وجود گروه‌های مختلف مذهبی و قومی همچون رنگین کمانی از هویت اسلامی و ایرانی، این استان را به‌عنوان «ایران کوچک»، نمایانده است. نمایش جاذبه‌های فرهنگی به شکل پوشش‌ها، زبان‌ها و گویش‌ها، آداب و رسوم، باورها و...، در کنار جاذبه‌های چشم‌نواز طبیعی، باعث برجستگی این استان شده است.

در این درس به اختصار به معرفی اقوام، دین و مذهب، زبان و گویش، ادبیات شفاهی، صنایع‌دستی، موسیقی، پوشاک استان می‌پردازیم و بررسی بیشتر پیرامون آن را بر عهده شما می‌گذاریم.

اقوام

در این استان اقوام مختلفی شامل فارس‌ها (استرآبادی‌ها، مازندرانی‌ها، کتولی‌ها، سیستانی‌ها و...)، ترکمن‌ها و سایرقومیت‌ها (ترک، کرد، بلوچ، قزاق و...)، زندگی می‌کنند.

استان گلستان با توجه به ویژگی‌های طبیعی، اقلیمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در دوره‌های مختلف، پذیرای اقوام گوناگونی بوده که به این استان مهاجرت کرده‌اند.

دین و مذهب

اکثریت جمعیت استان، اهل تشیع و اقلیتی را اهل تسنن تشکیل می‌دهند. همچنین گروه اندکی پیرو سایر ادیان و فرق می‌باشند. اهل تشیع را گروه‌های فارس، سیستانی، ترک، کرد و...، و اهل تسنن را نیز گروه‌های ترکمن، بلوچ و قزاق تشکیل می‌دهند.

نکته: آنچه را که در این استان به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی به چشم می‌خورد؛ تأکید همهٔ مذاهب و اقوام برهویت اسلامی و ایرانی است، که بدون تردید در سطح کشور کم نظیر است. آیا می‌دانید این پدیده، همچون خاری در چشم دشمنان انقلاب اسلامی ایران است؟

زبان و گویش

مردم استان به گویش‌ها و زبان‌های مختلفی صحبت می‌کنند. از جمله به گویش‌های استرآبادی، مازندرانی، کتولی، سیستانی، شاهرودی،خراسانی و... و زبان‌های ترکمنی، ترکی، بلوچی و...، می‌توان اشاره کرد.

فعالیت گروهی ۱ـ۳

۱ـ زبان‌ها و گویش‌های مختلفی که در محل زندگی شما وجود دارد را شناسایی و مطابق با آن، جدول زیر را تکمیل نمایید.

شما می‌توانید واژه‌های مختلفی را در زبان‌ها و گویش‌های مختلف مردم استان، در قالب جدولی به کلاس ارائه دهید.

واژه‌ها / زبان /گویش	بررسی کردن	مادر بزرگ	پدر	کف زدن
استرآباد	چُکُلیدن		دادا	
مازندرانی				
کتولی				
ترکمنی				
سیستانی				
ترکی				
...				

۲ـ چرا برخی از نوجوانان و جوانان به هنگام سخن گفتن حتی در نزد آشنایان، زبان و گویش محلی خود را پنهان می‌کنند؟

۳ـ چرا برخی از پدران و مادران جوان در خانواده با کودک خود به زبان و گویش مادری سخن نمی‌گویند؟

ادبیات شفاهی و فولکلور : استان گلستان با داشتن تاریخ کهن پنج هزار ساله و برخورداری ازتنوع قومی و فرهنگی، همچون رنگین کمانی در ایران زمین می‌درخشد. این ویژگی، آداب و رسوم مختلفی را برای آنان به ارمغان داشته است؛ با توجه به

شرایط ساختار درحال گذار کشور و استان (سنتی به صنعتی شدن)، برخی از باورها و رفتارها در حال فراموشی است، بنابراین برای آشنایی با این گنجینه غنی، به معرفی برخی از این ویژگی‌ها می‌پردازیم.

- انتظار داریم با مشاهده، مصاحبه و بررسی منابع تاریخی در ارتباط با فرهنگ استان و شهرستان محل زندگی، موزهٔ کوچکی از مردم شناسی در آموزشگاه یا مجتمع آموزشی ایجاد نمایید.
- بازدید از موزهٔ مردم‌شناسی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های علمی این درس حتماً مورد توجه قرار گیرد.

فعالیت گروهی ۲ـ۳

با راهنمایی دبیر محترم، در خصوص یکی از ویژگی‌های فرهنگ عامیانه یا هنر و صنایع دستی که در بین اقوام (داستان‌ها، افسانه‌ها، ضرب المثل‌ها، ترانه‌ها، سرگرمی‌ها، مراسم اعیاد (عید قربان، عید فطر، عید غدیر) جشن‌های عروسی، تولد، نام‌گذاری نوزاد، عزاداری‌ها، محرم یا فوت بستگان، انواع غذاهای محلی، شیرینی‌ها، بازی‌های بومی و محلی، هنرها، صنایع‌دستی و بومی و...) شما رایج و مرسوم بوده است،تحقیق و در کلاس ارائه کنید.

بیشتر بدانیم

ماه مبارک رمضان و عید فطر : یکی از آدابی که ازگذشتگان در بین مردم استان گلستان رایج بوده است، بیدار کردن همسایه‌ها و اهل محل، هنگام سحر و مدتی قبل از اذان صبح بود، تا خواب نمانند و برای صرف غذای سحری آماده شوند. در قدیم فردی ظرفی حلبی را در دست می‌گرفت و بر آن می‌کوبید و در کوچه‌ها می‌گردید و با ابیاتی موزون، «سحرخوانی» می‌کرد و از این طریق مردم را از خواب بیدار می‌کرد. همچنین شلیک کردن تفنگ و نیز شلیک کردن گلوله توپ از سوی پادگان گرگان از دیگر شیوه‌های بیدار کردن روزه‌داران هنگام سحر بود. اما اکنون قرائت قرآن، دعا و مناجات همراه با آیین‌های مذهبی خاص، باورها و اعتقادات عامیانه، همراه با پخت آش محلی و نان سنتی جلوهٔ خاصی در این ماه دارد. در نخستین ساعات صبح روز عید فطر، مردم به مساجد خصوصاً مصلی‌ها و مسجد جامع می‌روند تا در نماز جماعت عید فطر شرکت نمایند. نمازگزاران پس از پرداخت فطریه به دیدار هم می‌روند.

پختن نان محلی همراه با حلوای برنجی، آردی و گردویی در عید فطر و توزیع آن برای همسایگان و نزدیکان، یکی دیگر از رسم‌هایی است که در بین مردم منطقه هنوز متداول است.

ویژگی‌های فرهنگی استان

عید غدیر خم : شیعیان استان گلستان با شور و شکوه خاصی، این روز را جشن می‌گیرند. دیدار سادات، یکی از برنامه‌های این عید می‌باشد. خانواده‌های سادات در منزل خود جشنی برپا نموده و با شیرینی، میوه و چای از مدعوین پذیرایی نموده و همچنین سکه‌ای جهت تبرک به مهمانان هدیه می‌دهند.

عید باستانی نوروز : یکی از رسم‌های دیرینه در برخی از نواحی این استان، استقبال با شکوه از عید نوروز و آیین‌های مربوط به آن می‌باشد. نمونه‌ای از این مراسم، موسیقی نوروزی، نوروز خوانی، میرنوروزی، خانه تکانی، سفیدگری، حمام عیدی، چهارشنبه‌سوری و قاشق زنی، دعا گری، دادن خیرات برای اموات یا مراسم ختم آخر سال، حضور بر مزار در آخرین پنجشنبه سال، عرفه، کوزه اندازی و زالو اندازی، تهیهٔ خوراکی‌ها و شیرینی‌ها و شکلات‌های عید نوروز، فال‌گوش، تحویل سال، عید دیدنی، بازی‌های نوروزی، سیزده بدر و ... را می‌توان نام برد.

ماه محرم : در این ماه، همه شهرها و روستاهای استان گلستان در غم و ماتم فرو رفته و اقشار جامعه با پوشیدن لباس مشکی و آویز کردن پرچم سیاه برسر در خانه و مکان کسب، سر در مساجد و حسینیه‌ها خود را در ایام سوگواری سهیم می دانند. اقوام مختلف استان (استرآبادی، کتولی، مازندرانی، سیستانی، شاهرودی، کاشمری و نیشابوری، ترک و...)، طبق آداب و رسوم خود به عزاداری می پردازند که از جمله مراسم عمدهٔ آنها روضه‌خوانی، توزیع نذورات، تعزیه و شبیه‌خوانی و راه‌اندازی دسته‌های سینه زنی و زنجیرزنی است. پرشورترین مراسم این ماه، از یکم تا دهم محرم به‌ویژه در روز نهم و دهم و اربعین امام حسین(ع) و یارانش است، که با برگزاری مراسم سینه‌زنی و زنجیرزنی، عَلَم‌گردانی و تعزیه‌خوانی، واقعهٔ خونین کربلا زنده نگه‌داشته می‌شود. همچنین نذورات محرم با اشکال گوناگون همچون نذر قربانی کردن گوسفند هنگام ورود علم، نذر قربانی کردن گوسفند در روز عاشورا و تحویل به مسجد و یا تکیه محل جهت استفاده در غذای حسینی، همیاری در خرج و مخارج ایام محرم به صورت پول نقد یا اجناس که متداول‌ترین آن برنج و گوشت است، می‌باشد. اهل سنت استان احترام خاصی در این ایام برای نوه پیامبر اعظم (ص)،حضرت سید الشهدا (ع)، قائل هستند و در روز عاشورا و اربعین با برگزاری مراسم و شرکت در آن، با این واقعه مذهبی و تاریخی احساس همدلی می‌نمایند.

شکل ۱ــ۳ــ آیین سنتی دسته چوبی گرگان

شکل ۲ــ۳ــ مراسم زنجیر زنی هیئت‌های مذهبی

ورزش‌های بومی و محلی

بررسی سابقه ورزش‌های بومی در این استان نشان می‌دهد که بازی‌های بی‌شماری متأثر از خرده فرهنگ‌های قومی وجود داشته است. که هر یک از این بازی‌ها دارای اهداف، آثار و نتایج روانی، اجتماعی، جسمی و حرکتی و... مطلوبی بوده‌اند. بر اساس مطالعات موجود برخی از این بازی‌ها عبارت‌اند از :

اسب دوانی، رقص خنجر، کشتی باشال، تَش و اَو، چلیک چلیک، هفت سنگ، چولنگ بازی، پاچوجنگی، کلاه بازی، پاره‌پاره، تنه به تنه، پاچو با توپ، کبدی، وسطی، خط و نشان، بالا بلندی، بُرده‌بُرده، لی‌لی، تیله‌بازی (گاله بازی، تک بازی) توپ کش، گرگ بازی، چوب بازی و....

شکل ۳ــ۳ــ ذکر آیین رقص خنجر

شکل۴ــ۳ــ مسابقه اسب دوانی

فعالیت گروهی ۳ـ۳

با همکاری و راهنمایی دبیر محترم ورزش، در طول سال روزی را به برگزاری ورزش‌های بومی و محلی خود اختصاص دهید.

از طریق مصاحبه با بزرگ‌ترها یا مطالعه منابع مرتبط، یکی از بازی‌های بومی و محلی که در محل زندگی شما رایج بوده است را انتخاب و جدول زیر را کامل کنید و به کلاس ارائه دهید.

جدول ۱ـ۳ـ معرفی بازی‌های بومی و محلی شهرستان محل زندگی

نام بازی	
جنسیت شرکت کنندگان (مذکر یا مونث)	
دامنهٔ سنی شرکت کنندگان	
نوع بازی (فردی یا گروهی)	
تعداد بازیکنان	
وسایل مورد نیاز	
اهداف بازی	
آثار و نتایج بازی	
نحوهٔ اجرای بازی و قوانین آن	

صنایع دستی

صنایع‌دستی هرچند با گذشت زمان و تغییر در سبک زندگی، بخش‌هایی از آن به فراموشی سپرده شده، ولی هنوز حیات پررنگی دارد. پیشینه صنایع دستی در جلگه گرگان به قرن‌ها می‌رسد. هنر سفال و آبگینه سالیان سال آتش کوره‌ها را گرم نگه می‌داشت. دورهٔ تاریخی سفال جرجان، از دورهٔ ساسانی آغاز می‌شود و در دوره صفوی به پایان می‌رسد. در قرون اولیهٔ اسلامی (قرن سوم تا ششم هجری)، علاوه بر سفال، شیشه هم ارمغان دستان جرجانی‌ها بوده است؛ که آوازه جهانی دارد.

جدا از سفال و شیشه که دیگر به فراموشی سپرده شده‌اند، صنایع دستی فعلی استان عبارت‌اند از : فرش ترکمنی، قالیچه، قارچین، گلیم، نمدبافی، گل دوزی، سوزن دوزی، ابریشم دوزی بر پارچه، زیور آلات ترکمنی، ساختن آلات موسیقی، سبدبافی، ریسندگی و بافندگی الیاف، پارچه بافی و تولید وسایل چوبی است.

موسیقی

موسیقی محلی استان گلستان در بین اقوام گوناگون ساکن رواج دارد. در این میان موسیقی ترکمنی، کتولی، استرآبادی و تبری از جایگاه برجسته‌ای برخوردار بوده که به اختصار بدان می‌پردازیم.

بیشتر بدانیم

ترانه‌های محلی : دو بیتی‌های تبری گلستان، در فضای ساده و بی‌آلایش روستایی و به دور از پیرایه‌های تحمیلی می‌باشد؛ و بیشتر برآمده از فضای محیط زندگی، عشق و دلدادگی،غم‌ها و شادی‌ها، حوزه‌های مرتبط با کارکشاورزی و فعالیت دام و نظایر این‌ها است. از جمله موضوعاتی که در این ترانه‌ها به‌چشم می‌خورد سخن از خدا، امامان و اماکن مذهبی، گالشی و چوپانی، شالیزار، مزرعهٔ پنبه، غربت،انتظار،نامه‌نویسی به یار، نوازش، قهر و نارضایتی، دعا، وضو، زیارت، پند و اندرز، ظلم ستیزی، بی‌مهری زمانه و اسامی برخی زنان، اماکن و... بوده است.

اشعاری که در استرآباد در مراسم شادی مثل عقد، عروسی و...، خوانده می‌شدند. با کف‌زدن‌های پی‌درپی همراه بود. به‌عنوان مثال شادیانه عروسی :

نون و پنیر آوُردیم　　دُختَرِتان رِ بُردیم

عاروس سفید بخت بِشِه　　سُوار بر تخت بِشِه

شکل ۵ــ۳ــ موسیقی ترکمن

برای مطالعه

پوشاک : در این استان با توجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی، لباس‌های مختلفی رایج بوده است.

مردم کتول دارای پوشاک و البسه محلی مخصوص خود که از قدیم الایام از آن استفاده می کردند و امروزه در برخی روستاها و یا در برخی مراسم‌ها از آنها استفاده می‌نمایند. نواربافی کتول از جمله هنرهایی است که زنان هنرمند این منطقه در تهیهٔ پوشاک سنتی به آن می‌پردازند، که طی این فرآیند، سرآستین‌ها، دور یقه، چاک پهلو و جلوی لباس، سجاف پوشاک و غیره را تزیین می کنند.

زنان در بندرگز، «جومه» و «چرخی شلوار» و مردان «جومه یقه کج » و «شلوار سیاه» بر تن می‌کردند. نوع سرپوش‌ها، تن پوش‌ها و پاپوش‌های زنانه و مردانه نیز متأثر از شرایط محیطی و فرهنگی متفاوت بود.

مردم ساکن در شهرستان‌های مینودشت و آزادشهر و رامیان در فرهنگ بومی خود دارای البسه و پوشاک مخصوص می باشند. مواد اولیه در تهیه لباس در این منطقه، پارچه‌های ابریشمی است. به‌دلیل وجود پتانسیل موجود که همانا نوغان‌داری و ابریشم‌بافی است، ساکنین مبادرت به تولید البسه ابریشمی می‌کنند. تا چند دههٔ اخیر (حدود سال ۱۳۴۰ هـ. ش)، پارچه‌های ابریشمی در این منطقه بسیار مورد استفاده قرار می‌گرفت، ولی با ورود پارچه‌های نخی و ارزان قیمت، پوشاک محلی از رونق افتاد. در مینودشت و رامیان بیشتر در مراسم تولد، ازدواج، و فوت از پوشاک محلی خود استفاده می‌کنند.

فعالیت گروهی ۴ـ۳

۱ـ نمایشگاه عکسی از پوشاک و لباس‌های سنتی، صنایع دستی و آثار هنری شهرستان محل زندگی یا استان در آموزشگاه یا مجتمع آموزشی برگزار کنید.

۲ـ یکی از غذاهای سنتی (شیرینی، حلوا و...) بومی و محلی خود را تهیه و با برگزاری نمایشگاه در آموزشگاه، آن را به دوستانتان معرفی کنید.

۳ـ بانک اطلاعاتی از تمامی افرادی که در احیای میراث غنی فرهنگی گذشتگان در موضوعات مختلف، قدم‌های مثبتی برداشته اند تهیه و در کلاس ارائه نمایید.

فصل چهارم

پیشینه و مفاخر استان گلستان

پیشینه و مفاخر استان

درس ۱۰ گذشتهٔ استان و مراکز اولیه تمدن

پیشینهٔ تاریخی استان گلستان

استان گلستان یکی از کهن‌ترین مراکز تمدنی در ایران است و به علت موقعیت ممتاز جغرافیایی، توانمندی‌های اقتصادی و ویژگی‌های طبیعی همواره یکی از کانون‌های تحولات تاریخی بوده است. بسیاری از نویسندگان و سفرنامه‌نویسان داخلی و خارجی به‌نحوی در آثارشان به آن اشاره نموده‌اند. در این درس با تحولات تاریخی، آثار تمدنی و میراث‌های فرهنگی استان محل زندگی خود آشنا می‌شوید.

شکل ۱ــ۴ــ غار کیارام ــ گالیکش

تحولات تاریخی

الف) استان در دورهٔ پیش از تاریخ

آیا می‌دانید سکونتگاه‌های اولیه در استان کدام‌اند؟

بر اساس کاوش‌های باستان شناسی در غار« کیارام» در شش کیلومتری شرق روستای فرنگ از توابع شهرستان گالیکش حدود چهل و پنج الی شصت هزار سال پیش گروه‌های انسانی در دورهٔ پارینه سنگی از طریق شکارحیوانات و جمع‌آوری میوه‌های درختان در این غار می‌زیستند. این غار اکنون به‌عنوان کهن‌ترین مکان استقرار انسان در شمال کشور محسوب می‌شود.

علاوه براین، بیش از سیصد تپهٔ باستانی در استان مورد شناسایی قرار گرفته است که آثار به‌دست آمده در برخی از آنها نشان‌دهندهٔ وجود مراکز تمدنی رشد یافته در دورهٔ پیش از تاریخ می‌باشد؛ از جملهٔ آن‌ها «تورنگ تپه» در ۱۹ کیلومتری شمال شرقی

شکل ۲ــ۴ــ تورنگ تپه ــ گرگان

شکل ۳ــ۴ــ آق تپه ــ گنبد

گرگان و «شاه تپه» در ۱۶ کیلومتری غرب گرگان که در آنها آثار مربوط به ۵۰۰۰ الی ۷۰۰۰ سال قبل مانند ظروف سفالی و مجسمه‌های گلی(از الهه مادر یعنی آناهیتا) کشف شده است. کهن‌ترین روستای استان در دورهٔ پیش از تاریخ در آق تپه ۱۵ کیلومتری شمال شرقی گنبد در کنار سد گلستان تشکیل شده بود. دیگر تپه‌ها که در آن اکتشافات باستان‌شناسی صورت گرفته است می‌توان به یاریم تپه، نرگس تپه، تپه بازگیر و آلتین و تخماق و... اشاره کرد.

در دورهٔ اساطیری مربوط به پیشدادیان، کیومرث نخستین (انسان) پادشاه افسانه‌ای ایران گرگان را به یکی از فرزندانش به نام ریغات (سیامک) واگذار کرد. نام گرگان بارها در افسانه‌های ایران مانند شاهنامه فردوسی و منابع قدیمی یونان باستان ذکر شده است.

فعالیت گروهی ۱ــ۴

۱ــ آیا در محل زندگی شما تپه باستانی وجود دارد؟ در مورد آن گزارش تهیه کنید.

۲ــ ما برای جلوگیری از حفریات غیرمجاز آثار تاریخی، چه وظیفه ای داریم؟ بحث کنید.

ب) استان در دورهٔ باستان (قبل از اسلام)

استان گلستان یکی از مکان‌هایی است که ۳۵۰۰ سال پیش آریایی‌ها پس از ورود به ایران در آن مسکن گزیدند. نام این منطقه در منابع تاریخی به اسم‌های مختلف آمده است، از جمله مورخین یونانی آن را «هیرکانی» و به طبع آن دریای خزر را هم دریای هیرکانی (دریای گرگان) می‌گفتند.

● **وجه تسمیهٔ گرگان و استرآباد** : در مورد این اصطلاحات عقیده واحدی وجود ندارد. معروف است گرگین میلاد که پدرش به نام میلاد یکی از پهلوانان دورهٔ کیخسرو بود، این شهر را بنا نهاد و به نام او گرگان نامیده شده است. برخی مورخین معتقدند چون مردم گرگان با شهامت بودند و در مقابل مهاجمانی مانند هپتالی‌ها ایستادگی می‌کردند از نظر بی‌باکی به گرگ تشبیه شده است.

مهم‌ترین اظهارنظری که در مورد واژهٔ استرآباد وجود دارد این است که استر مخفف استار به معنی ستاره و آباد است، زیرا در زمان زرتشت ایرانیان کواکب را زائدالوصف معظم و بزرگ می‌گرفتند و این شهر را بدان اسم نامیدند. بسیاری از مورخین این اظهارنظر را موجه می‌دانند زیرا در حوالی شهر گرگان دو مرتع به نام‌های استار محله و استارین وجود دارد که معنی ستاره می‌دهد. برخی اصل آن را به نام زوجه «امیر کیخسرو» نسبت داده و برخی هم منسوب به استر همسر خشایارشا می‌دانند که معنی هر دو ستاره است.

بیشتر بدانیم

نام گرگان درکتیبه بیستون داریوش هخامنشی «ورکانه» در اوستا «وهرکانه» و درکتب پهلوی یعنی بیشتر در دورهٔ ساسانی «ورکان و گورکان» آمده و اعراب آن را جرجان می‌گفتند. بعد از قرن هفتم به نام ایالت استرآباد در تاریخ معروف گردیده است. هیرکان در قدیم نام ایالتی بزرگ بود که گرگان (جرجان قدیم) پایتخت آن بوده است . شهر بندری آبسکون در نزدیکی شهرستان گمیشان واقع شده بود. از شهرهای مهم آن گرگان قدیم (جرجان)، دهستان در ساحل شرقی دریای خزر، استرآباد (گرگان فعلی) و تمیشه بوده است که تقریباً با جغرافیای استان گلستان امروزی منطبق است. در دورهٔ مادها هیرکانی یکی از ساتراپ نشینان (ایالت) مهم بود. با ظهور کورش مردم هیرکانی به وی پیوستند. در لشکرکشی کورش به بابل تعداد زیادی سوار نظام هیرکانی قسمتی از سپاه او را تشکیل می‌دادند.

اسکندر مقدونی پس از ورود به استان به سوی «زاد راکرت» (استر آباد) آمد این سرزمین را به سبب فراوانی محصولات *سرزمین خوشبخت* خواند. در دورهٔ سلوکیان (جانشینان اسکندر) پارت و گرگان برای مدتی با ضرب سکه‌های طلا و نقره اعلام استقلال کردند. این سرزمین در دورهٔ اشکانیان اهمیت بیشتری پیدا کرد، زیرا از یک طرف گرگان به‌صورت پایتخت غیر زمستانی شاهان اشکانی در آمد، از طرف دیگر در مسیر جادهٔ ابریشم قرار گرفته بود. در قرن اوّل میلادی گلستان به صورت سرزمین مستقلی درآمد حتی سفیری به روم فرستاد.

● **شهر قدیم جرجان** : شهر گرگان که اعراب آن را جرجان گویند در نزدیک گنبد کاووس فعلی قرار گرفته بود که زمانی پایتخت سلسله آل زیار بوده است. این شهر بسیار بزرگ، توسط رود گرگان به دو قسمت تقسیم شده بود. یکی شهرستان در ساحل راست و دیگری بکرآباد در ساحل چپ رودخانه قرار گرفته بود.

این شهر در ویرانه‌های قلعه‌ای از دوره ساسانیان ساخته شده بود.از خرابه‌های این شهر بناهایی از دوره سامانی و سلجوقی بدست آمده است.

بیشتر بدانیم

در دورهٔ سلجوقیان صنعت شیشه‌گری به حد اعلای تولید و زیبایی خود رسید که نمونه‌های آن از خرابه‌های جرجان قدیم به‌دست آمده است ولی با تهاجم مغولان آن عظمت و شکوه خود را از دست داد. شهرهای جرجان و تمیشه نیز تخریب شدند. از آخرین امیران مغول طغا تیمورخان در استرآباد حکومت می‌کرد.

شکل ۴ــ۴ــ دیوار دفاعی گرگان ــ کلاله

شکل ۵ــ۴ــ دیوار تمیشه ــ کردکوی

در دورهٔ ساسانیان این سرزمین در حفظ و حراست مرزهای شمالی نقش مهمی ایفا کرد. آثار باقیماندهٔ دیوار بزرگ دفاعی گرگان و قلعه‌های متعددی که در طول مسیر این دیوار برای جلوگیری از تهاجم اقوام بیابان گرد مانند *هیاطله* احداث گردیده بود مؤید این ادعاست. به عقیده برخی مورخین این دیوار در دورهٔ اشکانی ساخته شده و در عصر ساسانیان تجدید بنا شده است. از این دیوار در کتاب‌های تاریخی با نام‌های سد اسکندر، سدقزل آلان، سدفیروز و دیوار گرگان یاد کرده‌اند.

ج) دوره بعد از اسلام

بعد ازپیروزی مسلمانان بر ایران، دین مبین اسلام درسال ۲۲ هـجری قمری وارد استان گلستان گردید. این منطقه به دلایل حاصلخیزی زمین، رونق تجارت و موقعیت جغرافیایی همیشه مورد توجه فرمانروایان وکانون مهم تحولات تاریخ ایران قرار گرفته است؛ به‌طوری‌که در دورهٔ امویان محل پناه برای مخالفین آنان مانند علویان درآمد. بقعهٔ امامزاده یحیی بن زید در گنبد قابوس از میراث‌های این دوره است.

۱ــ دوره آل زیار : استان گلستان از قرن چهارم تا قرن ششم هـجری قمری در اوج شکوه و عظمت خود به سر می‌برد. با روی کار آمدن سلسله آل زیار به مرکزیت گرگان (جرجان قدیم) این منطقه اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد. شکوفایی صنایعی مانند ابریشم‌بافی، پرورش گیاهان دارویی، فلزکاری و ضرب سکه زبانزد خاص و عام گردید. امیران این سلسله به‌علت توجه به فرهنگ و دانش به امیران روشنفکر معروف شدند. از بین آنها دو تن به‌علت تلاش برای گسترش علم و فرهنگ و آبادانی منطقه در تاریخ کشورمان از جایگاه خاصی بر خوردارند یکی قابوس بن وشمگیر که خود به فارسی و عربی شعر می‌سرود. دربارش بسیاری از دانشمندان نامدار نظیر ابوریحان بیرونی را به خود جلب کرده بود. دیگری کیکاوس‌بن اسکندر نوه قابوس مؤلف کتاب قابوس‌نامه است.

بیشتر بدانیم

ابوریحان بیرونی کتاب آثار الباقیه را در گرگان به اتمام رساند. ابن سینا به همراه ابوسهل گرگانی (بنابه قولی معلم ابن سینا بوده است) به گرگان آمد و در آنجا مشغول طبابت و تدریس شد. میل گنبد قابوس به‌عنوان بزرگترین برج آجری جهان و برج رادکان که به فرمان اسپهبد ابو جعفرمحمد بن باوندی ساخته شد از میراث‌های معماری این دوره هستند.

شکل ۶ــ۴ــ برج قابوس ــ گنبد

۲ــ دورهٔ سلجوقیان : در این دوره خواجه نظام الملک توسی وزیر برجسته سلجوقی مدارسی به نام نظامیه در نقاط مختلف ایران ازجمله درگرگان تأسیس نمود که در رشد فرهنگ و علم و دانش منطقه تأثیر زیادی داشت. شخصیت‌های بزرگی مانند ابومحمد غزالی به گرگان آمده و در نزد ابونصر اسماعیل گرگانی به تحصیل پرداختند. بزرگانی مانند لامعی گرگانی و شیخ ابوالقاسم جرجانی صوفی معروف، ابوروح گرگانی چشم پزشک، فخرالدین اسعد گرگانی داستان سرای بزرگ فارسی در این دوره می‌زیستند. مسجد جامع گرگان و منارهٔ آن در بازار قدیمی نعلبندان از یادگارهای دورهٔ سلجوقیان می‌باشد این مسجد در دوره‌های بعدی مرمت گردیده است.

شکل ۷ــ۴ــ مسجد جامع گرگان، دوره سلجوقی ــ گرگان

شکل ۸ــ۴ــ شهر قدیم گرگان (جرجان) ــ گنبد

۳ــ دورهٔ صفویه : با روی کار آمدن پادشاهان صفوی، حکومت متمرکزی در ایران بر قرار شد، در این دوره گلستان را دارالمؤمنین می‌گفتند ظاهراً به علت سکونت زیاد سادات در این منطقه بوده است. از اقدامات مهم این دوره کوچاندن ایل قاجار به آق‌قلای امروزی، تأسیس قلعهٔ مبارک آباد و پل تاریخی آن شهر، احداث جادهٔ سنگ فرش شده بین مازندران و گلستان، تأسیس کاروان‌سراهایی مانند قزلق، رباط سرعلی آباد و مدارسی مانند دارالشفاء و عمادیه که هنوز هم مشغول فعالیت می‌باشند. در این دوره یک رشته ساختمان‌هایی در مرکز شهر گرگان (حوالی پارک شهر) بنام بناهای «دولت خانه» ساخته شد.

شکل ۹ــ۴ــ کاروانسرای قزلق، دوره صفوی ــ گرگان

بیشتر بدانیم

در دورهٔ صفویه عده‌ای از کردها از غرب ایران مهاجرت و در ناحیهٔ استرآباد ساکن شدند که امروزه اهالی شهرستان کردکوی را تشکیل داده‌اند. در این دوره، شخصیت‌هایی از استان گلستان در دربار صفوی نفوذ داشتند، از جملهٔ آنها امیر جلال الدین محمد استرآبادی و محمد یوسف استرآبادی سمت وزارت را داشتند.

شکل ۱۰ــ۴ــ پل تاریخی، دورهٔ صفوی ــ آق‌قلا

۴ــ دورهٔ معاصر : منطقه گلستان را باید مهد خاندان قاجار دانست؛ آنان در اواخر دوره صفوی نفوذ زیادی در منطقه پیدا کردند به‌طوری که فتح علی خان و محمد حسن خان قاجار در استرآباد تشکیل حکومت دادند. آقامحمدخان نیز برای مدتی به مرکزیت گرگان در این خطه به حکومت پرداخت. مجموعهٔ عمارت‌هایی که در این دوره تعمیر یا احداث شده بود تحت عنوان کاخ آقا محم‌خانی مشهور گردید. در این دوره انعقاد قراردادهای گلستان و ترکمن چای بین ایران و روس، باعث شد استان گلستان یکی از کانون‌های فعالیت روس‌ها در ایران گردد. آنها کنسولگری خود را در گرگان دایر نموده و سپس در سال ۱۲۵۶ هجری قمری جزیرهٔ آشوراده را نیز برای ایجاد پایگاه خود تصرف کردند. خرابه‌های پادگان نظامی آنها دراین جزیره هنوز باقی مانده است. آنان همچنین از طریق بندر گز و گمیشان به روابط تجاری با ایران پرداختند، فانوس دریایی بندرگز از آثار این دوره می‌باشد.

پیشینه و مفاخر استان

مردم گلستان در جنبش مشروطیت به رهبری افرادی مانند شیخ محمد حسین مقصودلو استرآبادی نقش فعالی ایفا کردند. محمدعلی شاه پس از برکناری از سلطنت، برای گرفتن مجدد تاج و تخت از طریق روسیه به منطقه آمد، ولی بدون نتیجه دوباره به روسیه متواری شد.

بیشتر بدانیم

در دورهٔ پهلوی استان گلستان به‌علت تصاحب املاک فراوان توسط آنها مورد توجه قرار گرفت. عملیات احداث خط آهن دربندرگز و بندرترکمن در سال ۱۳۰۶ شروع گردید. این امرسنگ بنای تشکیل شهرستان بندرترکمن محسوب می‌شود. در سال ۱۳۱۶ اولین قطار از این شهر به‌طرف تهران حرکت کرد و در همین سال به دستور رضا شاه نام استرآباد به گرگان تغییر یافت و در تقسیمات کشوری گرگان به همراه تهران، مازندران، سمنان، قم و کاشان در استان دوم کشور قرار گرفتند. در جنگ جهانی دوم استان گلستان توسط نیروهای شوروی سابق اشغال گردید. ساختمان کاخ موزه گرگان در پارک شهر در این دوره ساخته شد.

از دورهٔ پهلوی دوم، استان گلستان تا سال ۱۳۷۶ جزئی از مازندران بود تا این که در همین سال با تصویب لایحه دولت در مجلس شورای اسلامی به استان مستقلی به نام «گلستان» در آمد. درجریان انقلاب درسال۱۳۵۷مردم استان به‌خصوص شهرگرگان به همراه مردم سایر نقاط ایران علیه رژیم پهلوی دست به قیام زدند کانون اصلی این قیام‌ها درخیابان شهدا بود. مزار شهدای شهردر امامزاده عبدالله گرگان قرارگرفته است.

شکل ۱۱ــ۴ــ پادگان نظامی روس‌ها در آشوراده

شکل ۱۲ــ۴ــ کاخ آغامحم‌خانی ــ گرگان

مشاهیر و بزرگان استان گلستان

استان گلستان در طول تاریخ پرفراز و نشیب خود چهره‌های ارزشمند و توانای زیادی را به عرصه فرهنگ و تمدن ایران و جهان اسلام ارائه کرده است. به‌طوری‌که «سهمی جرجانی» از دانشمندان قرن چهارم و پنجم هجری قمری درکتاب تاریخ جرجان خود بیش از هزار نفر از علما و بزرگان منطقه را معرفی کرده است. در اینجا نمونه‌هایی از بزرگان استان را معرفی می‌کنیم.

الف) شخصیت‌های علمی ــ مذهبی

۱ــ عبدالقاهر ابن عبدالرحمن گرگانی : وی بر اصول بلاغت در حد استادی تبحر داشت و پدر علم معانی و بیان لقب گرفت درقرن پنجم هجری قمری می‌زیست.

۲ــ میر سیّد شریف جرجانی : از مفاخر و دانشمندان قرن هشتم هجری قمری آثار و تألیفات او را بین ۳۰ تا ۵۰ کتاب ذکر کرده‌اند، بیشتر عمر خود را در شیراز سپری نمود. حافظ از شاگردان وی بوده است. کتاب «صرف میر» از کتاب‌های مهم درسی حوزه‌های علمیه است.

۳ــ میرزا ابوالقاسم حسینی موسوی فندرسکی استرابادی : درسال ۹۷۰ هجری قمری در فندرسک (خان ببین) متولد شد درحکمت، فلسفه، ریاضی و هندسه مقامی بلند داشت.آثار متعددی به فارسی و عربی نوشته است.

۴ــ میر محمد باقر داماد استرآبادی : او متولد استرآباد بود ولی قسمتی از زندگی خود را در اصفهان گذراند. وی از فلاسفه و مجتهدان نامدار جهان اسلام در عصر صفویه است و آثار مهمی درزمینه فقه، اصول، ریاضیات دارد. اما تألیفات فلسفی او از شهرت بیشتری برخوردار می‌باشد.

۵ــ حاج ملا قلیچ ایشان : وی از مجتهدین و پیشگامان ترویج علوم دینی در منطقه ترکمن صحرا بود که حوزهٔ علمیه قلیچ ایشان در روستای کریم ایشان از توابع شهرستان کلاله را در دوره قاجار احداث کرد.

ب) شخصیت‌های علمی، ادبی و هنری

۱ــ ابوسلیک گرگانی : از شعرای قرن سوم هجری قمری، معاصر صفاریان بود. وی را از اولین سخن‌سرایان پارسی گوی ایران دانسته‌اند.

۲ــ فصیحی گرگانی : معاصر دوره آل زیار است. او افسانهٔ وامق و عذرا را که اصل آن به زبان پهلوی بود به نظم درآورد.

۳ــ فخرالدین اسعد گرگانی : وی مهم‌ترین شخصیت نامی استان گلستان در دوره سلجوقی است. اثر معروف او مثنوی ویس و رامین دراصل به زبان پهلوی و از افسانه‌های کهن سال ایرانی دوره اشکانی می‌باشد این منظومه همانند شاهنامه فردوسی احیاکنندهٔ بخشی از میراث ادبی و فرهنگ ایران باستان است.

۴ــ لامعی گرگانی : معاصر دوره سلجوقی بود او درتشبیهات طبیعی و اوصاف بهار و خزان و غزل استاد بود.

۵ــ مختومقلی فراغی : او شاعر و دانشمند شهیر ترکمن بود که در روستای حاجی قوشان گنبد در سال ۱۱۵۳ هجری قمری متولد شد. تعالیم، آثار اشعار او تحولی عمیق در ادبیات ترکمن ایجاد نمود. قربان دردی ذلیلی یکی از شعرای معروف ترکمن دورهٔ قاجار خواهر زاده وی بوده است.

۶ــ ابو ابراهیم زین الدین سیّد اسماعیل جرجانی معروف به اسماعیل جرجانی : وی را بزرگ‌ترین پزشک مسلمان قرن

ششم دانسته‌اند. کتاب معروف او ذخیرهٔ خوارزمی در دوازده جلد جامع ترین کتاب طب فارسی است. جرجانی مدتی رئیس بیمارستان خوارزم (پایتخت دولت خوارزمشاهی) بود.

۷ــ **ابوسهل بن یحیی مسیحی گرگانی** : از پزشکان بزرگ قرن چهارم و پنجم است.

۸ــ **ابراهیم استرآبادی** : از خوش‌نویسان قرن دهم است که هنوز هم خط نستعلیقی از او بر درگاه کاشی‌کاری آستانه حضرت معصومه (س) خودنمایی می‌کند.

پ) مورخین

۱ــ **حمزه بن یوسف السهمی معروف به سهمی جرجانی** : مؤلف تاریخ جرجان متوفی ۴۲۷ هجری قمری.

۲ــ **میرزا مهدی خان استرآبادی** : او به مدت ۱۸ سال در دربار نادرشاه به عنوان منشی او خدمت کرد اثر مهم او «جهانگشای نادری» می‌باشد.

۳ــ **محمد صالح برهان استرآبادی** : مؤلف «تذکره استرآباد و گرگان» بود که در عصر قاجار می‌زیست. این کتاب در شرح احوال شاعران و بزرگان استرآباد و گرگان می‌باشد.

۴ــ **مسیح ذبیحی** : فرهنگی و مورخ دورهٔ معاصر است که با جمع‌آوری اسناد و مدارک و تألیف آثاری مانند گرگان نامه در معرفی سرزمین استان تلاش زیادی نمود. او در سال ۱۳۵۶ هجری شمسی وفات یافت.

● **زنان نامدار استان گلستان**

۱ــ **زینب عجلیه** : از زنان محدث قرن چهارم هجری بود.

۲ــ **سعیده بکرآبادی جرجانی** : محدث قرن پنجم هجری بود.

۳ــ **زینب گرگانی** : وی در فقه و حدیث استاد بود و در قرن هفتم می‌زیست.

۴ــ **بی‌بی خانم** : از زنان متفکر دورهٔ ناصرالدین شاه بود.

۵ــ **سیّده بیگم** : از سادات گرگان بود. تخلص وی در شعر ملکای بود.

فعالیت گروهی ۲ــ۴

ــ در مورد یکی از مشاهیر استان گلستان گزارش تهیه کنید.

درس ۱۱ نقش استان گلستان در حراست از کیان اسلامی

> **ما در جنگ برای یک لحظه هم نادم و پشیمان از عملکرد خود نیستیم.**
>
> «امام خمینی (ره)»

دوران دفاع مقدس مصداق دیگری از حرکت تاریخ ساز و غرور ملی ایران می‌باشد. کارنامه‌ای که مملو از افتخار و بالندگی را به ثبت رسانده است که در آن همهٔ اقشار ملت به خصوص نوجوانان و جوانان با حضور سبز و خیره کننده‌ای، دندان طمع بیگانگان را از بن کنده و شکوه و عظمت و اقتدار خود را بر درماندگی دشمنان رقم زدند.

مردم استان گلستان همانند دیگر مردم کشور اسلامی ایران برای رهایی از رژیم ستم شاهی پهلوی وبرپایی انقلاب اسلامی فداکاری زیادی نمودند؛ به‌طوری‌که در این برهۀ زمانی ۴۰۰ نفر شهید تقدیم انقلاب کرده اند؛ نمونه‌های بارز آن شهدای روز پنجم آذر ماه ۱۳۵۷ در گرگان می باشد.

مردم استان همواره در طول تاریخ همراه با دیگر هموطنان خود به پاسداری از مرزهای کشور پرداختند. اما پررنگ‌ترین جلوۀ این پاسداری مربوط به دوران هشت سال دفاع مقدس است. استان گلستان نقش بسزایی در دوران دفاع مقدس ایفا نمود؛ به‌طوری‌که حدود ۷۵۰۰۰ هزار نفر از مردم استان در این نبرد تاریخی همدوش سایر هم‌وطنان جنگیدند و در این راه ۴۰۰۰ شهید را تقدیم نظام و انقلاب نمودند و۱۵۰۰۰ نفر به افتخار جانبازی نائل آمدند و ۱۲۰۰ نفر نیز از آزادگان سرافراز هستند. برابر اسناد موجود حدود ۱۰ درصد شهدای استان بالغ بر ۴۲۶ نفر شهدای دانش‌آموز هستند؛ بسیاری از آنها افراد ممتاز در دروس خود بودند و بنا به احساس تکلیف به جبهه‌های نبرد شتافته بودند.

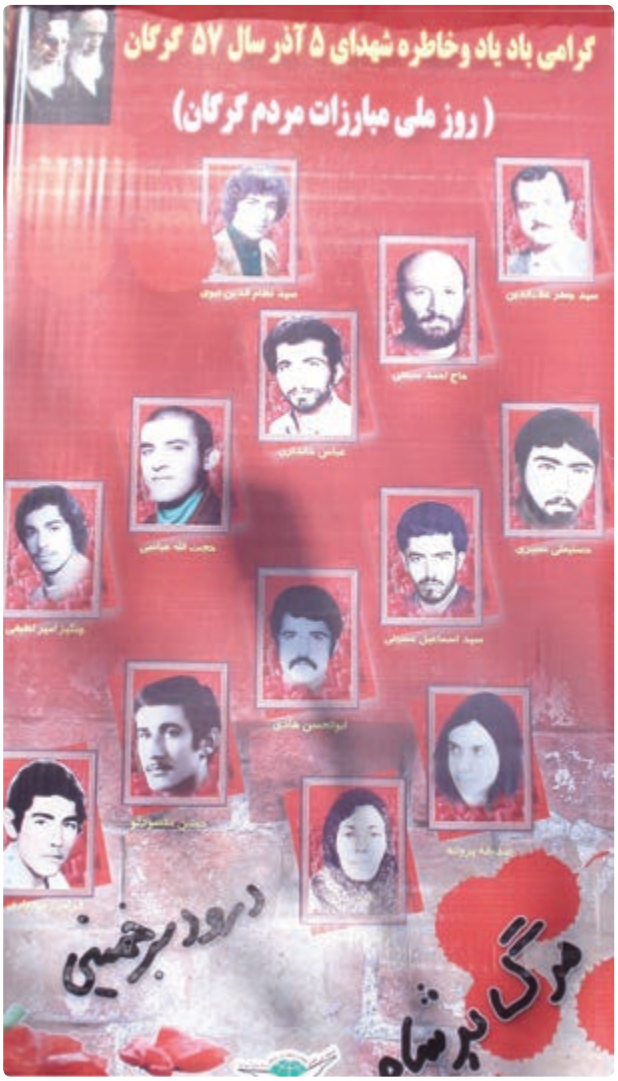

شکل ۱۳ــ۴ــ تعدادی از شهدای پنجم آذر سال ۱۳۵۷ در گرگان

شکل۱۴ــ۴ــ اعزام دانش‌آموزان استان در قالب راهیان نور به مناطق عملیاتی

شکل ۱۵ــ۴ــ اعزام جمعی از فرهنگیان و دانش‌آموزان به جبهه‌های حق بر علیه باطل

مردم استان در قالب زن و مرد همپای رزمندگان در جبهه‌ها، در امر پشتیبانی جنگ ایفای نقش نمودند و همواره در نقش حامی رزمندگان و امام راحل ظاهر می شدند. فداکاری مردم استان گلستان را می توان در دو جبههٔ رزم و پشتیبانی خلاصه کرد.

الف) رزم در جبهه‌ها

به فرمان رهبر کبیر انقلاب اسلامی نیروهای مردمی بعد از ثبت نام و آموزش‌های نظامی توسط سپاه به‌صورت داوطلبانه در قالب بسیج به کمک نیروهای ارتش و سپاه شتافتند. نیروهای مردمی استان در قالب لشکر ویژه ۲۵ کربلا و پس از گسترش سازمان رزم سپاه در یگان‌های تیپ مهندسی ۴۵ جوادالائمه و تیپ مالک اشتر و تیپ ظفر، در مناطق جنگی جنوب، غرب و استان کردستان (سپاه مریوان) به حراست و پاسداری پرداختند. آخرین عملیاتی که نیروهای استان هم در آن حضور داشتند، عملیات مرصاد در تاریخ ۱۳۶۷/۵/۵ در منطقهٔ عملیاتی غرب کشور (کرند ــ اسلام آباد) بود.

شکل۱۶ــ۴ــ اعزام نیرو در قالب سپاه محمد رسول ا...

شکل۱۷ــ۴ــ اعزام نیرو در قالب راهیان کربلا

شکل‌های ۱۸ــ۴ و ۱۹ــ۴ــ اعزام لشکر ۳۰ پیاده از ایستگاه راه آهن گرگان

لشکر ۳۰ پیاده گرگان به عنوان یکی از مراکز مهم نظامی شمال کشور، در آغازین روزهای شروع جنگ تحمیلی با بدرقهٔ مردم به سوی جبهه‌های نبرد شتافتند و تا پایان نبرد در مناطق جنوب و غرب کشور اسلامی بویژه در کردستان به نبرد پرداختند و پس از پذیرش قطعنامه در بازسازی و پاک‌سازی و حراست از مرزها در آن مناطق حضور داشتند؛ به‌طوری‌که یکی از استان‌های معین در امر بازسازی مریوان و سوسنگرد، استان گلستان بوده است.

استان گلستان با تقدیم ۱۲۰۰ شهید ارتشی، ۲۷ شهید نیروی انتظامی و ۲۵۳۹ شهید بسیجی و سپاهی وظیفهٔ دینی و ملی خود را انجام دادند.

شکل‌های ۲۰ــ۴ و ۲۱ــ۴ ــ مراسم تشییع شهدا در استان گلستان

شکل ۲۲ــ۴ــ نقش جهاد سازندگی استان در قالب پشتیبانی از جبهه‌ها

برای مطالعه

جدول ۱ــ۴ــ عملیات‌هایی که نیروهای استان گلستان در آنها حضور داشتند.

ردیف	نام عملیات	تاریخ عملیات	منطقه عملیات
۱	ثامن الائمه	۱۳۶۰/۷/۵	آبادان
۲	طریق القدس	۱۳۶۰/۹/۸	بستان ــ غرب سوسنگرد
۳	فتح المبین	۱۳۶۱/۱/۱	رودخانه کرخه
۴	بیت المقدس	۱۳۶۱/۲/۱۰	غرب رودخانه کارون
۵	رمضان	۱۳۶۱/۴/۲۳	شرق بصره
۶	محرم	۱۳۶۱/۸/۱۰	موسیان ــ دهلران
۷	والفجر مقدماتی	۱۳۶۱/۱۱/۱۸	فکه و چزابه
۸	والفجر ۱	۱۳۶۲/۱/۲۰	شمال غرب فکه
۹	والفجر۴	۱۳۶۲/۷/۲۷	پنجوین ــ شیلر
۱۰	والفجر۶	۱۳۶۲/۱۲/۲	دهلران ــ چیلات
۱۱	بدر	۱۳۶۳/۱۲/۱۹	شرق دجله
۱۲	قدس۱	۱۳۶۴/۳/۲۴	هورالهویزه
۱۳	قدس۲	۱۳۶۴/۴/۴	هورالهویزه
۱۴	والفجر۸	۱۳۶۴/۱۱/۲۰	فاو
۱۵	کربلای۱	۱۳۶۵/۴/۱۰	مهران
۱۶	کربلای۴	۱۳۶۵/۱/۳	خرمشهرــ ام الرصاص
۱۷	کربلای۵	۱۳۶۵/۱۰/۱۹	شلمچه
۱۸	کربلای ۸	۱۳۶۶/۱/۱۸	شرق بصره
۱۹	کربلای۱۰	۱۳۶۶/۱/۳۰	ماووت
۲۰	نصر۴	۱۳۶۶/۳/۳۱	استان سلیمانیه عراق
۲۱	والفجر۱۰	۱۳۶۶/۱۲/۲۵	حلبچه
۲۲	بیت المقدس۷	۱۳۶۷/۳/۲۳	شلمچه
۲۳	عملیات مرصاد	۱۳۶۷/۵/۵	منطقه غرب ــ (کرند ــ اسلام آباد)

شهید محمد رضا عسگری

شهید صادق مکتبی

شهید سید محمد طاهر طاهری

شهید غلامحسین رحمانی

شهید محمد علی ملک

شهید احمد شکی

شهید تقی کیانی

شهید صمد اسودی

شهید علی احمدی

شهیدان حسن غفاری، عباس حاج صفری و محمد مهدی دهقان

شهید حسن امام دوست

روحانی شهید ابوبکر اونق

شکل ۲۳ــ۴ــ جمعی از سرداران شهید استان گلستان

بیشتر بدانیم

ب) پشتیبانی از جبهه‌ها

پیروزی در هر جنگی مرهون عوامل متعددی است؛ اما از میان تمامی عوامل، عامل پشتیبانی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. پشتیبانی از نیروهای خط مقدم می‌تواند تأثیر به‌سزایی در سرانجام جنگ داشته باشد. نیروهای جهاد سازندگی در قالب یگان‌های مهندسی رزمی انجام وظیفه می‌نمودند و ۵۷ شهید تقدیم انقلاب اسلامی کردند. دیگر کارکنان دستگاه‌های اجرایی استان، برحسب نیاز جبهه‌ها در امر راه‌سازی، مخابرات، آموزش و پرورش و... به جبهه‌های نبرد حق‌علیه باطل شتافته و در وظایف محوله ایفای نقش می‌نمودند. حمایت مردم در آن برهه از زمانی که کشور از نظر اقتصادی در وضعیت نامطلوبی قرار داشت و محاصره اقتصادی نیز مزید بر علت‌ها بود، امری حیاتی قلمداد می شد و نقش عمده‌ای را نیز ایجاد انگیزه برای دفاع و نبرد ایجاد می‌کرد. در استان گلستان، ستاد پشتیبانی از جنگ با هماهنگی نمایندهٔ ولی فقیه و امام جمعه گرگان تشکیل شد و مردم با همکاری گسترده مردم در قالب پایگاه‌های مقاومت در مساجد به فعالیت پرداختند و کمک‌های قابل توجهی را به‌مناطق جنگی ارسال داشتند. این کمک‌ها شامل قسمتی از درآمد کشاورزان، دامداران، صنعت‌گران و کمک‌های مردمی بود که در پایگاه‌های بسیج و مساجد جمع‌آوری شده و به جبهه‌ها فرستاده می شد. شایان ذکر است علاوه بر ستاد پشتیبانی جنگ، هلال احمر و کمیته امداد امام خمینی (ره) در ارسال کمک‌های مردمی به جبهه‌های جنگ نقش مهمی داشتند.

زنان نیز دوشادوش فرزندان و همسران خود در این نبرد سرنوشت ساز و پشتیبانی آنان نقش خود را ایفا نمودند، بودند مادرانی که فرزندان خود را وقف این انقلاب و اسلام ناب محمدی کردند و در تمام صحنه‌های جبهه و پشت جبهه از هیچ کوششی دریغ نورزیدند. پشتیبانی جبهه‌های نبرد مدیون فداکاری و در صحنه بودن زنان استان است.

بیشتر بدانیم

● **سرداران شهید هشت سال دفاع مقدس**

در بین ۴۹ سردار شهید دفاع مقدس استان گلستان، می‌توان به سیّد محمد طاهر طاهری، صمد اسودی، حسن امام دوست، صادق مکتبی، محمدرضا عسکری، علی احمدی، تقی کیانی، محمد علی ملک، غلامحسین رحمانی، حسن غفاری، عباس حاج صفری، محمد مهدی دهقان، سیّد عبدالرضا حسینی بای، مصطفی صفایی، تقی کیانی، علی رضا کرد افشار، اسماعیل قهرمانی، محمد حسن قاسم دخت، محمد حسن غفاری، محبت علی عودی، محمودرضا علی محمدی، علی اکبر عرب بالاجلینی، محمد فردس شاه، احمد شکی، محمد زمان شاهینی، علیرضا سرایلو، احمد زراعی، غلامعلی دریا نورد، سید مهدی حسینی واعظ و علی اکبر حسام را یاد کرد.

هرگز گمان مبر کسانی که در راه خدا کشته شده‌اند، مردگانند، بلکه آنها زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند.

سورهٔ آل عمران ــ آیه ۱۶۹

بیشتر بدانیم

سردار شهید سیّد محمد طاهر طاهری

● **فرازی از وصیت نامه شهید سید محمد طاهر طاهری :** حوزه‌ها مهم‌ترین نهاد جامعه است که می‌تواند مصلح تمام نهادها، ادارات، دانشگاه‌ها و محیط‌ها و همهٔ جهان بشری گردد. جوانان با مطالعه کتب اصول عقاید، مسایل و احکام و اخلاق و تاریخ انبیا و ائمهٔ اطهار علیهم السلام و تاریخ اسلام در جهت اسلام حرکت کنند و پیرو خط مرجعیت شیعه باشند.

● **زندگی نامه شهید سیّد محمد طاهر طاهری :** سیّد محمد طاهر طاهری فرزند سیّد حبیب ا... در تاریخ ۱۳۳۸/۹/۲۵ در شهر نجف در خانوادهٔ روحانی به دنیا آمد و پس از تحصیلات ابتدایی و راهنمایی در سال ۱۳۵۰ به اتفاق خانواده به ایران آمد. در سال ۱۳۵۱ در کنار پدر، شرکت فعالانه‌ای در محافل سیاسی و مذهبی داشت و اعلامیه‌های امام خمینی (ره) که بوسیلهٔ برادر بزرگش دست‌نویس شده بود، را تکثیر و توزیع می‌کرد. از سال ۱۳۵۲ برای ادامه تحصیل حوزوی به مشهد رفت. او در کنار علوم حوزوی به تحصیل در رشته الهیات دانشگاه فردوسی مشهد مشغول به تحصیل شد. در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ مبارزات انقلابی خود را در گرگان از سر گرفت و در راستای ترویج فرهنگ علمی و دینی اقدام به تأسیس کانون فرهنگی اسلامی گرگان و دشت نمود. سپس در سال ۱۳۵۸ نشریهٔ مستضعفین را راه‌اندازی کرد. وی در سال ۱۳۶۰ به عضویت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی درآمد و پس از مدتی به مسئولیت عقیدتی و سیاسی لشکر ۵ نصر خراسان منصوب شد و در سال ۱۳۶۲ در منطقهٔ عملیاتی خیبر به شهادت رسید. پیکر پاکش نیز تا اواخر آذر ماه ۱۳۸۷ مفقود بود تا آن‌که پس از مدتی در شهر گرگان تشییع شد.

سردار شهید محمد رضا عسگری

● **فرازی از وصیت نامه شهید محمد رضا عسگری :** شهادت فوزی عظیم است که نصیب هر کس نخواهد شد. شهادت درجه‌ای است که خداوند آن را به بندگان شایستهٔ خود عطا خواهد کرد.

● **زندگی نامه شهید محمد رضا عسگری :** محمد رضا عسگری فرزند علی اکبر، در سال ۱۳۳۶ در روستای لیوان شرقی از توابع شهرستان بندر گز به دنیا آمد و تحصیلات خود را تا پایان متوسطه ادامه داد. وی در جریان مبارزات مردم بر علیه نظام شاهنشاهی با آگاه ساختن مردم، خصوصاً جوانان مشارکت داشت. او پس از پیروزی انقلاب به عضویت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در آمد و در عملیات‌های شکست حصر آبادان، ثامن الائمه،

فتح‌المبین، بیت المقدس، رمضان، محرم، والفجر ۴و۵و۸، بدر، قدس ۱و۲، و کربلای ۱ شرکت داشت.آخرین مسئولیت او جانشینی فرماندهی لشکر بود. محمد رضا عسگری در عملیات والفجر ۸ در منطقهٔ مهران در تاریخ ۱۳۶۵/۴/۱۰ به علت بمباران شیمیایی به فیض شهادت نائل آمد.

سردار شهید صمد اسودی

● **فرازی از وصیت نامه شهید صمد اسودی** : نماز بخوانید، با زیردستان مهربان باشید، دین اسلام را یاری نمائید، پشتیبان ولایت فقیه باشید، حجاب اسلامی را رعایت کنید.

● **زندگی نامه شهید صمد اسودی** : صمد اسودی فرزند اسدا... در ۱۳۳۹/۱۲/۲ در شهر گنبد به دنیا آمد و تحصیلات خود را تا پایان دوره متوسطه ادامه داد. او در درگیری‌های گنبد در سال ۱۳۵۸/۶/۲۰ مجروح شد. او پس از به عضویت در آمدن سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به جبهه رفت و فرماندهی گردان امام حسین و عملیات سپاه مریوان را عهده‌دار شد. صمد اسودی در عملیات بدر در ۱۳۶۳/۱۲/۱۸ در پادگان شهید بیگلو به شهادت رسید.

فعالیت گروهی ۳ـ۴

۱ــ توضیح دهید چگونه می‌توان تداوم بخش راه شهیدان بود.

۲ــ در مورد یکی از شهدای محل سکونت (شهرستان ــ شهرــ محله یا روستا) تحقیق کنید و گزارش تحقیق را در کلاس ارائه نمائید.

۳ــ وصیت‌نامه یکی از شهدای شهر یا روستای خود را در کلاس بخوانید.

۴ــ یکی از کتاب‌های مرتبط با دفاع مقدس را انتخاب و به کلاس معرفی نمائید.

۵ــ در باره نقش مساجد و مدارس در دفاع مقدس مطلبی تهیه کنید.

۶ــ یکی از معلمان شهید محل زندگی خود را توصیف کنید.

۷ــ دربارهٔ شهدای دانش‌آموز شهر یا روستای خود گزارشی تهیه کنید.

۸ــ دفاع مقدس چه پیامدها و دستاوردهای سیاسی برای میهن اسلامی‌مان داشت؟

فصل پنجم

توانمندی‌های استان گلستان

توانمندی‌های استان

درس ۱۲ قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

به شکل‌های زیر نگاه کنید ؛ چرا استان ما یکی از استان‌های مهم کشور در زمینهٔ گردشگری طبیعی است؟

شکل ۱ــ۵ــ گل فشان قار نیارق ــ آق قلا

شکل۲ــ۵ــ دهکده ییلاقی
چه‌جاــ علی آباد کتول

شکل۳ــ۵ــ اسکلهٔ بندر ترکمن

شکل۴ــ۵ــ آبشار لوه ــ مینودشت

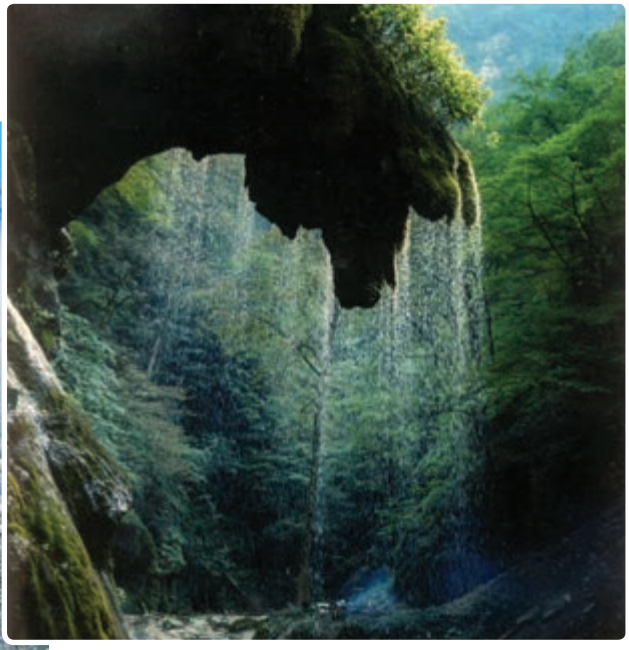

شکل۵ــ۵ــ باران کوه ــ گرگان

شکل۶ــ۵ــ جنگل توسکاستان ــ گرگان

شکل ۷ــ۵ــ نقشهٔ مراکز گردشگری استان گلستان

« در زمین بگردید و بنگرید خداوند چگونه آفرینش را آغاز کرده است. »
سورهٔ عنکبوت آیه ۲۰

استان به‌دلیل تنوع جغرافیایی و قدمت تاریخی دارای جاذبه‌های گردشگری متعددی مانند برج‌های تاریخی، مدارس و تکایای قدیمی، مقابر، مشاهیر، زیارتگاه‌ها، تپه‌های باستانی، عمارت و کاخ‌های قدیمی، غارها، کاروانسراها، پارک‌های زیبای جنگلی، آبشارها،دریاچه‌ها، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، تالاب‌های بین المللی، گل فشان‌ها، دهکده‌های ییلاقی، جزیره و دریاچه‌ها می‌باشد.
جاذبه‌های گردشگری استان گلستان به دو گروه جاذبه‌های گردشگری طبیعی و جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی تقسیم می‌شوند.

الف)جاذبه‌های گردشگری طبیعی

با در نظر گرفتن شکل‌های ۷ــ۵ و ۸ــ۵، مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری شهرستان محل سکونت خود را نام برده و برای هر کدام مثالی بزنید.

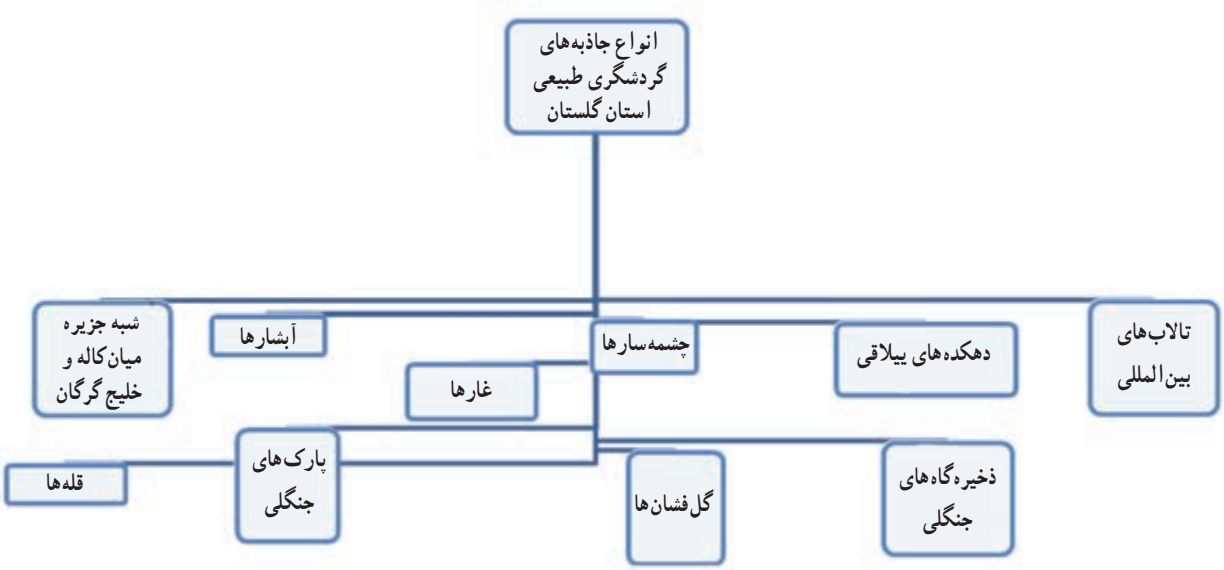

شکل ۸ــ۵ــ انواع جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان گلستان

استان گلستان به‌علت دارا بودن مناظر بدیع و چشم‌اندازهای طبیعی خیره کننده از جایگاه ویژه‌ای در بخش گردشگری برخوردار است. این استان سرشار از عنایات و نعمت‌های خداوندی می‌باشد؛ به‌نحوی که در هر فصل از سال چهار فصل را می‌توان مشاهده نمود.

آبشارها

● **آبشار کبودوال** : در ۵ کیلومتری جنوب شهرستان علی‌آباد کتول واقع شده است. آبشار کبودوال تنها آبشار تمام خزه‌ای ایران است. تفرجگاه جنگلی کبودوال در حاشیهٔ رودخانه‌ای است که سرچشمهٔ آن در مسیر رودخانه با داشتن آب زلال و شفاف از درّه‌ای با درختان انبوه جنگلی عبور می‌کند و محیط باصفایی را ایجاد نموده است. از امکانات این تفرجگاه می‌توان به سکوهای اقامت موقت برای نصب چادر، اجاق‌های طبخ غذا، سرویس‌های بهداشتی، رستوران‌ها و پارک کودک را نام برد.

شکل ۹ــ۵ــ آبشار کبودوال ــ علی آباد کتول

شکل ۱۰ــ۵ــ آبشار اول شیر آباد ــ خان ببین

توانمندی‌های استان

● **آبشارهای شیرآباد** : در ۷ کیلومتری جنوب شهرخان‌ببین از توابع شهرستان رامیان، در میان کوهستان‌های البرز و جنگل‌های انبوه پهن برگ خزری، عروس آبشارهای استان واقع شده است. در مسیر آنها رودخانه‌ها و چشمه‌سارهای زیبایی قرار دارد. آبشار شیرآباد به صورت پله‌ای و مشتمل بر ۷ آبشار کوچک و بزرگ است؛ بزرگ‌ترین آبشار آن حدود ۲۰ متر ارتفاع دارد و استخری طبیعی به عمق حداکثر ۸۰ متر در پای دیوارهٔ آن به‌وجود آمده است. از امکانات این تفرجگاه می‌توان به کمپ‌ها، پارکینگ و سرویس‌های بهداشتی اشاره نمود.

شکل ۱۱ــ۵ــ آبشارهای شیرآباد

شکل ۱۲ــ۵ــ غار کیارام ــ گالیکش

غارها

بیشتر بدانیم

● **غار کیارام** : در ۱۳ کیلومتری جنوب شهرستان گالیکش قرار دارد. ارتفاع این غار از سطح دریا ۷۰۵ متر می‌باشد. این غار اولین بار توسط مک برنی (mc Burney) از دانشگاه کمبریج انگلستان شناسایی شده است. ارتفاع در دهانه این غار، ۱۹/۵ متر و از جنس آهکی است. بر اساس منابع تاریخی، قدیمی‌ترین بقایای حضور انسان مربوط به دوره پارینه سنگی و عصرآهن (حدود ۷۰۰۰ سال پیش) در شمال کشور مربوط به غار کیارام می‌باشد.

● **غار دیوسپید (شیرآباد)** : در ۷ کیلومتری جنوب شهر خان ببین، بین آبشارهای دوم و سوم شیرآباد، قرار دارد. ارتفاع این غار از سطح دریا ۲۵۶ متر، ارتفاع غار در دهانه ۹ متر و طول غار ۲۴۰ متر می‌باشد. این غار طبیعی از نوع رودخانه‌ای است. جانداران این غار شامل خفاش و نوعی سمندر کور بی‌نظیر و ممتاز می‌باشد.

شکل ۱۳ــ۵ــ غار دیوسپید(شیرآباد)ــ خان ببین

شکل ۱۴ــ۵ــ سمندر جویباری ایرانی ــ غار شیرآباد خان ببین

پارک‌های جنگلی

بیشتر بدانیم

● **پارک ملی گلستان** : این پارک در سال۱۳۳۶به نام منطقهٔ حفاظت شدهٔ آلمه و ایشکی تحت حفاظت قرارگرفت و در سال ۱۳۴۲ به پارک وحش گلستان تغییر نام پیداکرد و سپس در سال ۱۳۵۳ پس از اصلاح قانون شکار و صید با تغییر عنوان پارک وحش به پارک ملی، این منطقه به پارک ملی گلستان تبدیل شد و در فهرست میراث جهانی یونسکو به عنوان یکی از ۵۰ ذخیره گاه زیست کرهٔ زمین به ثبت رسیده است. پارک ملّی گلستان با وسعت ۹۱۸۹۵ هکتار در شمال شرقی استان و در فاصله ۳۵ کیلومتری شهرستان گالیکش واقع شده است. این پارک با داشتن اقلیم‌های متفاوت و مناطق زیستی متنوع جنگلی، استپی و چشم‌اندازها و مناظر متنوع طبیعی از جاذبه‌های گردشگری استان محسوب می‌شود. پارک ملی گلستان پناهگاهی کم نظیر برای حیات وحش می‌باشد؛ به‌طوری‌که ۱۳۵۰ گونهٔ گیاهی و ۳۰۲ گونهٔ جانوری از جمله یک هشتم گونه‌های گیاهی، یک سوم گونه‌های پرندگان و نیمی از گونه‌های پستانداران ایران را در خود جای داده است. پلنگ، خرس قهوه‌ای و گرگ از گوشتخواران و آهوی ایرانی، گوسفند وحشی، مرال، شوکا و بز کوهی از پستانداران مهم ساکن این پارک هستند. مهم‌ترین پرندگان شامل قرقاول، کبک، تیهو و جغد می‌باشند.

شکل ۱۵ــ۵ــ موزهٔ حیات وحش ــ پارک ملی گلستان

شکل ۱۶ــ۵ــ مسیر آبشار آق سو ــ پارک ملی گلستان

شکل ۱۷ــ۵ــ پلنگ ایرانی ــ پارک ملی گلستان

شکل ۱۸ــ۵ــ قوچ و میش اوریال ــ پارک ملی گلستان

● **پارک جنگلی ناهارخوران** : این پارک از تفرجگاه‌های قدیمی استان می‌باشد که در ۴ کیلومتری شهر گرگان واقع شده است؛ تنوع گیاهی، اعتدال دما و وجود امکانات رفاهی نظیر هتل‌ها، رستوران‌ها و مجتمع‌های پذیرایی و تفریحی موجب جذب مسافران و دوستداران طبیعت شده است.

> **و هم او خدایی است که دریا را برای شما مُسخّر کرده تا از گوشت آن تغذیه کنید و از زیورهای آن استخراج کرده تن را بیارایید و کشتی‌ها در آن برانید تا از فضل خداوند روزی طلبید، باشد که شکر خدا به جای آورید.**
>
> **سورهٔ حجرــ آیه ۱۹**

شکل ۱۹ــ۵ــ پارک جنگلی ناهار خوران گرگان

شکل ۲۰ــ۵ــ پارک جنگلی النگ دره ــ گرگان

خلیج گرگان

خلیج گرگان بزرگ‌ترین خلیج دریای خزر است که بر اثر پیشروی و گسترش رشتهٔ ماسه‌ای ساحلی شبه جزیره میان‌کاله در جنوب شرقی دریای خزر به‌وجود آمده است. خلیج گرگان ازنظر رشد و تکثیر آبزیان، جذب پرندگان مهاجر زمستانی و پناهگاه حیات وحش نقش مهمی دارد. در سواحل خلیج گرگان، اسکله‌های بندر ترکمن و بندرگز با کارکرد تفریحی و تفرجی از امکانات مطلوب، جهت گذراندن اوقات فراغت مسافران و شهروندان محسوب می‌شوند.

شکل ۲۱ــ۵ــ پرندگان مهاجر ــ خلیج گرگان

آشوراده تنها جزیره ایرانی در دریای خزر

در شرق شبه‌جزیره میانکاله جزایر آشوراده قرار گرفته که از سه جزیره کوچک و بزرگ تشکیل شده است و با پیشروی و عقب‌نشینی آب دریا مساحت آنها تغییر می‌کند. این جزیره دارای قابلیت‌های بهره‌برداری در زمینه‌های تفرجگاه حفاظت محیط زیست (گونه‌های جانوری ــ پرندگان و گیاهان) و ورزش‌های آبی می‌باشد. این جزیره یکی از مراکز تهیه خاویار در کشور است.

مسجد زیبای آشوراده، پادگان روس‌ها و تأسیسات شیلات از مکان‌های گردشگری این جزیره می‌باشد.

شکل ۲۲ــ۵ــ جزیرهٔ آشوراده

گل فشان‌ها

● **گل‌فشان نفتلیجه** : بزرگ‌ترین گل‌فشان استان در ۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان گمیشان با شکل مخروطی پهن با ارتفاع حدود ۵ متر و قطر ۵۰۰ متر تشکیل شده است. این پدیده علاوه بر اهمیت گردشگری، دارای ارزش اقتصادی به‌واسطه وجود منابع نفت، گاز و ید می‌باشد.

● **گل فشان اینچه** : در حاشیهٔ جادهٔ آق قلاــ اینچه برون، مقابل مرتع داری صوفیکم، گودال مدور به عمق ۱۰ متر و قطر ۸ متر وجود دارد که آثار سکوی حفاری نفت و فعالیت کارخانه ید به چشم می‌خورد. رنگ نارنجی در اطراف گل فشان حاوی اکسید گوگرد است.

شکل ۲۳ــ۵ــ تصویر ماهواره‌ای بندرترکمن

شکل ۲۴ــ۵ــ گل فشان ــ گمیشان

شکل ۲۵ــ۵ــ گل فشان اینچه ــ آق قلا

بیشتر بدانیم

نفتلیجه : گل‌فشان‌های استان پدیده‌های زمین‌شناسی نادری هستند که نظیر آن را در کشور تنها یک مورد در سواحل چابهار می‌بینیم. گل‌فشان‌ها در جلگهٔ گرگان به چندین چشمهٔ جوشان، تقریبا در امتداد شمال‌غربی ــ جنوب‌شرقی منظم شده‌اند. این پدیده‌ها در زمین‌های دوره کواترنر به‌وجود آمده‌اند که به کمک گسل‌ها و شکاف‌های موجود، سفره‌های آب‌شور حبس شده در عمق زمین را به همراه گاز سولفید هیدروژن، متان و رسوبات رسی به سطح زمین هدایت می‌کنند.

تالاب‌های بین المللی

تالاب‌های آلا گل، آجی گل، آلماگل به ترتیب با ۲۵۰۰، ۳۲۰، ۲۰۷ هکتار در نزدیکی مرز اینچه برون از توابع شهرستان گنبد و تالاب ساحلی گمیشان با مساحت ۲۰۰۰۰ هکتار واقع شده‌اند. حیات این تالاب‌ها به سرریز شدن آب رودخانه اترک و نزولات جوی بستگی دارد. اهمیت این تالاب‌ها علاوه بر گردشگری، در تغذیهٔ سفره‌های آب زیرزمینی، صید و پرورش ماهی، جذب پرندگان مهاجر زمستانی و مطالعه و پژوهش‌های زیست محیطی می‌باشد. گمرک مرزی اینچه برون و بازار مرزی پل همواره مورد استقبال گردشگران خارجی و داخلی قرار دارد.

شکل ۲۶ــ۵ــ تالاب بین المللی آلا گل ــ شهرستان گنبد

شکل ۲۷ــ۵ــ فک خزری ــ تالاب بین المللی گمیشان

دهکده‌های ییلاقی

● **روستای زیارت** : در ۱۲ کیلومتری جنوب گرگان واقع شده است. این روستا به‌دلیل داشتن آب و هوای معتدل کوهستانی، چشم اندازهای زیبای جنگلی، چشمهٔ آب گرم معدنی، آبشار، امام زاده عبدا... و معماری خانه‌های روستایی از گذشته مورد توجه و بازدید گردشگران بوده است.

شکل ۲۸ــ۵ــ روستای زیارت ــ گرگان

شکل ۲۹ــ۵ــ روستای درازنو ــ کردکوی

● **روستای درازنو** : در ۲۵ کیلومتری جنوب شهرستان کردکوی در ارتفاع ۲۸۸۸ متری واقع است. در پایین دست این روستا، روستای یزدان محله قرار داردکه به دلیل داشتن چشم‌اندازهای زیبا و مشرف به جلگهٔ گرگان و شهرها و آبادی‌های پایین دست و برخورداری از آب و هوای معتدل در فصل تابستان، از مناطق گردشگری استان محسوب می‌شود.

● **روستای قلعه قافه** : قلعه قافه یکی از روستاهای کوهستانی با بافت سنتی و متراکم در ۳۵ کیلومتری شهرستان مینودشت می‌باشد؛ که به‌عنوان «روستای هدف گردشگری» نیز شناخته شده است. بافت سنتی و پیچیدهٔ آن به لحاظ میراث فرهنگی یکی از بافت‌های روستایی ممتاز در استان گلستان است، که دارای قدمت چند صدساله است،که مورد بازدید ایران‌گردان قرار می گیرد. این روستا دارای جاذبه‌های گردشگری متعدد و متنوع شامل غار، آبشار، چشمه و جنگل‌های زیبا و بدیع و یک زیارتگاه بنام «سکینه خاتون» است.

بیشتر بدانیم

● **ذخیره‌گاه‌های طبیعی** : ذخیره‌گاه‌های جنگلی استان گلستان که بخشی از جنگل‌های هیرکانی و با ارزش خزری را تشکیل می‌دهند از گونه‌های نادر و در معرض حمایت، تشکیل شده که می‌تواند در توسعه و حفاظت از جنگل‌های روبه نابودی شمال نقش ارزنده ای ایفا کند. زربین، شمشاد، سرخدار، آزاد، داغداغان، راش، عناب و... از جمله ذخیره گاه‌های استان گلستان بوده که علاوه بر اهمیت دارویی و گیاهی، چشم انداز زیبایی فراروی دیدگان هر طبیعت گرد و گردشگر ترسیم کرده است.

شکل ۳۰ــ۵ــ ذخیره گاه جنگلی سورکش ــ علی آباد

شکل ۳۱ــ۵ــ قله قلعه موران ــ رامیان

قله‌ها و کوه‌ها

● **قلعه موران** : این قله در ۱۲ کیلومتری جنوب شهرستان رامیان و بازماندهٔ قلعهٔ متعلق به دورهٔ اشکانیان است. وجود دیواره‌های طبیعی و مشرف به جلگهٔ گرگان، چشمه‌ها و چشم‌اندازهای زیبای جنگلی همواره گردشگران طبیعت گرد را به خود جلب کرده است.

● **ماران کوه** : ماران کوه منطقه‌ای است وسیع و مسطح در بالاترین نقطه ارتفاعی دهستان قلعه قافه در شهرستان مینودشت که در طول پاییز و زمستان پوشیده از برف و در بهار و تابستان از سرسبزی و طراوت ویژه‌ای برخوردار است. این منطقه با چشمه‌های پر آب و جاری و یخچال‌های طبیعی، به‌عنوان ییلاق دامداران و مکانی مناسب برای گردش و استفاده گروه‌های فراوانی است، که در فصل گرما، از هوای مطبوع و سرسبز آن بهرهٔ وافری می‌برند.

ب) جاذبه‌های گردشگری مذهبی، فرهنگی و تاریخی استان

دانش‌آموزان عزیز! آیا می‌دانید استان گلستان یکی از کانون‌های فرهنگی و تاریخی کشور ماست و دارای جاذبه‌ها و آثار گردشگری فراوانی در این زمینه می‌باشد؟ با توجه به شکل ۷ــ۵ (نقشه مراکز گردشگری استان گلستان) چهار نوع از جاذبه‌های گردشگری مذهبی، فرهنگی و تاریخی استان را نام برده و برای هر یک مثالی بزنید.

تنوع جغرافیایی، پیشینهٔ تاریخی، نقش ارتباطی و وجود قومیت‌های مختلف موجب شده است که استان گلستان دارای جاذبه‌های متنوع گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی شود؛ که در ادامه با بعضی از آنها آشنا می‌شوید.

گردشگری مذهبی

● **امامزاده نور** : آرامگاه اسحاق بن موسی بن جعفر (ع) معروف به مشهد نور، از بناهای دورهٔ سلجوقی در شهرستان گرگان است. این بنا در مرکز شهر گرگان، درگذر سرچشمه از محلهٔ سبزه مشهد قرار دارد. این بنا از لحاظ تزیینات آجری شکل کثیرالاضلاع و ۱۲ ضلعی ساخته شده و دارای محراب گچبری، دو لنگه درِ قدیمی و صندوق چوبی نفیس که روی مرقد می‌باشد.

شکل ۳۲ــ۵ــ میل رادکان ــ کردکوی

شکل ۳۳ــ۵ــ خالد نبی ــ کلاله

برای مطالعه

جدول ۱ــ۵ــ برخی جاذبه‌های گردشگری طبیعی استان گلستان

ردیف	نام جاذبه	مشخصات جاذبه گردشگری	موقعیت جغرافیایی جاذبه گردشگری
۱	تالاب‌های بین المللی آلاگل،آجی گل، آلماگل و گمیشان	تالاب‌های لب شور تا شور،زیستگاه جانوران و پرندگان مهاجر زمستانی،امکان ورزش‌های آبی، صید ماهی، پرنده نگری	۶۵ کیلومتری شمال شرقی گرگان، بخش اینچه برون از توابع شهرستان گنبد ــ شهرستان گمیشان
۲	پارک ملی گلستان	اولین پارک ملی ایران، یک سوم مساحت دارای پوشش جنگلی و دوسوم مساحت دارای پوشش مرتعی،محل زیست گیاهان و جانوران نادر و کمیاب،نمایشگاه جانوران و پرندگان، چشمه‌ها و آبشارها و چشم اندازهای طبیعی	در مسیر جاده گالیکش بجنورد در ۳۵ کیلومتری شهرستان گالیکش
۳	آبشارهای شیرآباد و غار دیو سپید	عروس آبشارهای استان، آبشارهای پله ای ایران،چشم اندازهای جنگلی، استخرهای طبیعی، غار آهکی، سمندر جویباری غار دیو سپید	۷ کیلومتری شهر خان ببین از توابع شهرستان رامیان
۴	آبشار کبودوال	اولین آبشار تمام خزه ای ایران،چشم‌اندازهای جنگلی زیبا، سد و دریاچه پشت سد زرین گل، تنوع و تراکم پوشش گیاهی و دارای ارزش زیستی	۵ کیلومتری جنوب شهرستان علی آباد کتول
۵	چشمهٔ غلغلی و توسکاچشمه	چشمه‌هایی با آب زلال، خنک و گوارای طبیعی، چشم اندازهای جنگلی زیبا، روستاهای کوهستانی در مسیر آنها.	۲۰ کیلومتری جنوب شهرستان بندرگز
۶	چشمهٔ آبگرم زیارت	چشمهٔ آبگرم شفابخش،حمام‌های مردانه و زنانه، زیارتگاه در مجاورت آن،در کنار مظهر چشمه دارای کتیبه کوچکی به خط عربی به تاریخ ۱۰۳۵ هجری قمری	۱۲ کیلومتری جنوب شهر گرگان در روستای زیارت
۷	قلعه موران	چشم اندازهای زیبای جنگلی و مرتعی،دیواره‌های طبیعی، چشمه‌سارها، نمایشگاه طبیعی علوم زمین، آثار تاریخی به جای مانده مربوط به دورهٔ اشکانیان	۱۲ کیلومتری شهرستان رامیان
۸	پارک جنگلی ناهار خوران	تنوع گیاهی، اعتدال دما، وجود امکانات تفرجگاهی، هتل‌ها، رستوران‌ها، مجموعه‌های پذیرایی و تفریحی، چشم اندازهای جنگلی	۴ کیلومتری جنوب شهر گرگان
۹	آق چشمه	مناظر بدیع جنگلی، آب زلال و گوارا	در جنوب شهرستان مینودشت در مسیر دهانهٔ چهل چای
۱۰	دهکده‌های ییلاقی چهارباغ و شاهکوه	چشم اندازه‌های بدیع، جنگل‌های انبوه، مراتع سرسبز،کاروانسرای رباط سفید،کاروانسرای قزلق،موقعیت ارتباطی گرگان ــ شاهرود	۲۰ کیلومتری جنوب شرقی شهر گرگان
۱۱	گل فشان نفتلیجه	چشم‌انداز بدیع، نشان‌دهندهٔ منابع گاز، نفت و ید، گل‌ها دارای خاصیت درمانی	۱۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان گمیشان
۱۲	اسکله‌های بندر ترکمن و جزیره آشوراده	بازارچه مرزی، چشم‌اندازهای وسیع آبی و ساحلی، قایقرانی و ورزش‌های آبی،وجود امکانات پذیرایی در جزیره آشوراده	در ۵ کیلومتری غرب شهرستان بندر ترکمن
۱۳	باران کوه	آبشار قندیلی در زمستان و آبشار خزه‌ای در تابستان، تنوع گیاهی و چشم‌اندازهای جنگلی	۱۸ کیلومتری جنوب غربی گرگان در مسیر جنگل شصت کلاته

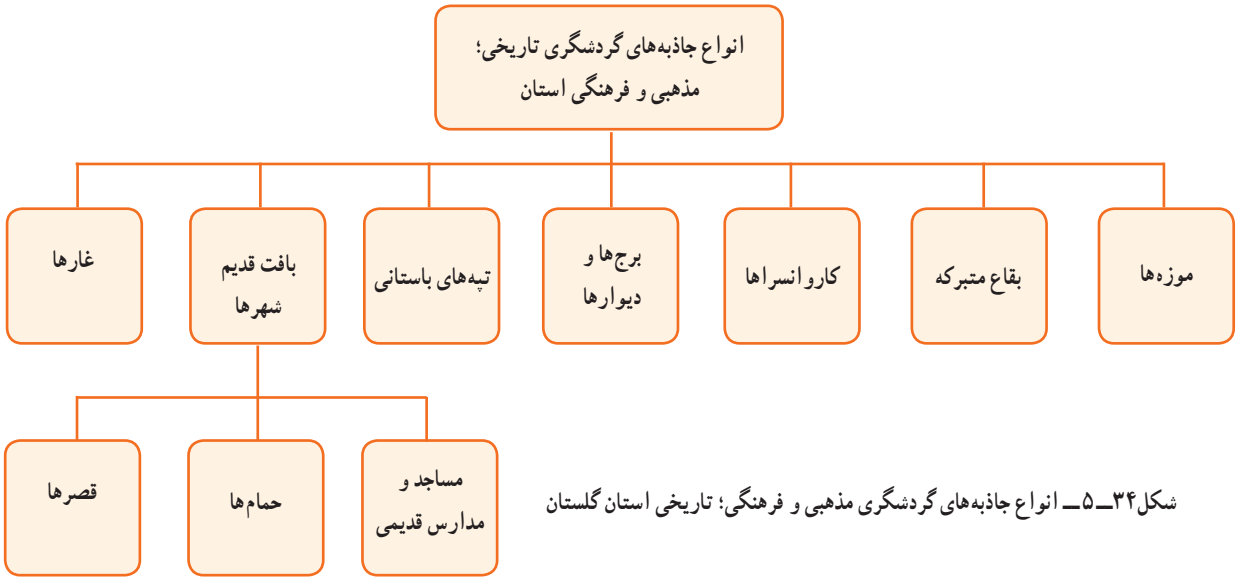

شکل۳۴ــ۵ــ انواع جاذبه‌های گردشگری مذهبی و فرهنگی؛ تاریخی استان گلستان

شکل ۳۵ــ۵ــ امام زاده عبدا...ــ گرگان

شکل ۳۶ــ۵ــ امامزاده نور ــ گرگان

● **امامزاده آق امام** : آق امام نام امام زاده‌ای در بالای تپه‌ای گنبدی شکل به ارتفاع ۳۰۰ متر در شمال شرقی آزادشهر است. این مقبره متعلق به محمدبن زیدبن اسماعیل علوی است که دومین امیر مقتدر، فاضل و نیکو سیرت علویان طبرستان و گرگان قدیم می‌باشد. این منطقه به‌صورت کوهی منفرد از رشته کوه‌های البرز است که در هنگام ورود اسلام دارالمرز نامیده می‌شد و شاخه‌ای از مسیر کاروانی جاده ابریشم از این ناحیه می‌گذشت، ارتباط سکنه این نواحی با جنوب ایالت قومس (کومش) شاهرود و دامغان مرتبط می‌شده و به دروازه گرگان مشهور بوده فاصله مقبره از جاده آسفالته حدود ۳ کیلومتر است.

شکل ۳۷ــ۵ــ امامزاده روشن آباد ــ کردکوی

شکل ۳۸ــ۵ــ امامزاده آق امام ــ آزادشهر

● **امامزاده روشن آباد** : امامزاده روشن آباد در ۱۶ کیلومتری غرب گرگان و در کنار جاده قدیم گرگان ــ کردکوی واقع شده است. بنای امامزاده یادگار معماری قرن نهم هجری، که در میان باغی قرار دارد. بنای امامزاده به صورت برجی بلند و چند وجهی شامل رواق چهار گوش و گنبد ساقه‌دار مدوّر می‌باشد. پایین‌تر از گنبد مدوّر، بام سفال پوش امامزاده است. در این امامزاده مقبرهٔ برادران امام رضا (ع) به نام‌های ابراهیم و محمد وجود دارد.

گردشگری تاریخی، فرهنگی

بیشتر بدانیم

میراث فرهنگی هر ملتی بیانگر جنبه‌هایی از نبوغ و خلاقیت آن ملت، تداوم با شکوه و اسرارآمیز آن، چیزی است که مردم آن سرزمین در طی قرون و اعصار آفریده اند. شناسایی، حفاظت و معرفی این یادمان کهن در شکل دادن به هویت فرهنگی ملت‌ها نقش عمده‌ای ایفا می‌نماید. بافت قدیمی و ابنیه‌های تاریخی شهرها بخشی از این میراث به شمار می‌رود که برماست در جهت معرفی و شناسایی آنها کوشش کنیم.

معماری هنر ثبت تاریخ است.
(اونوره دوبالزاک)

بافت قدیمی گرگان : شهر گرگان (استرآباد) تاریخی چندین هزار ساله دارد. در گذشته فضا و بافت قدیمی شهر، همیشه هستهٔ اولیه شکل‌گیری شهر بوده و بر پیوند فضایی میان عناصری همچون مرکز شهر، محلات، گذرگاه‌ها، میدان‌ها و... استوار بوده است. بافت قدیمی شهر گرگان از همین قانون پیروی می کند. این شهر به‌صورت قلعه توسط دیواری به طول ۶ کیلومتر محصور می‌شد و تردد و رفت و آمد از ۴ دروازه انجام می‌گرفت و خندقی در آن سوی قلعه حفر شده بود. اکنون محله‌های قدیمی شهر مانند میدان عباسعلی، سبزه مشهد، سرچشمه، شازده قاسم، شیرکش، دربنو، میخچه گران، نعلبندان، پاسرو،چهارشنبه‌ای و دوشنبه‌ای با سنگفرش در جهت شمالی ــ جنوبی پوشیده شده است. خانه‌های قدیمی، حمام‌ها، عمارت‌ها، کاخ‌ها، زیارت گاه‌ها، آب انبارها، بازارها، کاروان‌سراها و... از آثار به جای مانده فرهنگی، تاریخی و مذهبی گردشگری در بافت قدیمی شهر گرگان به شمار می‌روند.

کاروانسرای قُزلُق : کاروانسرای قزلق در شرق جاده ارتباطی گرگان به شاهکوه درمنطقه‌ای درحدفاصل گچیان و سفالین قرار دارد. بنا با نقش کوهستانی از مصالح سنگ، آجر، گچ ساخته شده و دارای دالان و اتاق‌های متعدد است که ورودی آن از سمت شرق است. طاق‌های بنا به‌صورت جناقی و هلالی است و با توجه به نقشهٔ بنا و مصالح به کار رفته به احتمال زیاد در زمرهٔ بناهای دوره صفوی قرار می گیرد.

برج قابوس بن وشمگیر آل زیار : بلندترین برج آجری جهان واقع در شهر گنبد کاووس است. که در سال ۳۹۷ هجری قمری به‌دستور شمس المعالی قابوس بن وشمگیر آل زیار ساخته شده است. این برج به‌صورت استوانه‌ای شکل، گنبد آن مخروطی شکل و ارتفاع آن ۵۱ متر می‌باشد.

شکل ۳۹ــ۵ــ کاروانسرای قزلق ــ گرگان

شکل ۴۰ــ۵ــ برج آجری قابوس بن وشمگیر ــ گنبد کاووس

پل آق قلا : بر روی رودخانهٔ گرگان در شهرستان آق قلا پلی ساخته شده است که پایه‌های آن مربوط به دوره سلجوقی است ولی در زمان صفوی پل جدیدی با آجر بنا شده است؛ این پل ۶۰ متر طول، و ۴/۳۰ متر عرض دارد.

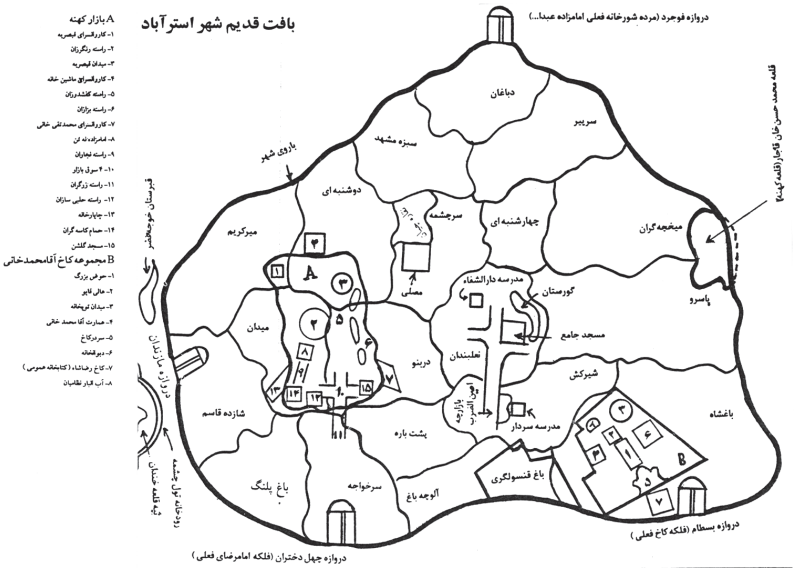

شکل ۴۱ــ۵ــ نقشهٔ قدیمی شهر استرآباد (گرگان)

بیشتر بدانیم

● **شهر و دیوار تمیشه**

فردوسی :

از آمل گذر سوی تمیشه کرد　　نشست‌اند آن نامور پیشه کرد

چو آمد به نزدیک تمیشه باز　　نیا را بدیدار او بدنیاز

شهر تمیشه در غرب شهرستان کردکوی به صورت تپه‌های کوچک و بزرگی دیده می‌شود. قدمت این شهر به اوایل اسلام تا دوره سلجوقی می‌رسد. دیوار تمیشه از دامنهٔ رشته کوه البرز شروع و تا دریای خزر ادامه می‌یابد. عرض دیوار در برخی جاها به ۲ تا ۳/۵ متر می‌رسد.

شکل ۴۲ــ۵ــ بافت قدیمی گرگان ــ محلهٔ سر چشمه

برای مطالعه

جدول ۲ــ۵ــ برخی از جاذبه‌های گردشگری تاریخی، مذهبی و فرهنگی استان گلستان

ردیف	نام جاذبه	مشخصات جاذبه	موقعیت جغرافیایی جاذبه
۱	تورنگ تپه	قدمت تاریخی ۷۰۰۰ ساله ــ دارای لایه بندی تمدنی	۲۵ کیلومتری شمال شرق گرگان در کنار روستای تورنگ تپه
۲	گمیش تپه	پیش از تاریخ ــ تاریخی	شهرستان آق قلا ــ بخش مرکزی ــ دهستان شیخ موسی ــ ۴ کیلومتری جنوب روستای قره داغلی
۳	کاروانسرای (رباط) سفید	صفویه	شهرستان گرگان ــ بخش مرکزی ــ دهستان استرآبادجنوبی ــ ۵/۵ کیلومتری شرق روستای چهارباغ
۴	قبرستان امامزاده عبداله زیارت	صفویه به بعد	شهرستان گرگان ــ بخش مرکزی ــ دهستان استرآباد جنوبی ــ جنوب روستای زیارت
۵	کاخ آغامحم‌خانی قاجار	اوایل قاجار	شهرستان گرگان ــ روبه‌روی دبیرستان ایرانشهر ــ مقر فعلی سپاه پاسداران
۶	قلعهٔ تاریخی آشوراده	اوایل قاجار	شهرستان ترکمن ــ بخش مرکزی ــ دهستان جعفربای جنوبی ــ جزیره آشوراده
۷	بافت قدیم گمیشان	متعلق به دوره قاجار ــ الهام از سبک معماری روسی ــ مصالح به کار رفته بیشتر از چوب بدون میخ ــ خانه‌های خوزینی‌ها، مظفری‌ها، شیرمحمدی‌ها، شیروانی‌ها، و مصطفائی‌ها	در بافت قدیمی شهر گمیشان
۸	برج قابوس بن وشمگیر	متعلق به ۳۹۷ هجری قمری (بیش از ۱۰۰۰ سال پیش)ــ بلندی برج ۵۱ متر به‌صورت استوانه‌ای و سقف مخروطی ــ بلندترین برج آجری جهان	در داخل شهر گنبد
۹	میل رادکان	متعلق به شاهزادگان سلسله باوند ــ بلندی ۳۶ متر و قطر ۱۶ متر ــ دارای کتیبه‌های به خط پهلوی و کوفی ــ تاریخ اتمام بنا ۴۰۷ هجری قمری	در شهرستان کردکوی ــ روستای رادکان
۱۰	غار کیارام	مربوط به دوره‌های پارینه سنگی تا اسلام ــ دارای ابزارآلات انسانی	۱۳ کیلومتری جنوب شهرستان گالیکش
۱۱	کاروانسرای قزلق	دورهٔ اسلامی	در ۳۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر گرگان ــ در کنار کتل‌گر

۱۲	بافت قدیم گرگان	بازار نعلبندان ــ محله‌های قدیمی ــ حمام‌ها ــ کاروانسراها ــ میدان‌ها ــ خانه‌های قدیمی	در بخش مرکزی شهر گرگان
۱۳	بنای تاریخی مسکونی دماوندی	قاجاریه	شهرستان بندرگز ــ بندرگز ــ خیابان کشتیرانی ۲ــ منزل مسکونی دماوندی
۱۴	بنای تاریخی فانوس دریایی	اواخر قاجارــ پهلوی اول	شهرستان بندرگز خیابان امام جعفر صادق (ع) ــ ساحل دریای بندرگز
۱۵	خانه شموشکی	پهلوی	شهرستان کردکوی ــ بخش مرکزی ــ دهستان سدن رستاق شرقی ــ روستای شموشک
۱۶	تپه دهکده تک چنار	هزاره اول قبل از میلاد	شهرستان جدید مراوه تپه ــ بخش مرکزی مراوه تپه
۱۷	دژ آق قلا	صفوی	شهرستان آق قلاــ شهر آق قلا حاشیه خیابان‌های خرمشهر و بسیج
۱۸	مسجد جامع	سلجوقیان ــ صفویه	شهرستان گرگان ــ خیابان امام خمینی ــ مسجد جامع
۱۹	شهر جرجان	اسلامی	شهرستان گنبد کاووس ــ ۳کیلومتری جنوب غرب شهر گنبد
۲۰	محوطهٔ قاسم آباد	پیش از تاریخ ــ اسلامی	شهرستان گالیکش ــ دهستان ینقاق ــ ۶۰۰ متری جنوب غرب روستای قاسم‌آباد
۲۱	امامزاده نه تن	قاجاریه	شهر گرگان ــ خیابان شهید رجایی ــ نبش گلشن هفتم
۲۲	امامزاده نور	قرن ۹ هجری قمری سلجوقیان	شهرستان گرگان ــ بخش مرکزی ــ مرکز محله سرچشمه گرگان
۲۳	مدرسهٔ عمادیه	دورهٔ صفویه	گرگان ــ محله دربنو
۲۴	خانه‌های قدیمی گرگان	خانهٔ تقوی مربوط به دورهٔ پهلوی اول	گرگان ــ بخش مرکزی ــ محلهٔ سرچشمه
		خانهٔ امیرلطیفی ــ دورهٔ قاجاریه	گرگان ــ ضلع شمالی مسجد جامع
		خانهٔ شیرنگی‌ها	گرگان ــ محله سرچشمه
		خانهٔ فاطمی ــ دورهٔ قاجار	گرگان خیابان سرخواجه ــ کوچه هشتم
		خانهٔ شایگان ــ اواخر قاجار و اوایل پهلوی	گرگان ــ خیابان شیرکش ــ کوچه دماوندی
		خانهٔ مفیدیان ــ اواخر قاجار	گرگان ــ خیابان سر خواجه (باغ پلنگ) ــ کوچه مفیدیان
		خانهٔ دارویی ــ اوایل پهلوی اول	گرگان ــ خیابان باغ شاه (ملل) ــ کوچه پشت سپاه
		خانهٔ میرشهیدی ــ قاجاریه	گرگان ــ خیابان امام خمینی (ره) ــ آفتاب دوم ــ جنب مسجد جامع

۲۵	خالد بن سنان	دوره قبل از اسلام	در ۵۵ کیلومتری شمال شرقی شهرستان کلاله ــ روستای گجی سو بالا
۲۶	مختومقلی فراغی	اواخر دورهٔ قاجاریه ــ دورهٔ پهلوی است. این آرامگاه شامل مقبرهٔ مختومقلی‌فراغی شاعر ملی ترکمن‌ها (مرگ در ۱۱۶۹ یا ۱۱۷۶ هـ.ش) و پدرش دولت محمد آزادی می‌شود.	شهرستان مراوه‌تپه ــ روستای آق‌تقه
۲۷	شهر و دیوار تمیشه	دوره‌های ساسانی ــ اسلامی	در غرب شهرستان کردکوی ــ روستای سرکلاته خراب شهر ــ از دامنه‌های رشته کوه البرز در روستای باغو کناره تا خلیج گرگان
۲۸	دشت قلعه	اشکانی (پارت) ــ ساسانی	۱۵کیلومتری جنوب گنبد کاووس
۲۹	موزه گرگان	دارای بخش سنگ شناسی، مردم‌شناسی، باستان‌شناسی و نمایشگاه ادوات و ابزار آلات قدیمی	گرگان ــ میدان شهدا ــ جنب امامزاده عبدا...

فعالیت گروهی ۱ــ۵

۱ــ در مورد هر یک از جاذبه‌های گردشگری ذکر شده با کمک دبیر خود عکس، فیلم و مطلب تهیه کرده، در کلاس درس ارائه دهید.

۲ــ به کمک دبیر خود محل چند مرکز گردشگری طبیعی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی شهرستان محل سکونت خود را در نقشه استان مشخص نمایید.

۳ــ با تحقیق و جست و جو در استان گلستان، در مورد تصاویر صفحهٔ بعد، تحقیقی را تهیه و در کلاس ارائه دهید.

توانمندی‌های استان

شکل (الف)

شکل (ب)

شکل (ج)

شکل (د)

شکل (هـ)

شکل (و)

شکل (ز)

شکل (ح)

درس ۱۳ توانمندی‌های اقتصادی استان

جایگاه بخش‌های مختلف اقتصادی استان

به‌دلیل شرایط مناسب جغرافیایی، استان گلستان توانمندی‌های زیادی در زمینه‌های کشاورزی، صنعت و معدن، بازرگانی، راه‌های ارتباطی، علم و فرهنگ دارد.

توانمندی‌های استان در بخش کشاورزی

ایران کشوری است که باید کشاورزی آن اساس همه کارها باشد.

(امام خمینی)

استان گلستان به عنوان قطب تأمین امنیت غذایی کشور است که سهم به سزایی در تولیدات ملی دارد؛ زیرا محور عمده فعالیت‌های اقتصادی استان در کشاورزی و دامپروری تمرکز یافته و این بخش از نظر تولید و اشتغال یکی از ارکان مهم اقتصادی به‌حساب می‌آید. استان گلستان به‌دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، نزدیکی به دریا و وجود رشته کوه‌های البرز دارای شرایط اقلیمی منحصر به فرد می‌باشد که بستر مناسبی برای زراعت‌های گوناگون در چهار فصل فراهم نموده است.

توانمندی‌های استان در بخش کشاورزی را در چهار بخش زراعت، باغداری، دامپروری و شیلات مورد بررسی قرار می‌دهیم.

بیشتر بدانیم

بخش کشاورزی یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی استان است که تأمین‌کننده ۳۲/۷ درصد اشتغال، ۸۵ درصد نیازهای غذایی، حدود ۲۷ درصد از سهم صادرات غیرنفتی و سرانجام حدود ۵۰ درصد تولید ناخالص داخلی استان را داراست. ۸۰ درصد از محصولات صنعتی استان وابسته به محصولات کشاورزی است. یا به‌عبارت دیگر ۸۰ درصد از مواد اولیه صنایع استان را محصولات کشاورزی برآورده می‌کنند.

۱ــ زراعت : اصلی‌ترین عوامل تعیین‌کنندهٔ وضعیت زراعت، سطح زیر کشت، میزان تولید و عملکرد در هکتار می‌باشد. استان گلستان با در اختیار داشتن ۷۱۷ هزار هکتار اراضی کشاورزی مشتمل بر ۳۴۶ هزار هکتار (۴۸٪) اراضی آبی و ۳۷۱ هزار هکتار (۵۲٪) اراضی دیم همواره به عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی در سطح ملی مطرح بوده است.

شکل ۴۳ــ۵ــ مزرعه لوبیای روغنی ــ گرگان

شکل ۴۴ــ۵ــ مزرعه ذُرّت ــ آزادشهر

فعالیت کشاورزی در استان گلستان عمدتاً متکی بر زراعت (۹۵/۵٪) غلات، شالی، پنبه، دانه‌های روغنی، باغداری، گردو، هلو، زیتون و... و در سطح محدود (۴/۵٪) دامداری به شیوه‌های سنتی، صنعتی و تا حدی عشایری است. گسترهٔ فعالیت‌های کشاورزی استان عمدتاً بر بستر نواحی کوهپایه‌ای و جلگه‌ای واقع در نوار میانی استان و پیرامون رودخانه‌های گرگان‌رود و قره سو (جلگه گرگان) استقرار یافته است. بیشترین سطح زیر کشت زراعی مربوط به شهرستان گنبد و کمترین سطح زیر کشت زراعی مربوط به شهرستان بندرگز بوده است. استان گلستان در سطح کشور مقام اوّل را در میزان تولید دانه‌های روغنی، سویا و باقلا دارد.

جدول ۳ــ۵ــ جایگاه تولیدات بخش کشاورزی استان در کشور

محصول	رتبه در کشور	محصول	رتبه در کشور
دانه‌های روغنی	اول	هلو	سوم
سویا	اول	شلیل	پنجم
باقلا	اول	گوشت مرغ	ششم
آفتابگردان	دوم	مرکبات	هفتم
کلزا	دوم	ذرت	هفتم
زیتون	دوم	شیر	نهم
شلتوک (برنج)	سوم	تخم مرغ	دهم
پنبه	سوم	عسل	سیزدهم
گندم	سوم	گوشت قرمز	چهاردهم

شکل ۴۵ــ۵ــ پرورش زنبور عسل ــ شهرستان مینودشت

شکل۴۶ــ۵ــ مزرعه شالی ــ شهرستان مینودشت

شکل ۴۷ــ۵ــ مزرعه گندم ــ شهرستان گنبد

شکل ۴۸ــ۵ــ مزرعه آفتابگردان ــ بندرگز

شکل ۴۹ــ۵ــ مزرعه پنبه ــ شهرستان کلاله

۲ــ باغداری : سطح موجود باغات استان حدود ۳۷۵۳۹ هکتار می باشد. با توجه به مطالعات انجام شده این استان قابلیت توسعه کل باغات تا حدود ۱۶۰ هزار هکتار را نیز دارد.

۳ــ دامپروری : استان گلستان علاوه بر نقش بسیار مهمی که در تولید اقلام کشاورزی مورد نیاز کشور و انواع علوفه و فرآورده‌های زراعی قابل مصرف در تغذیه دام دارد، به دلیل وجود اقلیم ویژه، تنوع آب و هوایی و زیست‌بوم‌های مرتعی متنوع و همچنین استفاده از پس‌مانده‌های محصولات کشاورزی از موقعیت مناسبی برای پرورش انواع دام برخوردار است.

بیشتر بدانیم

وجود کارخانه‌های تهیه خوراک دام، تعداد کثیر فارغ‌التحصیلان رشته‌های دامپروری و دامپزشکی، دانشکده علوم دامی، وجود تشکل‌های مردمی در قالب تعاونی‌های دامداری، مزیّت همجواری با کشورهای آسیای میانه و فاصلهٔ کم با مراکز عمدهٔ مصرف، زمینهٔ توسعه و گسترش دامپروری را در استان فراهم نموده است.

فعالیت‌های دامپروری استان عمدتاً شامل پرورش انواع دام و طیور، زنبور عسل، کرم ابریشم و آبزیان می‌باشد. جایگاه استان از نظر تولید فرآورده‌های خام دامی به گونه‌ای است که حدود ۲/۹ درصد گوشت قرمز، ۴/۴ درصد شیر خام، ۴/۶ درصد گوشت سفید مرغ، ۳/۳ درصد تخم مرغ و ۱/۵ درصد عسل موردنیاز کشور در این استان تولید می‌شود. با توجه به قابلیت‌های موجود در استان و تنوع آب‌وهوا، وجود مراتع و نیز ظرفیت‌های مناسب در قسمت‌های مختلف زنجیره تولید و فرآوری محصولات و سرمایه‌گذاری صورت گرفته در سطح استان، سند برنامهٔ چهارم با هدف افزایش و بهبود کیفیت تولیدات دامی، افزایش بهره‌وری و تأمین امنیت غذایی پایه‌ریزی گردید. سنتی بودن پتانسیل دامی استان، یکی از چالش‌های اصلی توسعه ظرفیت‌های فعالیت در بخش دامپروری است.

جدول ۴ــ ۵ ــ عملکرد تولیدات دام و طیور و ... به تن در سال ۱۳۸۹ و مقایسه آن با سال ۱۳۸۸، پیش بینی تولید ۱۳۹۰

تولیدات	عملکرد سال ۱۳۸۸	عملکرد سال ۱۳۸۹	درصد تغییرات	رتبه در کشور	پیش‌بینی سال ۱۳۹۰
گوشت مرغ	۸۵۰۰۰	۱۱۰۰۰۰	۲۹	۶	۱۲۰۰۰۰
تخم مرغ	۲۲۶۰۰	۲۴۴۰۰	۸	۱۰	۲۵۵۰۰
شیر خام	۴۰۷۰۰۰	۴۱۵۰۰۰	۲	۹	۴۵۴۰۰۰
گوشت قرمز	۲۶۰۰۰	۲۷۳۵۰	۵	۱۴	۲۷۸۰۰
عسل	۶۰۰	۶۷۰	۱۲	۱۳	۷۰۰
تولید پیله‌تر	۱۲۵	۱۰۶	ــ۱۵	ــ	۱۰۰

۴ــ شیلات : استان گلستان با دارا بودن اقلیم‌های متنوع، آبگیرهای طبیعی، واقع شدن در سه حوضه مهم گرگان‌رود، اترک، قره سو و وجود اکوسیستم‌های آبی خلیج گرگان و تالاب گمیشان از اهمیت فوق العاده شیلاتی برخوردار می‌باشد. استان از نظر تولید آبزیان در کنار مزیت‌هایی همچون برخورداری از حدود ۱۰۰ کیلومتر خط ساحلی و ۶۰۰۰ هکتار اراضی مورد استفاده، جهت پرورش آبزیان، یکی از پتانسیل‌های مهم در بخش آبزی پروری، صید و صیادی، بازسازی ذخایر ماهیان خاویاری و استخوانی و حفاظت از آن در کشور و منطقه محسوب می‌گردد.

شکل ۵۰ــ۵ــ ماهی اوزون برون (خاویار)ــ بندر ترکمن

شکل ۵۱ــ۵ــ مرکز پرورش وصید میگوــ تالاب گمیشان

برای مطالعه

جدول۵ــ۵ــ جایگاه شیلات در سال ۱۳۸۹

محصول	رتبه
۱۰۰ درصد تکثیر و پرورش ماهی کپور دریایی	اول
تکثیر و پرورش میگو در شمال گمیشان در استان‌های شمالی کشور	اول
تکثیر ۳۵ گونه از ۶۵ گونه انواع ماهیان تزیینی در حال تکثیر در کل کشور	اول
۱۵درصد تکثیر و پرورش انواع ماهیان استخوانی کل کشور	سوم
۱۲/۵درصد ماهیان گرمابی و تولید ۸ درصد آبزیان پرورشی کل کشور	چهارم

● **توانمندی‌های کشاورزی استان**

۱ــ وجود تعداد زیادی جوان در روستاها

۲ــ دسترسی مناسب به راه‌ها

۳ــ وجود اراضی مستعد برای کشت

۴ــ تنوع محصولات و تولیدات دامی و کشاورزی در استان
۵ــ آب‌و هوا و منابع طبیعی مناسب برای گسترش فعالیت‌های مبتنی بر کشاورزی
۶ــ وجود دشت‌های وسیع مرتعی برای پرورش دام
۷ــ وجود عشایر دامپرور در پهنه شمالی استان
۸ــ وجود محصولات با ارزش افزوده مناسب در ترکیب محصولات زراعی استان
۹ــ تنوع محصولات شیلاتی (ماهیان استخوانی و خاویاری)

● **محدودیت‌های کشاورزی استان** : با توجه به‌توانمندی‌های فراوان کشاورزی در استان البته در این راه تنگناها و مشکلاتی نیز در توسعهٔ فعالیت‌های کشاورزی وجود دارد؛ از جمله :

۱ــ عدم مدیریت کنترل صحیح آب‌های جاری
۲ــ چرای بی‌رویه دام‌ها
۳ــ استفاده از ماشین آلات و ادوات قدیمی و فرسوده
۴ــ به‌کارگیری از روش‌های سنتی کشت
۵ــ عدم استفاده از بذر و نهال‌های اصلاح شده
۶ــ خرد و کوچک شدن مزارع یکپارچه

توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

با توجه به شکل‌های ۵۲ــ۵ چه توانمندی‌هایی در بخش صنعت و معدن استان مشاهده می‌شود؟

شکل۵۲ــ۵ــ نمونه‌هایی از توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

الف) توانمندی‌های استان در بخش صنعت

۱ــ پتانسیل بالای تولیدات کشاورزی موجب شکل‌گیری فعالیت‌های صنعتی در زمینه صنایع غذایی گردیده است.

۲ــ استان شاهد تحول در نوع سرمایه گذاری صنعتی از صنایع تبدیلی به صنایع بزرگ و با فنّاوری بالاست.

۳ــ فعالیت‌های صنعتی در استان متنوع است.

۴ــ بهره وری نیروی کار در صنایع شیمیایی، وسایل نقلیهٔ موتوری و محصولات چوبی بالاست.

۵ــ سرمایه گذاری در گروه صنایع غذایی، تولید چوب، صنایع فلزی و ابزار آلات پزشکی بالاست.

۶ــ در ترکیب فعالیت‌های صنعتی استان فنّاوری بالاست.

شکل۵۳ــ۵ــ کارخانه سیمان پیوند ــ گالیکش

شکل۵۴ــ۵ــ قالی ترکمن

بیشتر بدانیم

● **پراکندگی جغرافیایی صنایع استان :** واحدهای صنعتی استان به تبعیت از گسترش سایر فعالیت‌های اقتصادی و تمرکز جمعیت در ناحیهٔ جلگه‌ای گسترش یافته است. بیشترین استقرار فعالیت‌های صنعتی استان در شهرستان گرگان و در جایگاه بعدی در شهرستان گنبد کاووس تمرکز یافته است. شهرستان‌های آق قلا و مینودشت به‌ترتیب بیشترین و کمترین وسعت و تعداد شهرک‌های صنعتی استان را دارا می‌باشند.

ب) توانمندی‌های استان در بخش معدن

۱ــ تنوع محصولات و مواد معدنی و وجود کانسارهای معدنی باارزش

۲ــ وجود سهم مناسب کارگران ماهر در ترکیب اشتغال بخش معدن

۳ــ سهم مناسب از تعداد شاغلان بخش معدن در کل کشور
۴ــ وجود ذخایر نفت و گاز
۵ــ وجود ذخایر ذغال سنگ
۶ــ تمرکز بالای صنایع کانی‌های غیر فلزی نسبت به کل کشور

بیشتر بدانیم

استان گلستان منابع معدنی متنوع و زیادی دارد که شامل منابع ید، سرب، روی، آهن، مس، قلع تیتانیوم، بوکسیت، لاتریت، تالک، کوارتز، گچ و سنگ آهن می‌باشند. بیشترین معادن استان را به ترتیب زغال‌سنگ و سنگ لاشه آهکی تشکیل می‌دهند؛ که حدود ۹۷ درصد شاغلین در بخش معدن در معادن زغال سنگ مشغول فعالیت‌اند. از لحاظ توزیع جغرافیایی، اکثریت معادن فعال استان در قسمت شرقی استان متمرکز شده‌اند. صنایع دستی استان شامل قالی، قالیچه، پشتی، چادر شب‌بافی، جاجیم‌بافی، سوزن‌دوزی، گلیم‌بافی، نمد بافی، معرق و نقاشی مینیاتور و... می‌باشد.

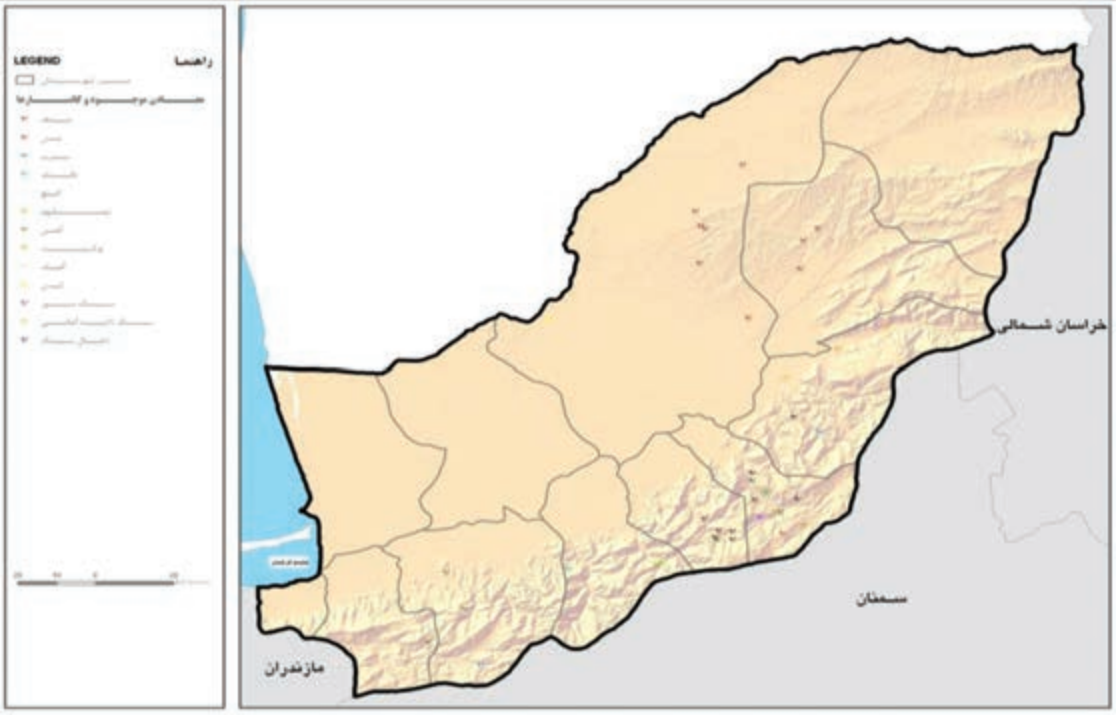

شکل ۵۵ــ۵ــ نقشه پراکندگی معادن استان

شکل ۵۶ــ۵ــ مجتمع پتروشیمی گلستان ــ آق‌قلا

شکل ۵۷ــ۵ــ معدن ید ــ آق‌قلا

توانمندی‌های استان در بخش بازرگانی

استان گلستان به‌دلیل همجواری با کشور ترکمنستان و موقعیت مناسب برای صدور و ترانزیت کالا به جمهوری‌های استقلال یافته آسیای میانه به‌علت دسترسی مستقیم از طریق دریا و زمین، داشتن راه آهن سراسری، که علاوه بر مرکز استان با ورود به اسکله اصلی تجاری بندرترکمن، دریای خزر را به خلیج فارس و اروپا متصل می‌سازد، وجود تأسیسات کامل گمرکی می‌تواند نقش بسیار مهمی در صدور کالا داشته باشد. بهره‌گیری از این موقعیت مناسب برای بازرگانی خارجی استان یکی ازمحورهای اصلی توسعهٔ استان به‌شمار می‌رود.

شکل ۵۸ــ۵ــ حمل آرد از کارخانه ــ کلاله

شکل ۵۹ــ۵ــ حمل و نقل بین المللی ــ گمرک مرزی اینچه برون

بیشتر بدانیم

اقلام عمده کالاهای کشاورزی صادراتی استان شامل : پرتقال، سیب درختی، سیب زمینی، نارنگی، گوجه‌فرنگی، تره‌بار و سایر میوه‌ها و اقلام عمدهٔ کالاهای صنعتی صادراتی استان شامل : بیسکویت، شکلات، کاشی و سرامیک، وسایل چوبی و مبلمان، مصنوعات پلاستیکی، کیف و کفش چرمی و غیرچرمی، بستنی، رب‌گوجه فرنگی، فرش ماشینی و غیره است‌که از طریق گمرک استان به خارج صادر می شود. مهم‌ترین اقلام صادرات کالاهای معدنی استان شامل خرده سنگ، خاک باریت، سنگ مرمریت، پودر معدنی و کربنات کلسیم می‌باشد.

● **محدودیت‌های بازرگانی استان**

۱ــ عدم سرمایه‌گذاری‌های لازم در بخش تجارت خارجی جهت به‌کارگیری ظرفیت‌های بازرگانی خارجی استان در حد مطلوب.

۲ــ فقدان سیاست‌های با ثبات در بخش بازرگانی خارجی، ضعف زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری (حمل ونقل، نگهداری و ذخیره، بسته‌بندی، بازاریابی و...) برای مصرف داخلی و صادرات محصولات استان.

همان کسی که زمین را محل آرامش شما قرار داد و برای شما در آن راه‌هایی آفرید، باشد که هدایت شوید و به مقصد برسید.

سورهٔ زخرف آیه ۱۰

توانمندی‌های استان در بخش راه‌های ارتباطی

موقعیت جغرافیایی استان گلستان به‌نحوی است که ارتباط زمینی قسمت اعظم کشور با کشورهای آسیای مرکزی از طریق راه‌های واقع در محدوده این استان صورت می‌گیرد. موقعیت ویژهٔ جغرافیایی و طبیعی از لحاظ بازرگانی داخلی و تجارت خارجی با کشورهای آسیای مرکزی و تنوع فعالیت‌های اقتصادی به توسعه شبکه راه‌های استان بستگی دارد. وجود سه شبکه ارتباطی زمینی، ریلی و هوایی و افزایش سهم جابه جایی از طریق حمل و نقل هوایی از جمله نقاط قوت استان در بخش حمل و نقل است.

بیشتر بدانیم

طول راه‌های مرزی استان بالغ بر ۴۶۴ کیلومتر است که شهرستان‌های گمیشان، آق قلا، گنبد و مراوه تپه را به‌دیگر کشورها متصل می‌کند. در استان گلستان دو فرودگاه گرگان و کلاله وجود دارد. فرودگاه بین المللی گرگان از نظر جابه‌جایی مسافر و کالا در پروازهای داخلی و خارجی حائز اهمیت است. فرودگاه کلاله برای عملیات سمپاشی اراضی کشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بنادر استان گلستان شامل بندرگز و بندرترکمن است که سابقهٔ دیرینه در امر تجارت خارجی با روسیه دارند. وجود این بنادر و ارتباط از طریق رودخانه ولگا به دریای سیاه از اهمیت بسزایی بر خوردار می باشد. راه‌اندازی، تجهیز و توسعه بنادر مذکور نقش ارزنده‌ای را در توسعه استان بر عهده خواهند داشت. در حال حاضر، ۵ اسکله در بندرگز و بندرترکمن، با کاربری‌های چند منظوره به‌ویژه جهت توسعه گردشگری وجود دارد.

جدول ۶ــ۵ــ طول راه‌های استان گلستان به کیلومتر

شرح	۱۳۸۸
طول راه اصلی	۷۵۱
آزاد راه	۰
بزرگراه	۲۴۳
طول شبکه راه آهن	۸۰/۹
سایر راه‌ها	۳۴۴

شکل ۶۰ــ۵ــ نقشهٔ راه‌های استان

بیشتر بدانیم

توانمندی‌های استان در بخش علم و فرهنگ

● **علم و دانش** : توجه به علم و دانش در رشد و توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور نقش انکارناپذیری دارد. بخش علمی استان مسئولیت تربیت نیروی انسانی متخصص را در سطوح مختلف تحصیلی به عهده دارد. این توانمندی‌ها را می‌توان در دو گروه آموزش و پرورش و آموزش عالی دسته‌بندی کرد.

الف) آموزش و پرورش : آموزش و پرورش پایه توسعه و تربیت نیروی انسانی و نقش اساسی در تعادل فرهنگی و مهارتی استان دارد. همچنین آموزش و پرورش پایه شکل گیری و توسعه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی همراه با بهره‌وری مناسب است.

در سال تحصیلی ۸۹ــ ۱۳۸۸ تعداد کل دانش‌آموزان استان (کودکستان، ابتدایی، راهنمایی، متوسطه، پیش‌دانشگاهی، استثنایی و با احتساب بزرگسالان) ۳۱۰۲۴۸ نفر بوده است. از مجموع دانش‌آموزان استان ۵۹/۱۸ درصد در نقاط شهری و ۴۰/۸۲ درصد در نقاط روستایی استان مشغول به تحصیل بوده‌اند. تعداد ۱۳۵۲۴ کلاس درس در استان وجود دارد که ۵۳/۴۸ درصد آن در نقاط شهری و ۴۶/۵۲ درصد آن در نقاط روستایی دایر می‌باشد.

ب)آموزش عالی : در سال تحصیلی ۸۹ــ۱۳۸۸در استان گلستان بالغ بر ۴۶ مرکز آموزش عالی شامل : دانشگاه جامع گلستان، علوم پزشکی، علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و گنبد، جامع علمی ــ کاربردی، مرکز آموزش کشاورزی کردکوی، ۱۱ واحد دانشگاه پیام نور، ۱۱ واحد دانشگاه آزاد اسلامی، ۳ مرکز تربیت معلم، ۵آموزشکده فنی و حرفه‌ای آموزش عالی و ۱۰ مؤسسه آموزش عالی غیر انتفاعی در سطح استان به ارائهٔ خدمات آموزشی مشغول بودند.

برای مطالعه

جدول ۷ــ۵ــ تعداد دانشجویان به تفکیک جنسی و نوع دانشگاه و سهم هر یک طی سال‌های ۸۸ــ۱۳۸۷ و ۸۹ ــ۱۳۸۸ در استان گلستان

سال تحصیلی	نوع دانشگاه	جمع	مرد	زن	سهم (درصد)
۸۸ ــ ۱۳۸۷	جمع	۵۵۶۲۰	۲۸۲۱۴	۲۷۴۰۶	۱۰۰
	دولتی	۳۳۵۰۲	۱۴۲۱۹	۱۹۲۸۳	۶۰/۲۴
	غیردولتی	۲۲۱۱۸	۱۳۹۹۵	۸۱۲۳	۳۹/۷۶
	سهم (درصد)	۱۰۰	۵۰/۷۳	۴۹/۲۷	ــ
۸۹ ــ ۱۳۸۸	جمع	۷۰۷۳۵	۳۶۱۱۰	۳۴۶۲۵	۱۰۰
	دولتی	۴۶۱۸۵	۲۳۵۵۹	۲۲۶۲۶	۶۵/۳
	غیردولتی	۲۴۵۵۰	۱۲۵۵۱	۱۱۹۹۹	۳۴/۷
	سهم (درصد)	۱۰۰	۵۱/۰۱	۴۸/۹۹	ــ

● **فرهنگ**

فرهنگ عهده‌دار طیف گسترده و متنوعی از فعالیت‌ها برای تمام اقشار اجتماعی و گروه‌های سنی جامعه است. استان گلستان به دلیل تنوع قومی، اجتماعی و مذهبی در بخش فرهنگ دارای توانمندی‌های زیادی است. این توانمندی‌ها در دو گروه مطبوعات و کتابخانه‌ها دسته‌بندی شده است.

بیشتر بدانیم

الف) مطبوعات : در استان گلستان در سال ۱۳۸۸ تعداد ۲۰ نشریه به‌صورت هفته نامه، ماهنامه و فصلنامه وجود داشت و موضوع این نشریات به‌طور عمده در زمینه مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ورزشی استان است که به زبان فارسی (هفته‌نامه‌ها) و فارسی ــ ترکمنی (ماهنامه و فصلنامه) انتشار می یابد.

ب) کتابخانه‌ها : در سال ۱۳۸۸، تعداد ۳۳ کتابخانه عمومی تحت پوشش ادارهٔ کل فرهنگ و ارشاد اسلامی مشغول به فعالیت بوده است. تعداد کل کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های استان، بالغ بر ۳۲۴۳۷۱ جلد کتاب و تعداد اعضاء کتابخانه‌های استان ۳۰۶۵۲ نفر (۱۳۰۲۴ نفر مرد و ۱۷۶۲۸ نفر زن) می‌باشد.

شکل ۶۱ــ۵ــ کتابخانهٔ میرداماد ــ گرگان

شکل ۶۲ــ۵ــ مدرسهٔ شهید رحمان طبری ــ روستای چپرقویمه ــ گنبد

فعالیت گروهی ۱ــ۵

۱ــ برای کاهش محدودیت‌های کشاورزی در استان گلستان، چه راه‌کارهایی را پیشنهاد می‌کنید؟

۲ــ برای استفاده از حداکثر ظرفیت‌های استان در بخش صنعت و معدن چه پیشنهادهایی دارید؟

۳ــ نقاط قوت استان در بخش حمل‌ونقل را نام ببرید.

فصل ششم

شکوفایی استان گلستان

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

درس ۱۴ شکوفایی استان پس از انقلاب اسلامی

پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷، نقطهٔ عطف و تحولی عظیم بود که کلیهٔ شئون فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، کشور و منطقه را تحت تأثیر قرار داد و در حال حاضر موج بیداری را در خاورمیانه و کشورهای اروپایی و امریکای شمالی رقم زده است.

نظامی که با جان‌فشانی و از خود گذشتگی ایثارگران و تقدیم شهدای گران‌قدر، مسیر جدیدی از حیات طیبه را برای نسل‌های امروز و آینده به ارمغان آورده است. اکنون با گذشت بیش از سه دهه از عمر پر برکت نظام جمهوری اسلامی ایران، با وجود تمام مشکلات و توطئه‌ها، توسعهٔ همه جانبه در مناطق شهری و روستایی استان گلستان انجام شده است که در این فصل با فعالیت‌های عمرانی و صنعتی، راه و ترابری، ارتباطات و فناوری اطلاعات، علمی و آموزشی، بهداشت و درمان، فعالیت‌های فرهنگی و هنری آشنا می‌شوید.

۱ـ فعالیت‌های عمرانی

پس از انقلاب اسلامی با توجه به روند رو به رشد جمعیت و نیاز به خدمات مختلف، زمینه را برای توسعهٔ فعالیت‌های عمرانی در این استان فراهم کرده است. فعالیت‌های عمرانی در دو بخش شهری و روستایی صورت گرفته است. این فعالیت‌ها شامل راه و ترابری، صنعت و معدن، ارتباطات، پست، صدا و سیما، انرژی، کشاورزی، دامداری و ... می‌باشد.

بیشتر بدانیم

عمران شهری

آب و فاضلاب شهری : طول شبکهٔ آبرسانی شهرهای استان در سال ۱۳۸۸ معادل ۲۷۷۱/۸۸ کیلومتر که ۳۹۵/۳۵ کیلومتر خط انتقال و ۲۳۷۶/۵۳ کیلومتر شبکه توزیع بوده است. بیشترین طول شبکه و خط انتقال به شهرستان گرگان به ترتیب با ۸۳۵/۲ و ۱۱۶/۶ کیلومتر و کمترین طول شبکه و خط انتقال مربوط به شهرستان گمیشان و آزاد شهر به ترتیب با ۴۵/۶ و ۱۱/۳ کیلومتر بوده است. در سال ۱۳۸۸ بیشترین تعداد مشترکین آب آشامیدنی در نقاط شهری متعلق به شهرستان گرگان با ۶۰۱۰۳ مشترک و کمترین تعداد مشترکین به شهرستان گمیشان با ۳۶۴۵ مشترک تعلق داشته است.

طول شبکهٔ توزیع گاز طبیعی استان گلستان در سال ۱۳۸۸معادل ۵۱۴۳ کیلومتر بوده که ۲۲۹۶ کیلومتر در نقاط شهری و ۲۸۴۷ کیلومتر در نقاط روستایی قرار گرفته است. همچنین سرانهٔ مصرف گاز طبیعی در نقاط شهری و روستایی استان معادل ۱۵مترمکعب در روز می‌باشد.

● **مسکن** : به موازات رشد جمعیت و نیاز روز افزون آنان به مسکن، حمایت از انبوه سازان و اشتغال‌زایی در این بخش، احداث ساختمان‌های دولتی، احداث واحدهای مسکونی سازمانی، احداث مجتمع‌های ورزشی، فرهنگی و هنری و همچنین در بحث بهسازی مسکن روستایی، توجه دولت نهم ودهم را به ساخت انبوه مسکن مهر معطوف ساخت. هم اکنون این پروژه با رشدی شتابان در سراسر استان، با اختصاص ۱۷۹ هکتار و ۱۵۴۳۱ واحد در حال آماده‌سازی، واگذاری و تعدادی نیز به ساکنین در شهرهای مختلف تحویل شده است.

شکل ۱ــ۶ــ نمونه‌ای از مسکن مهر واگذار شده ــ گنبد

بیشتر بدانیم

فضای سبز : با توجه به افزایش جمعیت و آلودگی روزافزون محیط شهری، نقش فضای سبز بیش از پیش اهمیت می‌یابد. در سال ۱۳۸۸ کل فضای سبز شهری استان ۳۶۵/۷۲ هکتار و سرانهٔ فضای سبز برای هر شهروند در همین سال ۴/۲ متر مربع بوده است. بیشترین میزان فضای سبز به شهرستان گرگان با ۱۵۲/۵ هکتار و کمترین میزان مربوط به شهرستان مراوه با ۲/۵۵ هکتار و همچنین بالاترین سرانهٔ فضای سبز در نقاط شهری مربوط به شهرستان گنبد با ۶/۴ مترمربع و کمترین میزان مربوط به شهرستان گمیشان با ۱/۷۳ مترمربع بوده است.

● **عمران روستایی** : توسعهٔ زیر ساخت‌های روستایی و ارائهٔ خدمات زیر بنایی اجتماعی، یکی از اقداماتی است که می‌تواند نقش عمده‌ای در توسعهٔ سکونتگاه‌های روستایی داشته باشد و موجب رشد سرمایه‌گذاری، افزایش تولید، ایجاد اشتغال و درآمد و به‌طور کلی رفاه اجتماعی و اقتصادی روستائیان و عشایر شود.

● امکانات و خدمات روستایی

● آب آشامیدنی و برق

تعداد روستاهای برخوردار از آب آشامیدنی و برق استان گلستان در سال ۱۳۸۸ به ترتیب ۷۷/۹ و ۹۹/۹۲ در صد بوده است.

بیشتر بدانیم

جدول ۱ــ۶ــ میزان برخورداری روستاهای استان‌گلستان‌از امکانات و تسهیلات در سال‌های ۱۳۸۸ــ ۱۳۸۷

شرح	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸
روستاهای دارای آب آشامیدنی	روستا	۷۳۵	۷۸۶
خانوارهای روستایی برخوردار از آب آشامیدنی (۲۰ خانوار و بیشتر)	درصد	۶۴/۴	۶۷/۶
طول شبکهٔ داخلی آب آشامیدنی	کیلومتر	۳۹۹۵	۴۱۲۴/۵
حجم مخازن آب آشامیدنی	متر مکعب	۸۷۴۶۴	۹۵۴۹۴
خطوط انتقال آب آشامیدنی	کیلومتر	۲۰۴۱	۲۱۲۷
پِرت آب آشامیدنی روستایی	درصد	۲۹/۳۲	۲۹/۲۴
چشمه	دهنه	۱۳۷	۱۶۸
چاه عمیق	حلقه	۳۷۲	۳۹۵
دیوارکشی	متر	۱۲۴۹۸	۱۲۷۹۸
تعداد روستاهای برق دار	روستا	۹۶۹	۹۶۹
خانوارهای برق دار	درصد	۹۹/۹۲	۹۹/۹۶
راه آسفالته	کیلومتر	۱۸۸۹/۳	۲۰۳۳
راه شوسه درجه ۲ــ۱	کیلومتر	۶۴۷/۵	۶۰۱/۳۷

● **کشاورزی و دامداری** : استان گلستان به‌دلیل موقعیت خاص جغرافیایی، نزدیکی به دریا و وجود سلسله جبال البرز دارای شرایط اقلیمی منحصر به فرد می‌باشد که بستر مناسبی برای زراعت‌های گوناگون در چهار فصل را فراهم نموده است.

جدول ۲ــ۶ ــ سطح کاشت و میزان تولید محصولات کشاورزی استان در سال‌های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸

سال	محصولات زراعی				محصولات باغی	
	آبی		دیم			
	سطح کاشت به‌هزار هکتار	تولید به‌هزارتن	سطح کاشت به‌هزار هکتار	تولید به‌هزارتن	سطح زیرکاشت به‌هزار هکتار	میزان تولیدبه‌هزارتن
۱۳۸۷	۳۱۲	۱۸۱۲	۲۹۴	۶۵۷	۳۲	۱۴۴
۱۳۸۸	۳۴۰/۵۹	۲۱۴۳/۵۳۷	۳۴۵/۷	۹۰۸/۸۳۹	۳۵/۷۷۸	۲۰۷/۳۱۲

۲ــ فعالیت‌های صنعتی

● **شهرک‌های صنعتی** : شرکت شهرک‌های صنعتی استان گلستان به‌منظور بسترسازی مناسب برای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت استان و ایجاد هماهنگی و استفاده مطلوب از امکانات زیر بنایی و ارائهٔ خدمات ضروری به واحدهای صنعتی، توانسته است تعداد شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان را به ۱۳ شهرک صنعتی، ۹ ناحیه صنعتی عملیاتی و ۲ مجتمع کارگاهی (در شهرک صنعتی آق قلا) در سال ۱۳۹۰افزایش دهد. این مناطق صنعتی به مساحت ۱۵۱۳ هکتار در سطح استان واقع شده‌اند. عمده صنایع مستقر در شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان شامل انواع محصولات لبنی، آشامیدنی، خوراک و مکمل‌های دام و طیور، ادوات کشاورزی و سموم دفع آفات و نباتات، قطعات ریخته‌گری، سازه‌های فلزی، انواع مصالح ساختمانی، محصولات شیمیایی و... می‌باشد.

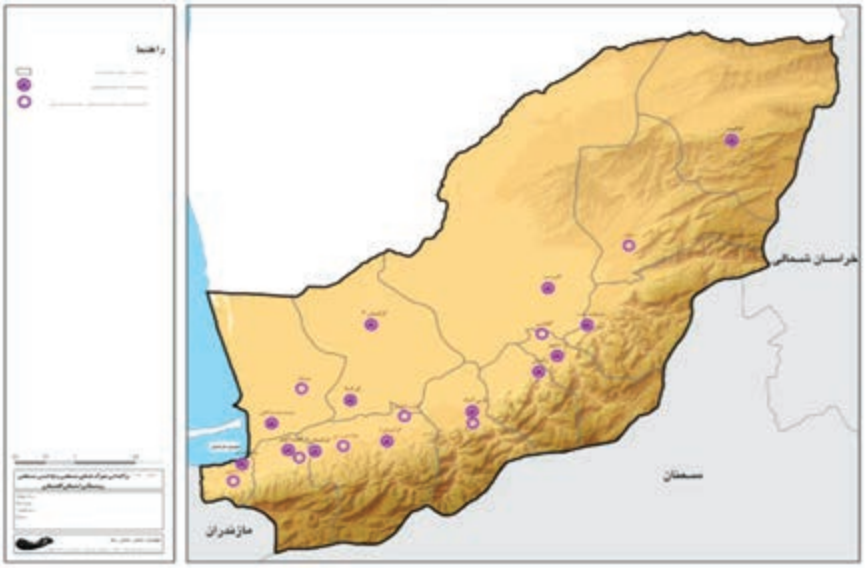

شکل۲ــ۶ ــ موقعیت جغرافیایی شهرک‌ها و نواحی صنعتی استان

شکل۳ــ۶ــ شهرک صنعتی آق قلا

شکل۴ــ۶ــ شهرک صنعتی علی آباد

برای مطالعه

جدول۳ــ۶ــ شهرک‌های صنعتی استان گلستان

ردیف	نام شهرستان	شهرک صنعتی	ناحیه صنعتی
۱	گرگان	گرگان۱ــ گرگان ۲	تخصصی کشاورزی ــ شهید هزارجریبی ــ گوزن فارس
۲	گنبد	گنبد	ــ
۳	کردکوی	کردکوی	امام خمینی (ره)
۴	بندرگز	بندرگز	گزغربی
۵	بندرترکمن	بندرترکمن	
۶	علی‌آباد	علی آباد	فاضل‌آباد
۷	آق‌قلا	آق‌قلاــ اترک	ــ
۸	کلاله	ــ	کلاله ــ دهنه
۹	رامیان	رامیان	خان‌ببین (فندرسک)
۱۰	آزادشهر	آزادشهر	آقچلی
۱۱	مینودشت	مینودشت	ــ
۱۲	مراوه تپه	مراوه‌تپه	ــ
۱۳	گمیشان	ــ	سیمین‌شهرــ گمیشان
جمع		۱۳	۱۲

۳ــ راه و ترابری

در سال‌های اخیر، فعالیت‌های گسترده‌ای در زمینهٔ احداث و توسعهٔ زیربناها به‌ویژه راه و ارتباطات و ... انجام گرفته و ابزار و نهادهای مورد نیاز برای ایجاد تحول در زمینه‌های مختلف تولیدی و خدماتی در این خطه از کشور فراهم شده است.

بیشتر بدانیم

جدول ۴ــ۶ــ فعالیت‌های راه و ترابری قبل و بعد از انقلاب اسلامی در استان

ردیف	نام شاخص	واحد	۱۳۵۷ قبل از انقلاب	۱۳۸۷ بعد از انقلاب و در پایان دهه سوم
۱	احداث راه‌های روستایی	کیلومتر	۴۱۱	۳۵/۲۴۸۳
۲	بهسازی راه‌های فرعی	کیلومتر	ــ	۴/۷۱۴
۳	بهسازی و آسفالت راه‌های روستایی	کیلومتر	۴۲	۵۰/۱۸۴۰
۴	تأمین ماشین آلات راهداری	دستگاه	ــ	۲۹۴
۵	تجهیز ماشین آلات راهداری	میلیون ریال	ــ	۲۹۸۰۰
۶	روکش آسفالت راه‌های فرعی	کیلومتر	۴۶۰	۱۲۸۸
۷	روکش آسفالت راه‌های روستایی	کیلومتر	۰	۶۷۰
۸	تعمیرات ابنیهٔ فنی و عملیات حفاظت پل‌ها و تونل‌ها	دستگاه	ــ	۲۵۱۹
۹	خط کشی و تجهیز راه‌ها به علائم تجهیزات ایمنی	کیلومتر	ــ	۵۰۰۰۰
۱۰	مرمت و توسعهٔ ساختمان‌های راهداری	متر مربع	ــ	۱۸۷۸۰
۱۱	رفع نقاط حادثه‌خیز	نقطه	ــ	۲۷۰
۱۲	تأمین تجهیزات ایمنی و توسعهٔ شبکهٔ مخابرات راه‌های استان	کیلومتر	ــ	۳۰۲/۴
۱۳	احداث راه فرعی	کیلومتر	ــ	۸۷
۱۴	احداث پل‌های بزرگ	دهانه (متر)	ــ	۵۷۰
۱۵	احداث دیوار سنگی و بتنی	متر طول	ــ	۱۴۰۰۰
۱۶	بزرگراه	کیلومتر	ــ	۲۴۳

برای مطالعه

ارتباطات و فناوری اطلاعات: استان گلستان در سال ۱۳۸۸دارای ۴۲ مرکز تلفن شهری، ۲ مرکز تلفن بین‌شهری، ۱۴دفتر مخابراتی، ۳۰۱۰ شبکهٔ اطلاع‌رسانی بوده است. مراکز خدماتی پستی استان گلستان در سال ۱۳۸۸ شامل ۱۱ ادارهٔ مرکزی، ۱۶۴ پست شهری، ۲۷دفتر پست روستایی، ۵۷۶ نمایندگی پستی، ۲۲۳ و ۲۰۹ صندوق پستی شهری و روستایی و همچنین همهٔ مراکز دارای پست پیشتاز و واحد پست تصویری می‌باشند.

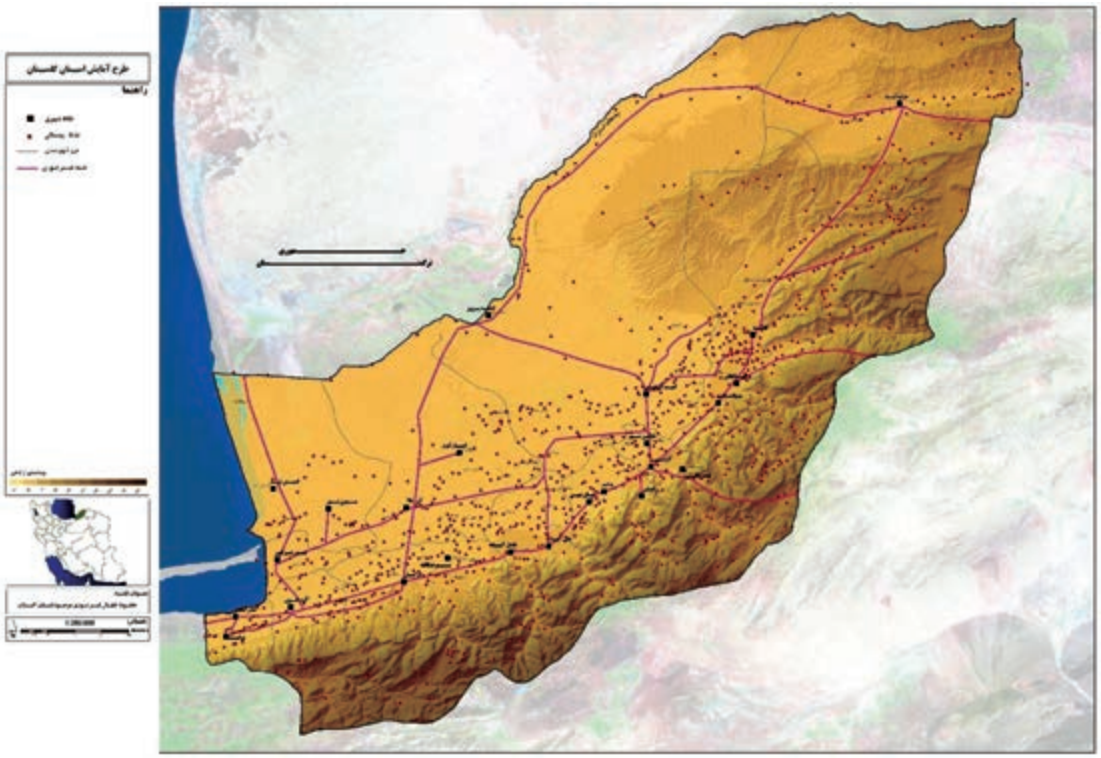

شکل ۵ــ۶ــ نقشهٔ پراکندگی خطوط انتقال فیبر نوری گلستان

۴ــ فعالیت‌های علمی و آموزشی

آموزش و پرورش: درصد با سوادی استان در گروه سنی ۶ ساله و بالاتر از ۳۷/۶۵ در سال ۱۳۵۵به ۸۲/۰۸ در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است. در سال‌های اخیر آموزش و پرورش و نهضت سواد آموزی استان در جهت بهبود کیفیت وکمیت آموزش فعالیت زیادی انجام داده‌اند. آموزش و پرورش استان در سال تحصیلی ۱۳۹۱ــ۱۳۹۰ دارای ۱۴ منطقهٔ آموزشی با ۲۶۰۷ آموزشگاه و ۱۲۷۷۵ کلاس و ۲۹۵۸۰۰ دانش‌آموز در دوره‌های مختلف تحصیلی با ۲۱۱۴۸ نفر پرسنل می‌باشد.

بیشتر بدانیم

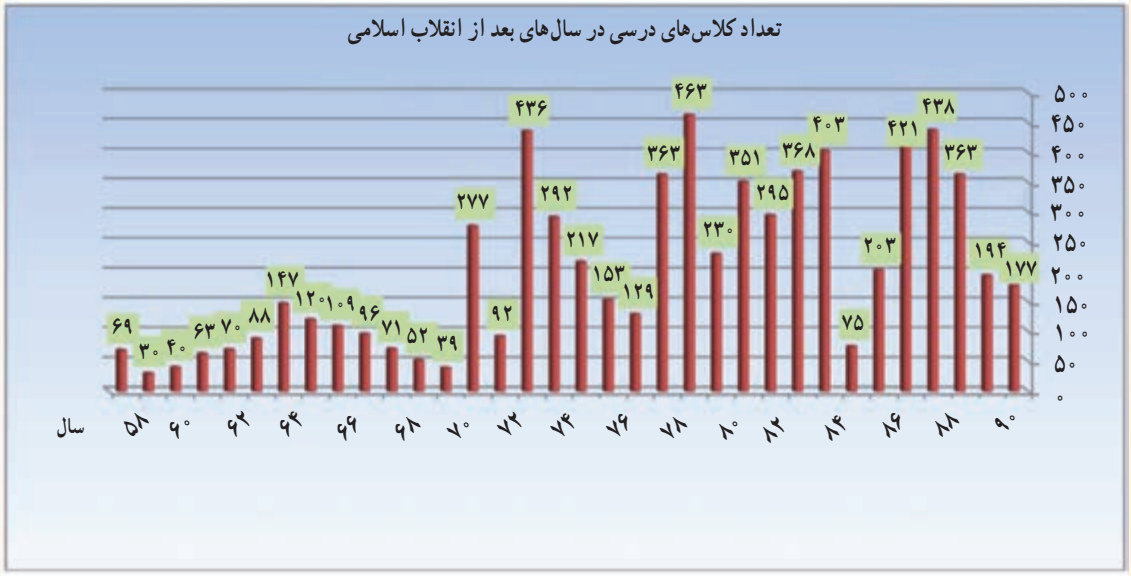

شکل۶ــ۶ــ کلاس‌های درس قبل و بعد از انقلاب

جدول۵ــ۶ــ وضعیت آموزش وپرورش استان گلستان (دولتی وغیر دولتی و بزرگسال)در سال‌های۹۱ــ۱۳۵۶

عنوان	سال۵۷ــ۱۳۵۶	سال۱۳۹۱ــ۱۳۹۰
تعداد مدرسه در دورهٔ ابتدایی	۸۳۳	۱۱۸۳
تعداد کلاس در دورهٔ ابتدایی	۳۳۷۶	۶۰۰۴
تعداد دانش‌آموز در دورهٔ ابتدایی	۱۱۲۶۸۸	۱۳۶۰۱۳
تعداد مدرسه در دورهٔ راهنمایی	۱۲۴	۶۸۷
تعداد کلاس در دورهٔ راهنمایی	۸۲۹	۳۱۰۸
تعداد دانش‌آموز در دورهٔ راهنمایی	۳۴۰۵۷	۷۴۳۳۰
تعداد مدرسه در دورهٔ متوسطه	۴۲	۷۳۷
تعداد کلاس در دورهٔ متوسطه	۳۴۵	۳۶۶۲
تعداد دانش‌آموز در دورهٔ متوسطه	۱۶۴۶۲	۸۵۴۶۶
تعداد کل کارکنان	۶۳۵۷	۲۱۱۴۲

شکل۷ــ۶ــ دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی‌آباد کتول

شکل۸ــ۶ــ آموزشگاه شهید منتظر قائم ــ گنبد

● **آموزش عالی** : بعداز پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی در بخش آموزش عالی (دولتی، آزاد، غیرانتفاعی، پیام نور، علمی‌ــ کاربردی آموزشکده فنی) شاهد تحولات عظیمی در استان بوده‌ایم. براساس اطلاعات موجود در سال۵۷ــ۱۳۵۶ در استان ۱۰۰نفر دانشجو وجود داشت و درسال تحصیلی۹۱ ــ۱۳۹۰ تعداد دانشجویان به بیش از ۷۰۰۰۰ نفر رسیده است.

بیشتر بدانیم

در استان گلستان بالغ بر ۴۶ مرکز آموزش عالی شامل : دانشگاه جامع گلستان، علوم پزشکی، علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان و گنبد، جامع علمی ــ کاربردی، مرکز آموزش کشاورزی کردکوی، ۱۱ واحد دانشگاه پیام نور، ۱۱ واحد دانشگاه آزاد اسلامی، ۳ مرکز تربیت معلم، ۵ آموزشکدهٔ فنی و حرفه‌ای آموزش عالی و ۱۰ مؤسسهٔ آموزش عالی غیر انتفاعی در سطح استان به ارائهٔ خدمات آموزشی مشغول هستند. این مراکز با پذیرش دانشجو در گروه‌های تحصیلی علوم پزشکی، علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم کشاورزی و علوم انسانی در دوره‌های تحصیلی کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری عمومی و دکتری تخصصی فعالیت دارند.

۵ــ فعالیت‌های بهداشت و درمان

از دستاوردهای قابل توجه انقلاب اسلامی در استان، ارتقای شاخص‌های بهداشتی،درمانی و اختصاص اعتبارات ویژه به‌توسعهٔ سلامت می‌باشد. گسترش مراکز بهداشتی و درمانی روستایی و شهری، راه‌اندازی خانه‌های بهداشت، بیمارستان‌های تخصصی وفوق تخصصی و... برای دسترسی مردم به خدمات بهداشت و درمان، از اقدامات مهم دولت، بعد از انقلاب اسلامی است.

شکل ۹ــ۶ــ مرکز فوق تخصصی جراحی قلب حضرت امیرالمؤمنین (ع) ــ کردکوی

شکل ۱۰ــ۶ــ بیمارستان حکیم جرجانی و شهید صیاد شیرازی ــ گرگان و بیمارستان بقیة الله الاعظم ــ علی آباد

برای مطالعه

۷ــ فعالیت‌های فرهنگی و هنری

وجود فضاهای فرهنگی موجب توسعه و تعمیق هویت و فرهنگ اسلامی می‌گردد. دربیشتر شهرستان‌های استان گلستان حداقل یک فضای فرهنگی وجود دارد. صداوسیما، کتابخانه‌های عمومی،کانون‌پرورش فکری کودکان و نوجوانان، موزه‌ها و سینماها و... ازجمله فضاهای فرهنگی می‌باشند.

● **صدا و سیما** : یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که می‌تواند بر روی نگرش‌ها، آداب، رسوم و ارتقاء آگاهی و به‌طور کلی سلامت فرهنگی جامعه اثراتی ژرف بگذارد، وسایل ارتباط جمعی است که در بین آنها نقش رادیو و تلویزیون بسیار مهم و با اهمیت می‌باشد.

● **تلویزیون** : مطابق آمار سال ۱۳۸۶ از ۵۱۵۴ ایستگاه تلویزیونی کشور، ۱۱۵ ایستگاه در استان گلستان واقع است که ۲/۳ درصد ایستگاه‌های تلویزیونی کشور است. همچنین از مجموع ۱۵۳۰۵ فرستنده تلویزیونی کم‌قدرت

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

در کل کشور، ۴۱۶ دستگاه فرستندهٔ تلویزیونی متعلق به استان گلستان می‌باشد که حدود ۲/۷۱ درصد فرستنده‌های کشور را دربرمی‌گیرد.

● **مراکز رادیویی** : در سال ۱۳۸۳ از ۹۲ ایستگاه رادیویی موج متوسط ۳ ایستگاه در استان گلستان واقع است که ۳/۱ درصد ایستگاه‌های کشوررا شامل می‌شود. همچنین از ۱۲۶ فرستنده اصلی رادیویی، ۸ فرستنده متعلق به استان گلستان است که ۶/۱ درصد فرستنده‌های رادیویی کشور را به خود اختصاص داده است.

فعالیت گروهی ۱ـ۶

۱ـ با هماهنگی مدیر مدرسه و دبیر جغرافیا از یک کارشناس اداره کل راه و ترابری استان دعوت به عمل آمده تا در زمینهٔ توسعه و تعریض راه‌ها در کلاس توضیحاتی دهد.

۲ـ در محل زندگی شما کدام طرح‌های عمرانی انجام شده یا درحال اجراست؟ تحقیق کنید و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.

۳ـ در مورد یکی از دستاوردهای انقلاب اسلامی در زمینهٔ بهداشتی ودرمانی در محل زندگی خود به‌صورت گروهی تحقیق نموده و گزارش آن را به کلاس ارائه دهید.

۴ـ در شهرستان محل سکونت خود تحقیق کنید چه اقداماتی در زمینه فرهنگی وهنری انجام گرفته است؟ پروژه‌هایی را که در این زمینه در دست اقدام است نام ببرید.

درس ۱۵ چشم‌انداز آینده استان

در چشم‌انداز ایران،در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی آمده است ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه‌های برتر اقتصادی،علمی وفناوری در سطح منطقه و با هویت اسلامی و انقلابی که الهام بخش در جهان اسلام بوده ودر روابط بین‌الملل، تعاملی سازنده و مؤثر خواهد داشت. به همین دلیل، در آذر ماه ۱۳۸۲ سیاست کلی برنامهٔ ۲۰ سال آیندهٔ کشور تحت عنوان «چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران» از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی به رئیس‌جمهور وقت ابلاغ شد.

ویژگی‌های استان گلستان براساس افق چشم‌انداز

۱ــ استانی سامان یافته بر مبنای مزیت‌های رقابتی در سطح کشور همراه با ایجاد مزیت‌های جدید متناسب با مقتضیات نواحی (دریا، جنگل، خشکی).

۲ــ استانی با توزیع متعادل جمعیت در پهنهٔ جغرافیایی خود از طریق اجرای برنامه‌های هماهنگ توسعهٔ روستایی و ناحیه‌ای.

۳ــ استانی با پتانسیل بالا در تولیدات کشاورزی و صنایع تبدیلی و به کارگیری حداکثر امکانات استان به منظور زیر کشت بردن اراضی مناطق شمالی استان با استفاده از توان و ظرفیت‌های موجود.

۴ــ استانی موفق براساس مدیریت جامع بر اکوسیستم در استفادهٔ بهینه از منابع جنگلی با تأکید ویژه بر زیستگاه‌های طبیعی بالاخص پارک ملی گلستان.

تحقق این امر، نیاز به آگاهی و عزم شما جوانان و دانش آموزان، امیدان آیندهٔ این مرز و بوم دارد که با شناخت محیط خودو آگاهی از توان بالقوه و بالفعل استان ضمن رشد و بالندگی برای دستیابی به جامعه‌ای مستقل، توسعه یافته و متکی بر ارزش‌های انقلابی و اسلامی، قدم بردارید.

شکل۱۱ــ۶ــ کاخ موزه گرگان

شکل۱۲ــ۶ــ منطقه گردشگری زیارت ــ گرگان

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

برای مطالعه

برخی از مشکلات و محدودیت‌ها بر سر راه توسعهٔ استان

ــ پراکندگی نامناسب زمانی و مکانی بارش

ــ کاهش مواد آلی خاک، افزایش میزان شوری و قلیایی بودن خاک

ــ تغییر کاربری اراضی

ــ آلاینده‌های صنعتی و کشاورزی

ــ عدم وجود برنامهٔ جامعی برای حفاظت از خاک به‌ویژه در زمینه استفاده زیاداز حد سموم و کودهای شیمیایی

ــ اکتشاف و بهره‌برداری ناصحیح

ــ نامناسب بودن دفع فاضلاب‌های صنعتی و معدنی

ــ رتبه بندی پایین صنعتی در بین استان‌های کشور

ــ فقدان صنایع مرتبط با محصولات زراعی استان مانند صنایع منسوجات و ماشین‌های کشاورزی

ــ تعلّل در ساخت و راه اندازی صنایع بازیافت (کمپوست) و پتروشیمی

ــ عدم بهره‌برداری از ذخایر نفت و گاز

ــ عدم پراکندگی متوازن نقاط شهری در سطح استان

ــ مهاجرت شدید از روستاها به شهرها

ــ افزایش مخاطرات طبیعی مانند سیل و خشک‌سالی و ایجاد خسارت‌های مالی در بخش کشاورزی و روستایی

ــ عدم توسعه در بخش‌های حمل و نقل هوایی و دریایی

ــ عدم توجه به زیستگاه‌های جانوری، گیاهی و اکولوژیکی پارک‌های تفریحی و مناطق حفاظت شده مانند پارک ملی گلستان

شکل۱۳ــ۶ــ بازرگانی و حمل ونقل استان با کشورهای آسیای میانه و اروپا

مهمترین اهداف و راهبردهای پیشنهادی برای توسعه استان

با توجه به قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه، بر اساس سند چشم‌انداز، *اهداف و راهبردهای پیشنهادی زیر برای توسعه استان* ارائه می‌گردد :

ــ حفاظت،احیا،توسعه و بهره‌برداری اصولی از منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع) و محیط زیست استان در جهت نیل به توسعه پایدار.

ــ ارتقای شاخص‌های توسعهٔ انسانی و افزایش ظرفیت‌های آموزش عالی با اولویت دادن به نیازهای استان.

ــ جذب و نگهداری منابع انسانی و شناسایی نیروهای کارآفرین و افزایش مشارکت نیروهای محلی در مدیریت توسعهٔ استان.

ــ توسعه و بهره‌برداری از منابع آب‌های سطحی و حفاظت از حوضه‌های آبخیز استان.

ــ توسعه و نوسازی زیر ساخت‌های کشاورزی و دامپروری متناسب با ظرفیت آب و برنامه‌های مدیریت منابع آب استان.

ــ تقویت شبکه‌های زیر بنایی (ارتباط زمینی، ریلی، هوایی، انرژی، مخابرات و...).

ــ توسعهٔ بخش صنعت و گسترش خدمات بازرگانی، متناسب با منابع موجود و امکانات محلی.

ــ فراهم کردن بسترهای لازم جهت استفاده از قابلیت‌های گردشگری استان.

شکل۱۴ــ۶ــ کشت مکانیزه ــ رامیان

شکل۱۵ــ۶ــ مزرعه شالی ــ کردکوی

عمده‌ترین الزامات بر اساس سند چشم‌انداز در بخش‌های اقتصادی

الف) بخش کشاورزی

ــ استفاده از شیوه‌های نوین بهره‌برداری کشاورزی

ــ توسعهٔ صنایع تبدیلی وابسته به محصولات زراعی

ــ حمایت از احداث مجتمع‌های صنعتی دام و طیور

ــ اجرای طرح‌های حفظ منابع آب وخاک در سطح استان و احداث سدهای خاکی و تکمیل شبکه‌های آبیاری

ــ ایجاد و توسعهٔ ایستگاه‌های تحقیقاتی تولید نهال و گونه‌های جدید زراعی

شکوفایی استان بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

شکل۱۶ــ۶ــ خاویار استان گلستان

ــ پیگیری پروژهٔ انتقال آب از غرب استان مازندران به جلگه وسیع گلستان

ــ توجه به توسعهٔ شیلات و آبزی پروری،زنبور عسل، پرورش کرم ابریشم و...

ب) بخش صنعت و معدن

ــ تجهیز و توسعهٔ کشتارگاه‌های صنعتی موجود و احداث شهرک‌های صنعتی جدید خصوصاً مناطق کمتر توسعه یافته

ــ مکان‌یابی مناسب برای ایجاد و توسعهٔ صنایع تبدیلی بخش کشاورزی مانند تراکتور و کمباین‌سازی و کارخانجات وابسته

ــ ایجاد صنایع بازیافت پسماندهای خانگی، صنعتی و کشاورزی

ــ جلب مشارکت و حمایت از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش صنعت، معدن، کشاورزی و صنایع دستی استان

ج) بخش حمل و نقل

ــ بهره برداری از راه آهن گرگان ــ مشهد

ــ اتصال راه آهن گرگان به ترکمنستان و قزاقستان و آسیای میانه و نهایتاً اروپای غربی وشمالی

ــ تکمیل و راه‌اندازی بندرترکمن و ارتباط بازرگانی بنادر شمال کشور با کشورهای حاشیه دریای مازندران و اروپا

ــ ایجاد مونوریل (قطار هوایی) در مسیر شرقی ــ غربی استان

ــ ساخت کریدورهای هوایی در بخش حمل‌ونقل جاده‌ای پارک ملی گلستان، به‌منظور حفظ زیست‌گاه‌های گیاهی و جانوری

ــ استفاده از انرژی‌های نو (خورشیدی، باد و آبی)

د) بخش میراث فرهنگی و گردشگری

ــ تلاش جهت ثبت آثار یادمانی استان در یونسکو

ــ اجرایی کردن طرح گردشگری جامع استان

ــ تملک، احیا و مرمت آثار تاریخی

ــ حمایت از احداث هتل‌ها و مجتمع‌های گردشگری استان

ــ توسعهٔ اکوتوریسم

شکل ۱۷ــ۶ــ دانشگاه گلستان ــ گرگان

شکل ۱۸ــ۶ــ دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ــ گرگان

هـ) امور اجتماعی و فرهنگی و تربیت بدنی

ــ ایجاد، توسعه و تکمیل مجتمع‌های ورزشی در شهرها و روستاهای استان

ــ ایجاد، توسعه و گسترش پارک‌های علم و فناوری و مراکز رشد در سطح استان

ــ احداث و گسترش کتابخانه و کانون‌های فرهنگی در شهرها و روستاها

ــ همچنین تقویت هویت ملی جوانان از طریق فراهم کردن محیط رشد فکری، تلاش در جهت رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج، مسکن و آسیب‌های اجتماعی آنان و اهتمام به توسعهٔ ورزش، بازآفرینی و روزآمد سازی معماری ایرانی ــ اسلامی، از دیگر الزامات چشم‌انداز به‌شمار می‌آیند.

شکل ۱۹ــ۶ــ کتابخانه میرفندرسکی ــ گرگان

شکل ۲۰ــ۶ــ خانه باقری‌ها ــ گرگان

فعالیت گروهی ۲ــ۶

۱ــ برای توسعهٔ پایدار در استان باتوجه به چشم‌انداز بیست ساله چه اقداماتی به‌جز موارد ذکر شده می‌توان انجام داد؟

۲ــ باتوجه به افق ۱۴۰۴ استان در جدول زیر، یک مورد از چشم انداز بیست ساله را بنویسید.

حمل و نقل	کشاورزی	گردشگری	صنعت و معدن	اجتماعی و فرهنگی	تربیت بدنی	شهری و روستایی

۳ــ به‌نظر شما باتوجه‌به‌چشم‌انداز بیست ساله۱۴۰۴استان، وظایف ما در ارتباط با محل‌سکونت‌مان چیست؟

۴ــ وضعیت استان گلستان را در سال ۱۴۰۴ هجری شمسی توصیف کنید.

با تشکر از:

۱ــ استانداری گلستان

۲ــ معاونت مدیریت و برنامه‌ریزی استانداری گلستان

۳ــ اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان

۴ــ معاونت پژوهش، برنامه‌ریزی و نیروی انسانی اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان

۵ــ آقای علیرضا بزی مسئول گروه بررسی محتوای آموزشی و پرورشی اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان

۶ــ پژوهشکدهٔ تعلیم و تربیت استان گلستان

۷ــ سازمان جهاد کشاورزی استان گلستان

۸ــ اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان

۹ــ سازمان جنگل‌ها و مراتع استان گلستان

۱۰ــ سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان

۱۱ــ اداره کل ارشاد اسلامی استان گلستان

۱۲ــ مؤسسه تحقیقات پنبه کشور

۱۳ــ شرکت آب و فاضلاب استان گلستان

۱۴ــ اداره کل هواشناسی استان گلستان

۱۵ــ اداره کل راه و ترابری استان گلستان

۱۶ــ اداره کل پایانه‌های حمل و نقل استان گلستان

۱۷ــ اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان

۱۸ــ سازمان صنایع و معادن استان گلستان

۱۹ــ سازمان مسکن و شهرسازی استان گلستان

۲۰ــ اداره کل حفظ آثار و نشر دفاع مقدس استان گلستان

۲۱ــ سازمان صدا و سیمای استان گلستان

۲۲ــ اداره کل راه و ترابری استان گلستان

۲۳ــ اداره کل آموزش فنی و حرفه ای استان گلستان

۲۴ــ اداره کل گمرک استان گلستان

۲۵ــ اداره کل شیلات استان گلستان

۲۶ــ دانشگاه جامع گلستان

۲۷ــ دانشگاه پیام نور گرگان

۲۸ــ دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان و علی‌آباد

۲۹ــ باشگاه ورزش‌های هوایی نرو

۳۰ــ مرکز بررسی‌ها و مطالعات راهبردی سازمان بنادر و دریانوردی وزارت راه و شهرسازی

سایت‌های مفید در مورد استان‌شناسی گلستان

نام سایت	آدرس
استانداری گلستان	www.golestan.gov.ir
اداره کل آموزش و پرورش استان گلستان	www.goledu.ir
سازمان جهاد کشاورزی استان گلستان	www.jago.ir
اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گلستان	www.golestan.frw.org.ir
اداره کل میراث فرهنگی استان گلستان	www.gorganchto.ir
اداره کل ارشاد اسلامی استان گلستان	www.ershadnews.ir
مؤسسهٔ تحقیقات پنبه کشور	www.cri.areo.ir
شرکت آب و فاضلاب استان گلستان	www.abfagolestan.ir
اداره کل هواشناسی استان گلستان	www.golestanmet.ir
اداره کل راه و ترابری استان گلستان	www.golestanroad.ir
اداره کل حفاظت محیط زیست استان گلستان	www.golestandoe.ir
سازمان صنعت، معدن و تجارت استان گلستان	www.golestan.mim.gov.ir
سازمان مسکن و شهرسازی استان گلستان	www.golestanhudo.ir
بنیاد شهید و امور ایثارگران استان گلستان	www.chemical_victims.com
اداره کل گمرک استان گلستان	www.golestancustoms.ir
دانشگاه علوم کشاورزی استان گلستان	www.gau.ac.ir
اداره کل کتابخانه‌های استان گلستان	www.golestanpl.ir
سازمان صدا و سیمای استان گلستان	www.golestan.irib.ir
اداره کل آموزش فنی و حرفه‌ای استان گلستان	www.golestantvto.ir
اداره کل شیلات استان گلستان	www.shilatgolestan.ir
دانشگاه پیام نور گرگان	www.pnugolestan.ac.ir
مؤسسهٔ مطالعات تاریخ معاصر ایران	www.iichs.org